М.В. Абабурка

Дыялектызмы ў творах беларускіх савецкіх пісьменнікаў

кароткі слоўнік – даведнік

М. В. Абабурка

ДЫЯЛЕКТЫЗМЫ Ў ТВОРАХ БЕЛАРУСКІХ САВЕЦКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ

Кароткі слоўнік-даведнік

Мінск
«Вышэйшая школа»
1979

4 С(Бел)
А 13

Адобрана Міністэрствам асветы БССР

Р э ц э н з е н т ы:
Кафедра сучаснага беларускага мовазнаўства Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага;
Канд. філал. навук. *А. А. Крывіцкі.*

А $\frac{70103-089}{М\ 304(05)-79}$ —79

УВОДЗІНЫ

Сучасная беларуская мова, адна з маладых і высокаразвітых нацыянальных моў Савецкага Саюза, якая, як і многія іншыя нацыянальныя мовы, выступае ў дзвюх разнавіднасцях — літаратурнай і дыялектнай. Літаратурная разнавіднасць (беларуская літаратурная мова) — гэта ўнармаваная і адшліфаваная пісьменнікамі, публіцыстамі, вучонымі, дзеячамі культуры і асветы вышэйшая форма камунікацыі і інфармацыі, прызначаная для агульнанароднага карыстання ў вусным і пісьмовым выглядзе. Дыялектная разнавіднасць (беларуская дыялектная мова) — неўнармаваная, тэрытарыяльна і ў некаторай ступені сацыяльна абмежаваная, беспісьмовая форма беларускай нацыянальнай мовы, уласцівая пераважна вясковаму насельніцтву і прыгодная толькі для штодзённа-бытавога карыстання. Абедзве ўказаныя разнавіднасці на сучасным этапе знаходзяцца ў цеснай узаемасувязі і ўзаемадзеянні. Асабліва выразна гэта праяўляецца ў арыгінальных творах беларускіх пісьменнікаў, дзе заканамерна пераплятаюцца разнастайныя агульнанародныя і вузкамясцовыя моўныя асаблівасці.

Сучасная беларуская мастацкая літаратура з'яўляецца адной з багацейшых славянскіх літаратур як у сэнсе тэматыкі, так і ў сэнсе моўна-выяўленчых сродкаў. Таму мова яе ўяўляецца ўзорам, на які трэба раўняцца пры адборы ў літаратурную мову розных выяўленчых сродкаў. Праўда, мова беларускай мастацкай літаратуры яшчэ дасканала не вывучана, але нават павярхоўны аналіз твораў паказвае, што ў іх сінтэзаваны і арганічна злітаваны лексічныя асаблівасці як літаратурнай, так і дыялектнай разнавіднасці беларускай нацыянальнай мовы. Адзначанае, можна сказаць,— працяг і ўдасканаленне традыцый старажытнай беларускай літаратуры, у якой «праявілася тэндэнцыя да збліжэння мовы твораў мастацкай літаратуры, асабліва публіцыстычных, з жы-

вой народнай гаворкай, і ў гэтай справе старажытная беларуская літаратурная мова выпрацавала своеасаблівыя прыёмы пісьма, заснаваныя на выкарыстанні моўных сродкаў жывой гаворкі, што надзвычай узбагачала сістэму выяўленчых сродкаў літаратурна-пісьмовай мовы і вызваляла яе ад незразумелых народу старaславянізмаў і іншых традыцыйных кніжных элементаў, якія сваімі вытокамі ішлі яшчэ ад часоў агульнарускай пісьменнасці і станавіліся яўнай архаічнасцю» [1].

У сучаснай беларускай філалогіі тэрмін «дыялектызм» тлумачыцца як «слова, ужыванне якога абмежавана пэўнай гаворкай» [2], «слова або словазлучэнне, уласцівае якой-небудзь гаворцы, але не ўжываемае ў літаратурнай мове» [3], «слова і выраз, які ўжываецца толькі ў данай мясцовасці і не адпавядае ўстаноўленым нормам літаратурнай мовы» [4], «слова або моўны зварот з якога-небудзь дыялекту, ужыты ў літаратурнай мове» [5]. Існуе меркаванне, што «дыялектызмы — гэта словы мясцовых гаворак, якія, будучы ўжытымі ў мастацкім творы, значэннем, граматычнай будовай ці гучаннем адрозніваюцца ад слоў агульнанародных, літаратурных. Дыялектызмы не ўваходзяць у склад лексікі літаратурнай мовы» [6]. Ёсць імкненне размежаваць тэрміны «дыялектнае слова» і «дыялектызм»: «Словы і выразы, якія ўжываюцца ў пэўнай гаворцы ці мясцовым дыялекце і па сваму гукавому саставу або значэнню адрозніваюцца ад слоў агульнанародных, літаратурных, называюцца дыялектнымі.

---

[1] *Шакун Л. М.* Аб мове паэм «Энеіда навыварат» і «Тарас на Парнасе».— У зб.: Труды по языкознанию. Мінск, 1958, с. 115.

[2] Курс сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Фанетыка. Арфаграфія. Лексікалогія. Мінск, 1961, с. 179.

[3] *Юрэвіч А. Л.* Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў. Мінск, 1962, с. 64.

[4] *Макарэвіч А. А.* Кароткі літаратуразнаўчы слоўнік. Мінск, 1963, с. 43.

[5] *Баханькоў А. Я., Гайдукевіч І. М., Шуба П. П.* Тлумачальны слоўнік беларускай мовы, выд. 2-е. Мінск, 1972, с. 114.

[6] *Камароўскі Я. М., Мяцельская Е. С.* Беларуская мова. Дапаможнік для абітурыентаў. Мінск, 1974, с. 34—35.

Калі гэтыя словы трапляюць у літаратурную мову, іх называюць дыялектызмамі»[7]. Са сказанага вынікае, што «дыялектнае слова» і «дыялектызм» паняцці не тоесныя.

Пад дыялектнай лексікай увогуле разумеецца сукупнасць слоў, якія ўжываюцца ў пэўнай гаворцы ці дыялекце і сваім гукавым складам або значэннем, сваімі граматычнымі ці фразеалагічнымі асаблівасцямі адрозніваюцца ад літаратурных. Трапіўшы ў літаратурную мову па адпаведнай прычыне, дыялектныя словы ў залежнасці ад сваіх асаблівасцей супрацьпастаўляюцца літаратурным нормам і называюцца фанетычнымі, акцэнталагічнымі, лексічнымі, семантычнымі, словаўтваральнымі, марфалагічнымі, сінтаксічнымі і фразеалагічнымі дыялектызмамі.

Беларускія савецкія пісьменнікі актыўна выкарыстоўваюць у сваіх творах дыялектызмы пераважна як моўную характарыстыку дзейных асоб, але ў апошнія дзесяцігоддзі некаторыя з іх (асабліва пісьменнікі малодшага ўзросту) нават у сваёй, аўтарскай, мове стараюцца выкарыстаць усе магчымыя сродкі выражэння сучаснай беларускай мовы. Таму зараз і ў паэтычных творах шырока наглядаецца так званая «дыялектызацыя». Напрыклад, у чатырохрадковым вершы Р. Барадуліна «Існасць» выкарыстаны фанетычны, марфалагічны і акцэнталагічны дыялектызмы:

Хоць век твой — *краец* веташка,
Шлях людзям знач ты, *жыцьмеш* покі,
Каб не разбіцца, як *машка*,
Аб ветравое шкло эпохі!

(«Полымя», 1976, № 1, с. 81)

Выдзеленыя дыялектныя словы адэкватныя літаратурным нормам *акраец, будзеш жыць, мошка* і *машкара*.

Дапаможнік гэты прапануецца як слоўнік-даведнік, у які ўключаны найбольш арыгінальныя і шырокаўжывальныя ў мове мастацкай літаратуры лексічныя, семантычныя і словаўтваральныя дыялектызмы. Крытэрыямі аднясення такіх лексем да дыялектызмаў з'яўляюцца, па-першае, стылістычная памета *абл.* (абласное) у «Руска-беларускім слоўніку пад рэдакцыяй Я. Коласа, К. Крапівы, П. Глебкі (М., 1953), «Беларуска-рускім слоўніку» пад рэдакцыяй К. Крапівы (М., 1962) і «Тлу-

---

[7] *Гурскі М. І., Булахаў М. Г., Марчанка М. Ц.* Беларуская мова, ч. 1. Мінск, 1969, с. 58.

мачальным слоўніку беларускай мовы», падрыхтаваным супрацоўнікамі Інстытута мовазнаўства АН БССР (т. 1—5); па-другое, адсутнасць выбраных слоў у літаратурных слоўніках і наяўнасць іх у абласных; па-трэцяе, тэрытарыяльная абмежаванасць сферы ўжывання гэтых слоў, вызначаная лінгвагеаграфіяй.

Крыніцай фактычнага матэрыялу з'яўляюцца ў асноўным празаічныя творы беларускіх савецкіх пісьменнікаў. Гэта тлумачыцца тым, што ў прозе значна часцей сустракаюцца разнастайныя дыялектныя асаблівасці і ў ёй дыялектызмы могуць выконваць не толькі эстэтычную, але і назыўную ці інфармацыйную функцыю, таму што ў многіх выпадках яны выступаюць спецыфічнымі мясцовымі назвамі агульнавядомых ці невядомых на значнай тэрыторыі прадметаў, з'яў, дзеянняў, працэсаў і звязаных з імі розных прыкмет, акалічнасцей і інш. Ілюстрацыі-прыклады з паэтычных і іншых жанраў прыводзяцца толькі ў адзначаным плане ці для больш поўнай характарыстыкі значэння дыялектнага слова ў літаратурна-мастацкім творы.

Дыялектызмы пададзены строга ў алфавітным парадку. Усе яны размеркаваны па лексіка-граматычных разрадах (часцінах мовы), на што ўказвае пэўная памета (*наз.*— назоўнік, *прым.*— прыметнік і г. д.). Акрамя гэтага, змяняльныя часціны мовы суправаджаюцца паметамі, якія паказваюць на род, лік, зборнасць, трыванне. Калі слова выкарыстана пісьменнікам у пераносным сэнсе ці мае стылістычную афарбоўку, яно суправаджаецца таксама неабходнай паметай (у канцы кнігі прыводзіцца спіс умоўных скарачэнняў і поўных назваў граматыка-стылістычных памет).

Кожны дыялектызм тлумачыцца апісальна ці літаратурным адпаведнікам у цеснай сувязі з кантэкстам, у якім яго выкарыстаў той ці іншы пісьменнік. Калі гэта зрабіць немагчыма, на дапамогу падключаюцца разнастайныя лексікаграфічныя працы, дзе маецца адпаведнае тлумачэнне. У некаторых выпадках тлумачэнне поўнасцю запазычваецца з дакладнай пашпартызацыяй крыніцы. Кожнае тлумачэнне абавязкова падмацоўваецца адным ці некалькімі прыкладамі, узятымі непасрэдна з літаратурна-мастацкага твора з указаннем яго назвы і аўтара. Мнагазначнасць слоў перадаецца пералікам і нумарацыяй у адным артыкуле розных значэнняў слова, якія таксама суправаджаюцца прыкладамі-ілюстрацыямі з мастацкіх тэкстаў. Аманімічныя дыялектызмы змяшча-

юцца асобнымі артыкуламі і маюць свае спецыфічныя граматыка-стылістычныя паметы. Усе прыклады-ілюстрацыі ўзяты з пасляваенных выданняў.

Варыянты выкарыстанага пісьменнікамі таго ці іншага дыялектнага слова (фанетычныя, акцэнталагічныя, марфалагічныя і арфаграфічныя) змяшчаюцца адзін за адным, напрыклад: *адале, адаля* і *адылі, аддудураны* і *аддудыраны* і г. д. Памяншальныя формы ў асобныя артыкулы не вылучаюцца і паметамі не суправаджаюцца.

Асабліва важнае значэнне надаецца заключнай частцы слоўнікавага артыкула, дзе пасля паметы *парайн.* падаюцца словы з жывой беларускай народна-дыялектнай мовы, аднайменныя і аднакарэнныя, раўназначныя і блізказначныя выкарыстаным пісьменнікамі. Асноўная задача такіх матэрыялаў — даказаць, што «вылушчанае» слова не прыдумана пісьменнікам, а запазычана ім з народнай (пераважна роднай) гаворкі ці ў іншага пісьменніка і літаратурна апрацавана, г. зн. мэтанакіравана ўведзена ў літаратурны ўжытак (агульнавядома, што пісьменніцкія неалагізмы сустракаюцца шмат у якіх творах). Акрамя гэтага, параўноўваючы некаторыя літаратурныя нормы, літаратурныя апрацоўкі і прыведзеныя дыялектныя факты, чытач (у першую чаргу студэнт, навучэнец) можа самастойна выявіць пэўныя адрозненні літаратурнага слова ад дыялектнага ці наадварот, а таксама «ўбачыць» пісьменніцкую працу над дыялектным матэрыялам. Усе пададзеныя лексічныя і лексікаграфічныя працы дакладна пашпартызаваны для найбольш зручнага карыстання імі.

А

Абало́нка *наз., ж.* Шкло ў акне; шыба.

Праз малюсенькае, у адну абалонку, акенца на гарышчы свяціла сонца. (*В. Адамчык.* Хата)

Параўн.: *(а)балонка* — шкло ў акне (*БРС-62, 21,* 116); *абалонка* — шыба ў акне (*Сцяшковіч,* 6).

Абапіня́нка *наз., ж.* Вялікая хустка, якая завязваецца зверху галаўнога ўбору.

А вось і маці. Па доўгай чорнай спадніцы, хустцы-абапінянцы і па нагах, абкручаных анучамі, яе адразу пазнаў Лёнька. (*М. Капыловіч.* У ружовым тумане)

Параўн.: *опинянка, апінянка* — вялікая хустка (*Сакалоўская,* 301; *Янкоўскі,* I, 33); *абапнуцца* — завязаць фартух (*Шаталава,* 5).

Абгало́ціць *дзеясл., незак. Перан.* Зрабіць голым, абабраўшы да ніткі.

А-а-а? Сам ад сябе хаваць буду? Рады абгалоціць бацьку? (*П. Галавач.* Кнак)

Параўн.: *абгылаціць* — абабраць да ніткі (*Бялькевіч,* 20).

Абе́наж *прысл.* Абедзвюма нагамі; вярхом.

Яшчэ той галуза, што ўчапіўся быў за Хомчыны калёсы пад'язджаць, сеўшы абенаж на жэрдцы, ухапіўшыся за наклеску, каб не зваліцца... (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Параўн.: *абенаж* — вярхом (*Бялькевіч,* 22).

Абса́ц *наз., м.* Набойка на падэшве абутку пад пяткай; абцас.

Чайная лыжачка саскочыла на падлогу і ўгадзіла пад абсац. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *обсацъ, абсац* — абцас (*Насовіч,* 353; *Сцяцко,* 11).

Аглабіно́ *наз., н.* Верхняя частка драбін (у возе).

Ён нацягнуў лейцы і перакінуў нагу цераз аглабіно.. (*М. Лобан.* На парозе будучыні)

Параўн.: *аглабіна* — частка воза (*Янкоўскі,* I, 27); *аглабіна, аглабня* — аглобля (*Шаталава, 8*).

Аглабцы́ *наз., мн.* Кузаў у павозцы; драбіны.

Я сам накошваў поўныя аглабцы дзятлавіны, пхаў пад яе хамут і клаўся спаць ... (*Б. Сачанка.* Мальвіна)

Параўн.: *оглобина, глабинки* — 1) кузаў калёс ці саней; 2) борт-рашотка ў калёсах (*Масленікава,* 166).

Ада́ле, Ада́ля і **Ады́лі** *злучн.* А потым, а пасля.

Я то сяду, але думаў, дагоніць мяне наша сельсавецкая працаўніца. Я яе чакаў на паўстанку, адале пайшоў... (*К. Чорны.* Спатканні з аспаватым чалавекам) Нават нейк добра робіцца, калі яна [рука] так лёгка падае. Адале — стома, як пасля вялізнай работы. (*Я. Скрыган.* Наталя) Вось пражывяце якога з паўгода, адаля Рыгор забярэ вас да сябе ... (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) Галілей ... разгублена трос сваёю барадзёнкаю, адылі цмыгнуў у дзверы і знік, нібы і не было яго тут. (*М. Зарэцкі.* Вязьмо)

Параўн.: *адыли* — а далей, а потым (*Насовіч,* 3); *адале* — але потым, але пасля (*Янкоўскі,* I, 28); *дале* — пасля (*Хрэстаматыя,* 333).

Ада́ля гл. *Ада́ле.*

Адва́ранкі *наз., мн.* і **Атва́ранка** *наз. ж.* Адвараная цэлая (не патоўчаная ці не парэзаная) бульба.

Падышла маці і пачала пытацца: стаўчы камякі з бульбы ці няхай будуць адваранкі. (*П. Пестрак.* Серадзібор) У хаце пахла гарэлай бульбай... недзе на загнетку сыходзіла гарачай парай атваранка. (*І. Чыгрынаў.* Сонца на косах)

Параўн.: *адваронкі* — бульба, звараная ў «мундзірах» (*Сцяцко,* 12; *Сцяшковіч,* 19).

Аддуду́раны і **Аддуды́раны** *дзеепрым.* Адтапыраны.

Зосін бацька сустрэў Андрэя ў новай кашулі, зашпіленай на ўсе гузікі, і ў хромавых ботах з аддудыранымі халявамі. (*І. Пташнікаў.* Трэція пеўні) Адзін быў... з жорстка аддудыранымі вусамі. (*М. Зарэцкі.* Сцежкі-дарожкі)

Параўн.: *отдудуреный* — адтапыраны (*Насовіч,* 373); *аддудыріный* — 1) адтапыраны, 2) адстаўлены, выцяг-

нуты ўбок (*Юрчанка,* 22); *аддудураны* — адтапыраны (*Жыдовіч,* III, 11).

Аддуды́раны гл. *Аддуду́раны.*

Аддуды́рвацца *дзеясл., незак.* Адтапырвацца.

Твар у яе [Веры] робіцца дужа цікавы і троху смешны: вусны збіраюцца ў шчыльную складку і аддудырваюцца, як у дзіцяці. (*М. Зарэцкі.* Вязьмо)

Параўн.: *отдудурвацьца* — выдавацца ўперад (*Насовіч,* 373); *аддудырвацца* — адтапырыцца (*Юрчанка,* 22); *аддудурівацца, аддыдуріцца* — адстаўляцца дудкаю, адтапырвацца (*Бялькевіч,* 43).

Ады́лі гл. *Ада́ле.*

Ажарга́ць *дзеясл., зак.* Сесці вярхом.

У таго, што ажаргаў сядло і ўзяў у дзве рукі руль, была высокая фуражка з вузкім белым арлом і бліскучым чорным брылем. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *ажыргаць* — асядлаць (*Сцяшковіч,* 23), сесці вярхом (*Шаталава,* 10).

Акрутні́ *наз., мн.* Прыстасаванне для прымацавання аглабель у санях; заваратні.

Трашчаць аглобні з намёрзлымі пяньковымі акрутнямі, калі ўпіраюцца ў палазы і выгінаюцца на павароце. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *акруцень* — супоня (*Сцяшковіч,* 25).

Ане́гдай *прысл.* Нядаўна; аднаго разу.

Анегдай пасля смажонага селядца я паўкухля квасу выжлуктаў... (*М. Гарэцкі.* Панская сучка)

Параўн.: *анагдась* — нядаўна, на днях (*Насовіч,* 6); *негды, негдысь* — некалі, калісьці (*Насовіч,* 343); *аногды* — часамі, іншы раз (*Бялькевіч,* 53); *анегды* — аднойчы, нядаўна (*Сцяшковіч,* 18); *анегдачкі* — нядаўна (*Шаталава,* 12).

Апасты́рыць *дзеясл., зак.* Зганьбіць, увесці ў сорам.

Не, дружа, рамана не кручу, дый не думаю з парабчанкай! Каб апастырыць усю радню! Не! (*П. Галавач.* Загубленае жыццё)

Апіво́шына *наз., аг. Асудж.* П'яніца.

Я напішу бацьку на завод, ён яму пакажа гэтыя п'янкі. Дажыўся, апівошына, што з работы выгналі. (*В. Дайліда.* Вясна, хлопцы, вясна)

Параўн.: *апівош, апівоша* — той, хто многа п'е не за

свой кошт, хто «апівае» людзей (*Янкоўскі*, III, 10; *Сяцко*, 16).

Апо́лец *наз., м.* Вялікі кавалак сала.

Энзэ і сапраўды грунтоўны,— аполец сала, бохан хлеба, пара каўбас, кошык бульбы і яблыкі. (*Я. Брыль.* На Быстранцы)

Параўн.: *аполяц, аполец* — кавалак сала (*Сцяцко*, 17; *Сцяшковіч*, 30).

Арта́чыцца *дзеясл., незак.* Не згаджацца; супраціўляцца.

«Ды я і лавіць гэтымі днямі не думаю»,— артачыўся Міхалка. (*З. Бядуля.* Салавей) Волька нешта артачыцца цяпер, злуецца. (*А. Кулакоўскі.* Нявестка)

Параўн.: *артачыцца* — наравіцца (*Бялькевіч*, 58).

Асве́р *наз., м.* Калодзежны журавель; прылада (прыстасаванне), з дапамогай якога дастаюць ваду з калодзежа.

Вецер стогне над студняй, рыпае асверам. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі) Жыццё вёскі прачыналася — за сценамі хаты скрыпелі калодзежныя асверы, спявалі пеўні, мыкалі каровы... (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах) Потым доўга рыпеў асвер, лілася вада, і казак цярпліва насвістваў каню. (*М. Лобан.* На парозе будучыні) У кожнага на двары нехта быў: папраўляў вароты, скрыпеў асверам. (*І. Пташнікаў.* Тартак) Сотнікаў знясілена і без мэты цягнуўся ў ім [тумане] на ватных нагах, пакуль не ўбачыў ля плота калодзеж з вядром на асверы. (*В. Быкаў.* Сотнікаў)

Асво́лак *наз., м.* Падоўжаная перакладзіна, на якой трымаецца страха хлява ці адрыны.

Днём вэндзяцца [кумпякі] на сонцы, а нанач падвешваюцца на прутках пад страхою, ля самага асволка. (*У. Дамашэвіч.* Звяруга)

Параўн.: *асмолак* — тоўстая жэрдка, да якой прымацоўваюцца кроквы (*Жыдовіч*, I, 17).

Асянчу́к *наз., м.* Народжаны восенню (звычайна пра дамашнюю жывёлу, птушку).

Колькі ў яе [Тацяны] цяпер тае гаспадаркі: асянчук-кабанчык, ды дзве курыцы з пеўнем. (*А. Васілевіч.* Карэспандэнтка)

Параўн.: *асянчук* — свойская жывёліна, якая нарадзілася ўвосень (*Сцяцко*, 18; *Янкоўскі*, III, 12).

Атвáранка гл. *Адвáранкі.*

Ахáйваць *дзеясл., незак.* Абгаворваць.

Не едзь да яго радні, вярніся назад. Я не ведаю яго, не ахайваю, але я цябе буду вельмі любіць і паважаць. Ты ж яго не любіш... (*Г. Далідовіч.* Дамашанская каралева)

Параўн.: *зняхаяць* — зганіць, абгаварыць (*Янкоўскі,* III, 48); *ахаяць* — абгаварыць (*Шаталава,* 15).

Ацéслы *прым.* Сыры, недапечаны (пра хлеб).

Мікіта не даў сябе ўпрошваць — адно перакуліў у рот наперад усіх сваю шклянку і, кусаючы на хаду ацеслы хлеб, спехам падаўся да парога... (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *ацесліва (БРС-62,* 110).

Ацяты *дзеепрым.* **1.** Абсечаны.

Каля маста Астап выскачыў з воза і падбег да двух карчоў, угледзеўся, абмацаў рукамі. Абодва мелі форму танклявых спіцукоў, абсечаных, ацятых дарэшты... (*Ц. Гартны.* Прысады)

2. *Перан.* Агорнуты.

Васіль нездаволена ківаў галавою. Ацяты клопатам, ён непрыкметна для сябе дайшоў у канец вуліцы... (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *цяць* — секчы (*Насовіч,* 689); *ацяцца* — згубіць жаданне (*Сцяцко,* 19).

Б

Бадня *наз., ж.* Самаробнае вядро.

Пачнецца доўгая белая зіма, замяце, закруціць, навіхурыць гурбы снегу ля платоў, прыйдзецца кожнага дня абсякаць ля калодзежа, каб выцягнуць бадню вады... (*Г. Далідовіч.* Дажджы над вёскай)

Бáйбас *наз., м. Гарэзл.* Лодар; вялікі ростам.

Фэлька прыгарнуў Стасюка да сябе, смеючыся сказаў: «Эх, ты, сынку... Байбас ты свавольны». (*К. Чорны.* Вераснёвыя ночы)

Параўн.: *байбось* і *байбусь* — 1) высакарослы, 2) лаянкавае слова на малога (*Насовіч,* 75); *байбус* — дурань (*Сцяцко,* 20), вельмі нехлямяжы чалавек (*Бялькевіч,* 80).

Балэ́бус *наз., м. Асудж.* Гультаяваты дзяцюк.

Кіпела ўсярэдзіне ад таго, што Сцяпан, тулячыся ля акна, упоцемку ужо, сляпіў вочы пры кніжцы: здароваму гэтаму балэбусу як і не было клопату, што бацьку пятлю зацягваюць. (*І. Мележ.* Подых навальніцы)

Параўн.: *балабос* — балбатун (*Каспяровіч,* 10).

Баро́кацца *дзеясл., незак.* Мерацца сілай, дужацца.

Каля дзвярэй крычалі людзі, барокаліся з Сымонам. (*З. Бядуля.* Салавей)

Параўн.: *барухацца* — няўстойліва стаяць на нагах, хістацца (*Крамко,* 98).

Баху́рчык *наз., м. Іран.* Дзіця, падростак.

Вы ведаеце? Пракламацый яму ў кішэню бахурчыкі напхалі і гэта — павятовы начальнік паліцыі! Сорам! (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *бахурка* — распусніца (*Бялькевіч,* 38); *бахур* — байструк (*Сцяшковіч,* 49).

Бе́ганка *наз., ж.* Валтузня, беганіна.

«Эге! — пачуліся галасы,— паляшук не даецца». І пачалася беганка. Лабановіч выкручваўся кожны раз, калі Тамара Аляксееўна, здавалася, вось-вось схопіць яго за вуха. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *бегі* — гулі, беганіна (*Сцяцко,* 22).

Бе́гацца *дзеясл., незак.* Указваць сваімі паводзінамі на неабходнасць пакрыцца (пра карову).

Пастухі казалі на яе — бык: Чарнавуха, калі я гнаў яе на пашу ў Азярышча, пускаючы сліну ляцела за чужымі каровамі і чаплялася на каторую — яна бегалася за весну ўжо трэці раз. (*В. Адамчык.* Два злоты)

Параўн.: *бегаць* (пра карову) (*БРС-62,* 121); *бегацца* — бегаць (*Шаталава,* 20).

Бе́йбус *наз., м.* гл. *Ба́йбас, Балэ́бус.*

Злосць яго [Глушака] на Яўхіма змянілася здзіўленнем і крыўдай: «Абкруціла! Узяла! Галадранка, а абкруціла як!.. І рукі, і ногі звязала бейбусу такому». (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *бэйбус* — байбус (*Бялькевіч,* 99), лянівы чалавек (*Жыдовіч,* III, 24).

Бірба́ты *прым.* Кароткі; абрэзаны.

Цыбрыкавы нямазаныя колы ляскаталі, а наравістая Аса раз-пораз узмахвала бірбатым хвастом і трэсла галавою. (*В. Дайліда.* Радасць)

Параўн.: *бірубалка* — драўляны гузік (*Шаталава*, 21).

Блы́ндаць і **Бры́ндаць** *дзеясл., незак.* Бадзяцца без справы.

Яны [хлопцы] пайшлі блындаць па гораду. (*М. Зарэцкі.* Сцежкі-дарожкі) Во, дзетка маё, які ты: мы тут непакоімся, плачам, а ён сабе недзе брындае. (*А. Асіпенка.* Жыта)

Параўн.: *блындаць, брындаць* — хадзіць без заняткаў, нічога не рабіць (*Каспяровіч,* 40; *Бялькевіч,* 93).

Блэ́нгаць *дзеясл., незак. Іран.* Бразгаць, ляпаць.

Выпусцілі кабылу блэнгаць зубамі па выгане. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *брэнкаць* — бразгаць (*Жыдовіч,* III, 23).

Бо́жкацца *дзеясл., незак.* Бажыцца.

Вольскі часта божкаўся, моршчыў лоб, рабіў шчырыя і жаласлівыя вочы. (*З. Бядуля.* Салавей)

Параўн.: *божканне* (*Насовіч,* 29); *божкацца* — бажыцца (*Шатэрнік,* 34); *бошкаць, божкаць* — вохкаць (*Сцяцко,* 24; *Бялькевіч,* 89).

Брыж *наз., м.* Месца ў рыдлёўцы, на якое пры капанні наступаюць нагой.

Тады Чубар, як са злосці, вырваў з рук у селяніна рыдлёўку і моўчкі, націскаючы ботам на загнуты брыж, пачаў капаць зямлю проста ў жыце... (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *брыж* — востры край, руб чаго-небудзь (*Бялькевіч,* 92—93).

Бры́ка *наз., ж.* Драбіны для перавозкі сена, саломы і інш.

Увесь дзень Коля тросся ў пустой дрогкай брыцы цераз поле пад параснікі, затое адтуль, седзячы на высокім возе са снапамі, важна ехаў у вёску на сваё гумно... Коля ўпраўляўся няблага, брыка толькі хілілася... (*В. Быкаў.* Сотнікаў) Ты мяне не глядзі. Унька, сваю брыку падымай. Маеш цяперака работкі. (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае)

Параўн.: *брыка* — фура (*Насовіч,* 729), від павозкі (*Каспяровіч,* 43), прыстасаванне для перавозкі сена, саломы; павозка (*Бялькевіч,* 92).

Бры́ндаць гл. *Блындаць.*

Буды́ль *наз., м.* Сцябло сухой расліны.

На палянку выйшлі нейкія два абадранцы — адзін здаравенны, мардаты, другі сухі і тонкі, як будыль. (*А. Бажко.* Позняе ворыва) За акенцамі рос крывы, ужо амаль данізу ссохлы будыль сланечніку. (*І. Мележ.* Людзі на балоце) Вецер мяце сухі снег на сухія бадылінкі, і здаецца, што дзесьці адчышчаюць ржавыя нажы наждачнаю шкуркаю ці сыпкім жвірам. (*М. Лужанін.* Дванаццаць вячорных вогнішчаў)

Бурдэ́нц *гукаперайм., часц.* Бух, бах, шусь.

Поп другі раз тупнуў — і людзі за ім. Потым бацюшка бурдэнц на падлогу — і ўсе мужыкі паселі... (*С. Александровіч.* Ад роднае зямлі)

Параўн.: *бурдынц* — аддзеяслоўная часціца, якая выражае падзенне з грукатам (*Насовіч,* 39); *бурдык* — бух, шась (*Бялькевіч*, 95).

Бу́рак *наз., м.* Валёнак не фабрычнага вырабу.

У яе чорная матчына хустка, старая фуфайка, «нацягнутыя» кортам, на нагах буркі, пашытыя з суконак, на бурках бахілы. (*І. Пташнікаў.* Алені) Сцягно яго пакутна балела, ступні ён ужо не адчуваў нават, мокры ад крыві бурак змёрз і закасцянеў, другі, не да канца надзеты, загнуўся на палове халявы... (*В. Быкаў.* Сотнікаў)

Параўн.: *буркі*, адз. *бурка* — цёплы абутак (*БРС-62,* 135).

Буса́йла *наз., м.* П'яніца, гуляка.

Бусайла-гарадчанін перацягнуў Петрыка па плячах сукаватаю папірашкаю і распаласаваў яму крамны чорны пінжак. (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Параўн.: *бусаць* — буйна весяліцца, п'янстваваць (*Бялькевіч*, 95).

Бы́дта і **Бы́тта** *злучн., часц.* Быццам.

Чуўся нізкі сыраваты грукат цягніка, раптоўны крык гусей і тоўсты голас з рэпрадуктара, быдта гаварыў нехта высокі, велічынёю да неба. (*В. Адамчык.* Дзікі голуб). Ну, бытта. Шэсцьдзесят год пражыў, а пад старасць на такое дзела... Не-е, не па мне гэта. (*В. Быкаў.* Сотнікаў)

Параўн.: *бытто, бытта* — быццам (*Сцяцко,* 28; *Жыдовіч*, I, 26).

Бы́тта гл. *Быдта.*

Бэ́лдас *наз., м. Лаянк.* Боўдзіла; доўбня (пра чалавека).

«Зараз жа даведацца і прыслаць яго [вінаватага] сюды. У-у, бэлдасы»,— зусім выходзіў князь з раўнаважнасці. (*М. Гарэцкі.* Панская сучка)

Параўн.: *аболтус* — асталоп (*Шаталава,* 6).

Бэ́лькаць *дзеясл., незак.* Бэкаць.

Цапы на гумнах ужо не цупалі, ляскаталі недзе ў полі калёсы, паблізу, мусіць, на суседнім двары, бэлькалі авечкі. (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *бэкаць* (*Янкоўскі,* II, 36).

Бягу́н *наз., м.* Частка варот.

У некага ў двары рыпеў бягун, нехта злосна, ядрана вылаяўся... (*Б. Сачанка.* Варэйка золата)

Параўн.: *бягун* — слупок у варотах, на якім «бегаюць» яны (*Янкоўскі,* I, 45); *бегун* — слупок, на якім трымаюцца вароты ў шуле (*Бялькевіч,* 83).

Бязу́ля *наз., аг.* Гультай(ка).

Яна [графіня] паглядзела на крэсла, пераняла позірк на запыленае распяцце на сцяне: «Ах, божа ж мой, ізноў гэтая бязуля Тэрэза не працерла ног Хрысту»... (*М. Лынькоў.* Аб чалавечым сэрцы)

Параўн.: *бязульнік (-ніца)* — свавольнік (-ніца) (*БРС-62,* 139).

Бярно́ *наз., н.* **1.** Бервяно, прызначанае для пабудовы хаты, хлява і інш.

Ты лепей не бацьвінне крышы, а бёрны сабе на хату абчэсвай. (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае)

2. Бервяно ў сцяне пабудовы.

...Хата яе з прыходу самая першая. І тапары ў іх [немцаў], і пілы. Раскідалі па бярне і перацягнулі на плячах да ракі. (*І. Пташнікаў.* Тартак) Хто на лаву сеў, а хто на бёрны... (*П. Панчанка.* Кінамеханік).

Параўн.: *бярно* — бервяно (*Каспяровіч,* 49; *Бялькевіч,* 100.)

В

Ва́га́ *наз., ж.* Рухомая частка калодзежнага жураўля.

Скрыпае да студні снег. Запела, захрыпела, як папсаваная дудка, замерзлая вага. (*М. Гарэцкі.* Зіма)

Параўн.: *вага* — рычаг (*Каспяровіч,* 51), журавель пры калодзежы (*Шатэрнік,* 41), перакладзіна, якая служыць для даставання вады са студні (*Юрчанка,* 48).

Вазганіна *наз., ж.* Валтузня; важданіна.

Гэтае іх вазганіны ніхто не прыкмячаў, бо кожны меў сваю справу. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) Хаім Крокес абярнуўся назад і пахіліўся да Вінцуся Шавеля: «Таварыш Шавель, кінь ты з гэтым млінам... Навошта, слухай, табе гэтая вазганіна з ім». (*Ц. Гартны.* Свае блінцы)

Параўн.: *вазголінне* — важданне (*Юрчанка,* 48).

Ва́лен і **Вэ́лён** *наз., м.* Вясельны убор, фата нявесты, вэлюм.

Глядзела [Акіліна] на сваю дачку ў вясельным валене. (*В. Вітка.* Познія палыны) Прыбіралі, як да шлюбу, ў белю і вэлёны. (*Я. Купала.* Бандароўна)

Параўн.: *валянт* — вясельная сукня (*Сцяцко,* 30); *валён* — вянок (*Сцяшковіч,* 112, 75); *вэлян* — вэлюм (*Жыдовіч,* I, 34).

Валі́зка *наз., ж.* Чамадан.

Пасажыры, якія паспелі нагаварыцца, паспаць, стаміцца за дарогу, даўно ўжо чакалі гэтае хвіліны, пабралі цяпер свае валізкі, сумкі, клумкі і падаліся да дзвярэй. (*Г. Далідовіч.* Сустрэча)

Параўн.: *валіска* — чамадан, дарожная сумка (*Сцяшковіч,* 73; *ЛГБГ,* 277).

Валюха́цца і **Валюха́ць** *дзеясл., незак.* Перавальвацца з нагі на нагу; калывацца.

Сяргей, валюхаючыся, выйшаў з хаты, за ім музыкі, хлопцы, дзяўчаты... (*П. Галавач.* Кнак) Па вуліцы па пяску папаўзлі з фермы, валюхаючыся, белыя гусі. (*І. Пташнікаў.* Лонва) ...Ён [конь] зноў абыякава валюхаўся з боку на бок. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка) Па зжатым полі, па калючым іржышчы валюхалі спакойна вароны. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі)

Параўн.: *валюхацца* (*Жыдовіч,* I, 27).

Валюха́ць гл. *Валюха́цца.*

Варыўня́ *наз., ж.* Кладоўка для захавання гародніны, бульбы і інш.

Відаць, што тут ён быў першы раз, бо, зачыніўшы веснічкі, пастаяў трохі, агледзеў двор — хату, хляўчук, свіронак, асабліва спыніўся вачыма на варывеньцы.

(*Я. Скрыган.* У Кірылы на Хутары) Дзядзька Антось прыносіў з варывенькі вязку лыка, парыў у ночвах, садзіўся на калодцы і плёў лапці. (*С. Александровіч.* Ад роднае зямлі) А на селішчы стаяла варывенька, студня, хлеў... (*І. Пташнікаў.* Лонва) Алесь ірвануў назад, кінуўся ў дзверы варыўні, зачыніўся з сярэдзіны і замкнуўся на жалезную засаўку. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы) К поўдню выраслі вялікія кучы навыбіранай бульбы. Мужчыны прыязджалі, насыпалі паўнюткія вазы, везлі ў варыўню. (*А. Васілевіч.* Шляхі-дарогі) На варыўні мірна буркавалі галубы. (*А. Бажко.* Перад вераснем) Яна ўспомніла, як, прачнуўшыся на дрывотні ля варыўні, з-за вугла страляў з аўтамата кутузавец, малады зусім. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *варевня* (*Насовіч,* 51); *вароўня* — курная хата для захавання гародніны (*Каспяровіч,* 54); *варывня* — уцепленая пабудова для захавання прадуктаў харчавання (*Корань,* 132); *варывенька* — кладовачка (*Шатэрнік,* 43; *Сцяшковіч,* 77).

Варэ́йка *наз., ж.* Гаршчок.

[Базыль] убачыў ЯЕ — аплеценую дротам і засмоленую смалою і воскам варэйку, хутчэй падобную на круглы палявы камень-дзікар, чым зробленую чалавечымі рукамі варэйку. (*Б. Сачанка.* Варэйка золата)

Параўн.: *варэйка* — гаршчок (*Бялькевіч,* 105), маленькі гліняны гаршчок (*Шаталава,* 27).

Васьміклі́нка *наз., ж.* Шапка, пашытая з васьмі кліноў матэрыі.

Сам Міхлік быў маленькага росту і вельмі нязграбны. Вочы чорныя, масляныя, як у крата. Вялікая шэрая шапка-васьміклінка з амаль вылупленым гузікам на макаўцы... (*Б. Сачанка.* Антось Міхлік) Толькі праз два дні знайшлі людзі на краі хліпкай багны пакамечаную, утаптаную ў гразь яго сінюю васьміклінку. (*А. Кудравец.* Іваніха).

Весянчу́к *наз., м.* Народжаны вясной (звычайна пра дамашнюю жывёлу, птушку).

Ля плота паважна, з гонарам расхаджваў рыжы певень-весянчук і згукваў да сябе курэй... (*Б. Сачанка.* Мальвіна)

Параўн.: *вяшняк* — вясновае парася (*Жыдовіч,* III, 32).

Вірла́ты *прым.* Вірлавокі, лупаты.

Броўкі тыя — якія яны ў яго яшчэ! — а ўжо чорныя-чорныя, вочкі вялікія, вірлаценькія. Ну выліты Гога... (*А. Кудравец.* Марута і Зіна)

Параўн.: *вірла* — вока (*Каспяровіч,* 58); *вірлы* — вочы (*Ралавец,* 68); *вірлач* — вірлавокі (*Сцяцко,* 31; *Янкоўскі,* III, 19).

Віша *наз., ж.* і **Вішай** *наз., м.* Перастаялая, няскошаная ў пару і пакінутая зімаваць на корані трава.

Шалясціць віша на балотах... Віша — гэта трава, якую не паспелі скасіць у часе. (*М. Лужанін.* Дванаццаць вячорных вогнішчаў) Учора ў абед вязу гэта я настрамачак вішаю, аж ідзе [Банэдык Гатальскі]. Паздароўкаўся лагодна, нібы здзекуецца, і ўшчаў. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *віш, віша, вішар* — зазімавалая на корані (няскошаная) трава (*Янкоўскі,* I, 50); *вішар* — сена, скошанае на лёдзе (*Шатэрнік,* 47), гнілое сена (*Шаталава,* 30).

Вішай гл. *Віша.*

Во́бмельгам і **Во́мельгам** *прысл.* Мігам, вельмі хутка.

Вобмельгам запіхваў яго [паўлітэрка] у кішэню штаноў і зноў паволі, ні на каго не гледзячы, сунуўся ў лес. (*Б. Сачанка.* Дзік-бадзяга). Дзяўчына вомельгам зляцела ўніз і пабегла ўздоўж вала. (*М. Ракітны.* Паранька)

Параўн.: *вомигом* — моцна, злосна (*Насовіч,* 66); *комельгом* — хутка, вельмі хутка (Там жа, 243).

Во́йсце *наз., н.* Уваход.

Агляну́ліся і падышлі да войсця ў Сівулінскую вуліцу; патрошку перайшлі да жартаў і непрыкметна некалькі згладзілі ўражанне ад арышту. (*Ц Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *войсці* — увайсці (*Насовіч,* 63).

Во́мельгам гл. *Во́бмельгам.*

Вот *часц.* Вось; вось так.

Мішка выйшаў у сені, пастаяў, падумаў, што вот астатні раз стаіць у сваёй хаце, паглядзеў на цёмную дзірку ў столі... (*В. Адамчык.* Хата)

Параўн.: *вот* (*Бялькевіч,* 112).

Вуда́р *наз., м.* Рыбак, які ловіць рыбу толькі вудай.

Пад столлю, у самым кутку, напяў свае цянёты, у якіх матляліся сухія мухі, маленькі чорны павучок, а

сам, падабраўшы пад сябе ножкі, прытоена, бы рыбак-вудар, сядзеў на столі — чакаў свайго ўлову. (*М. Капыловіч.* У ружовым тумане)

Параўн.: *вудак* (*Янкоўскі,* III, 20).

Выбіра́ць *дзеясл., незак.* Капаць (бульбу).

Пахла свежай узаранай зямлёю і дымам. Выбіралі бульбу каля дарогі. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі) Абапал усіх дарог, на ўсіх палосах — заклапочаныя постаці: і старыя, і малыя, усе, хто можа рабіць. Падкопваюць, выбіраюць картоплю, зносяць у кучкі ці кашы на вазах. (*І. Мележ.* Подых навальніцы)

Параўн.: *выбіраць* — капаць бульбу (*Сцяшковіч,* 92).

Выбіра́чка *наз., ж.* Капальніца; жанчына, якая капае бульбу.

Пусціліся з гарода мяжой па паспешцы адна за адной выбірачкі. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *выбіральшчык* — той, хто выбірае бульбу (*Сцяшковіч,* 92).

Вы́біць *дзеясл., зак.* Выкасіць рэшткі ці невялікія лапіны травы сярод куп'я, карчоў і інш.

[Бацька] выбіў у Чортавым Лузе латку травы і, добра было б, каб я з'ездзіў і падвярнуў пракосы. (*Б. Сачанка.* Баравое рэха) Учора выбіў каляснік на Залючыне. (*М. Капыловіч.* Пустальга)

Вы́вухрыць *дзеясл., зак.* Вывучыць, вымуштраваць (*Бялькевіч,* 116).

Ну, каб, барані бог, мне такая жонка, я ж ба яе вывухрыў, на век жыцця закаялася б фокусы выкідваць. (*М. Гарэцкі.* Зіма)

Вымышля́ць *дзеясл., незак.* Быць пераборлівым.

«Сала? — адказаў дзед.— Еш, што ёсць. Павык на ласункі. Сала яму. Не бачыў, мусіць, гора, калі не ясі, што даюць. Вымышляеш». (*К. Чорны.* Вясна)

Параўн.: *вымудраць* — мудрагеліць (*Бялькевіч,* 120).

Выпе́ндрывацца *дзеясл., незак.* Хітраваць; насміхацца

«Даволі! — аж крыкнуў Пётра, ускочыўшы з лавы. Сківаны яго захадзілі ад злосці.— Хопіць выпендрывацца! Досыць здзекавацца з людзей, досыць абліваць іх брудам». (*І. Пташнікаў.* Іллюк Чачык)

Вы́пруціцца *дзеясл., зак.* Памерці; стаць нерухомым і прамым, як прут.

А каб ты выпруціўся! (*М. Лынькоў.* Векапомныя дні) Ты думаў каго чапаў? Ды ён жа цяпер выпруціцца, а дамагацца будзе, каб цябе выключылі са школы. (*Б. Сачанка.* Мальвіна)

Параўн.: *выпруціцца* — выцягнуцца (*Каспяровіч,* 66); *вы(у)пруціцца* — выцягнуцца як прут (*Варава,* 112; *Янкоўскі,* III, 24).

Выстарча́ць *дзеясл., незак.* Хапаць, мецца ў наяўнасці (*Сцяшковіч,* 98).

Рыгор... я ведаю, што ты глядзіш на мяне іначай ад ранейшага. Я заслужыла: імкнуся ды не выстарчае сілы. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) Даўно неяк збіраўся Сяргей напісаць ліст. Ёй. Усё нейк не выстарчала часу. (*М. Лынькоў.* Талісман) Часу зусім выстарчала для таго, каб не спяшаючыся прыйсці ў тэрмін на ўмоўленае месца. (*Я. Колас.* Дрыгва) Усё ніяк не выстарчае часу, таму і не заходзіць да яго. (*Б. Сачанка.* Дзік-бадзяга)

Параўн.: *выстарчыць* — хапіць (*Сцяцко,* 37).

Вы́старчыць *дзеясл., зак.* Дагадзіць, знайсці, дастаць.

Па мне, як сабе хто хоча, а я дык скажу кожнаму ў вочы проста і адкрыта. Чорт яго тут усім выстарчыць. (*К. Чорны.* Зямля)

Параўн.: *выстарчаць* — стараннем, клопатамі даставаць, *выстарчацьца* — клапаціцца аб чым пры недахопе, *выстарчивацьца* — выстарацца, знайсці (*Насовіч,* 97); *выстранчаць* — дагаджаць, забяспечваць (*Бекіш,* 96); *выстранчыць* — вельмі дагадзіць ва ўсім (*Гуліцкі,* 136).

Вы́ступкі *наз., мн.* Лёгкі абутак.

У покуце пад іконаю стаіць мулкі тапчан, каля яго — столік, фанерны куфэрак з бялізнаю і старыя дзіравыя выступкі на драўлянай падэшве. У гэтых выступках Юзя ходзіць толькі у касцёл. (*А. Бажко.* Перад верасием) Чуваць ненадакучлівы голас экскурсавода і асцярожнае шарганне абутых у музейныя выступкі ног... (*Я. Брыль.* Роздум і слова)

Параўн.: *выступкі* — лёгкі жаночы абутак (*Сцяшковіч,* 98).

Высцяга̀ць *дзеясл., незак.* Паказваць фокусы, вычвараць.

Поп самлеў, на зямлі высцягае, гаворыць нешта, за ім бабы ў плач: змілуйся багародзіца. (*П. Галавач.* Яўленая)

Параўн.: *высьцігоўы* — гоначны (веласіпед) (*Сцяцко,* 38); *высьцігі* — спаборніцтвы па бегу (*Крамко,* 85).

Вытрэ́нчвацца *дзеясл., незак.* Старацца; дагаджаць.

Чаго, сватoк, ужо так вытрэнчвацца? Няхай жывуць на здароўе. Венчаныя ж яны, венчаныя, муж і жонка ўжо. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *выстрэнчваць* — дагаджаць (*Жыдовіч,* III, 30).

Выцілі́ньгваць *дзеясл., незак.* Спяваць, ціўкаць.

«Ха-ха! Ну і праўда ж, здорава выцілiньгвае пра Цімоха!..» — смяяліся хлопцы, прыслухоўваючыся да песні дразда. (*С. Александровіч.* Ад роднае зямлі)

Вэ́лён гл. *Вáлен.*

Вязьмó *наз., н.* **1.** Перавясла.

Уздоўмецца галава ў белай намётцы, бліснe на плячы гібінка сярпа, тонкія рукі круцяць вязьмо. (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь) І ён, Піліп, нешта не вытрымаў. Схапіў вязьмо і папусціў у яе. (*У. Кузьмянкоў.* Споведзь)

2. *Перан.* Тое, што гняце, прыносіць вялікія душэўныя перажыванні.

[Карызна] трапечацца, напінаецца ў адчайных патугах, і яму часам нібы ўдаецца на момант расхінуць праклятае вязьмо, але з тым большаю сілаю звінаецца яно ў наступную хвіліну. (*М. Зарэцкі.* Вязьмо)

Параўн.: *вязьмо* — перавясла (*Насовіч,* 106; *Каспяровіч,* 69; *Зубрыцкі,* 136; *Бялькевіч,* 127).

Вярстá *наз., ж.* Дровы, падрыхтаваныя для паліва і складзеныя ў касцёр ці пад страху будынка.

Ля варыўні параскіданы з вярсты дровы. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *вярста* — капа сена (*Жыдовіч,* III, 32).

Вярэ́нька *наз., ж.* Каробка.

Пад вечар... на вялікі брукаваны двор казармы... увайшоў невысокі дзядок з берасцянай вярэнькай за плячыма. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *варэнька, вэрэня* — сплеценая з лазы або лубу сумка (*Цыхун,* 188).

Вяша́к *наз., м.* Вешалка.

Стары сярмягу з вешака сарваў, накінуў хутка... (*М. Танк.* Журавінавы цвет)

Параўн.: *вяшак* — вешалка насценная (*Сяцко,* 40), вешалка ў адзенні (*Сцяшковіч,* 105; *Жыдовіч,* III, 32), пятля для вешання адзення (*Жыдовіч,* I, 35), жэрдка ў лазні, на якую вешаюць бялізну (*Шаталава,* 36).

Г

Галава́шка *наз., ж.* Частка калёс; вузгалаўе.

Як заўсёды, бацька адчапіў вяроўку з задка калёс, прывязаў кола за спіцу да галавашкі, каб яно не круцілася. (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *(з)головяка, головашэчка* (*Масленікава,* 188); *гылываші* — узгалоўе (*Бялькевіч,* 144).

Галу́за *наз., м.* **1.** Гарэза, свавольнік.

Яшчэ той галуза, што ўчапіўся быў за Хомчыны калёсы пад'язджаць, ухапіўся за наклеску. (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

2. Галавешка.

Агонь амаль зусім патух, чырванее толькі невялічкая кучка вуголля ды збоку дыміць адна-адзінюсенькая галузка. (*Б. Сачанка.* Дзік-бадзяга) Крыж, што стаяў у пяску на разгалку дарог, абгарэў, счарнеў быццам галуза... (*І. Мележ.* Подых навальніцы)

Параўн.: *галуза* — жэўжык, балаўнік (*Бялькевіч,* 131), неслух, свавольнік, гарэза (*Юрчанка,* 62), з кароткімі валасамі, нагола астрыжаны (*Сцяцко,* 41); *галуска* — галінка (*Сцяшковіч,* 109).

Галузава́ць і **Галузда́ць** *дзеясл., незак.* Марна траціць час.

Нічога выдатнага не забягала на местачковыя вуліцы, на якіх галузавалі толькі жэўжыкі Моўшы, Янкі, Іцкі, Язэпкі... (*М. Лынькоў.* Гой) Дзядзька часта мяне настаўляў, каб не браў кепскага прыкладу з яго дзяцей, якія галуздаюць і ніякай ахвоты не маюць да навукі. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі)

Параўн.: *галузаваць* — свавольнічаць (*Насовіч,* 108).

Галу́званне *наз., н.* Свавольства; марная трата часу.

У задуме глядзіць Хомка на галузванне і дуронства малых... (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Параўн.: *галузованьне* — лодырнічанне, свавольства (*Насовіч,* 108).

Галуздáць гл. *Галузавáць.*

Гальнíк *наз., м.* Дзяркач; венік без лісця.

Замятай толькі за імі [курамі], стой з гальнікам у руках і не адыходзься, калі не прагоніш з двара на гарод, у бульбу, дзе яны капаюцца пад каліўем... (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *галень, гальнік* — дзяркач, галёнка (*Юрчанка,* 61 — 62); *гальнік* — стары змецены венік (*Бялькевіч,* 192).

Гарахавíнне, Гарашэ́нне, Гарóхавінне і **Гарóхаўе** *наз., н.* Гарохавая салома, гарашыны.

Кастусю ж чамусьці прыйшло ў галаву ратаваць гарахавінне, пасланае ў ложку. (*С. Александровіч.* Ад роднае зямлі) Усе разам кінулі мяне ў вазок на гарохавінне. (*В. Адамчык.* На крыжовых дарогах) «Пабілі, а памятаеш, ці даўно, як стол была»,— адказаў другі, падгортваючы пад сядзенне растрыбушанае жоўтае гарашэнне. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) У яго было поўнае падпашша немалочанага гарохавіння. (*І. Пташнікаў.* Іллюк Чачык) Над галавой пад шчытамі ў хляве, дзе былі пазатыканы гарохаўем дзіркі, шастала і шастала, кораценька і суха: шась! шась! (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *гарахвінне* (*Шатэрнік,* 65); *гарахвянік, гарахаўнік* — гарохавая салома (*Янкоўскі,* II, 49); *горохвиньнне, арахавенне* — сцябліны гароху (*Клімчук,* 29; *Сцяшковіч,* 112); *гарохыўя* — 1) гарохавая салома, 2) гарох (*Бялькевіч,* 133); *гарохаўе* — сцяблы гароху (*ДАБМ,* карта № 278, с. 862).

Гарашэ́нне гл. *Гарахавінне.*

Гарбáч *наз., м.* Гарбаты чалавек, гарбель, гарбун.

Я, калі хочаце, той гарбач у казцы «Царэўна — чырвоная краска», які не пакланіўся царэўне. (*Я. Колас.* У палескай глушы) Яны, вядома ж, смяюцца — і той начальнік, і гарбач... (*Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды) Увечары да нас прасіўся начаваць стары... гарбач з суседняй вёскі, несусветны манюка Серафім. (*Б. Сачанка.* Мальвіна)

Параўн.: *гарбачаный* — скарабачаны (*Юрчанка,* 63); *гарбацець* — станавіцца, рабіцца гарбатым (*Янкоўскі,* III, 28); *гырбач* — гарбун, гарбаты чалавек (*Бялькевіч,* 145).

Гарлáч *наз., м.* Крыклівы; гарладзёр.

У падпечку заспяваў певень... Жонка сказала: «Яшчэ гэты гарлач, каб ён здох, зараз усіх на ногі ўзніме сярод ночы...» (*К. Чорны.* Зямля)

Параўн.: *гарлач* — той, хто бярэ горлам (*Сцяцко,* 49), гарлапан, гарласты (*Янкоўскі,* III, 28).

Гаро́хавінне гл. *Гарахавінне.*

Гаро́хаўе гл. *Гарахавінне.*

Гарусо́ўка *наз., ж.* Святочная хустка.

Гаспадыня і тут нават не павяла брывом — паслухмяна накінула на галаву вялікую гарусоўку і, затрымаўшыся ўсяго на адзін момант супраць люстра, якое вісела на паклеенай шпалерамі сцяне, выкацілася з хаты. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *гарусоўка* — хустка з шэрсці (*ДАБМ,* карта № 332, с. 945—947); *гырсаўка* — вязаная з воўны хустка (*Бялькевіч,* 145).

Гаршчэ́чнік *наз., м.* Дзяржанне вілак, вілачнік.

Яна дастала з печы скавародку, перавярнула аладку на другі бок і, упёршыся на гаршчэчнік, падумала. (*Я. Брыль.* У Забалоцці днее)

Параўн.: *гаршчэснік, гаршчэчнік* — вілы, якімі вымаюць гаршкі з печы (*Сцяшковіч,* 116; *Жыдовіч,* III, 35).

Гарэ́лікі *наз., мн.* Падгарэлая бульба.

Мужчыны селі, пачалі браць зверху [чыгунка] гарэлікі, абскрабаць іх і са смакам есці. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *гарэлік* — крыху прыгарэлая печаная ці вараная бульбіна (*Янкоўскі,* I, 59); *горэлік, горэляк, гарэлик* — падгарэлая зверху бульбіна (*Вештарт,* 375); *горэлка* — бульба з прыгаркамі (*Шаталава,* 40).

Гва́знуцца *дзеясл., зак.* Стукнуцца; бразнуцца, упасці з шумам.

Мікіта падскочыў на лаве і знячэўку штурхнуў плечуком Мікалая Мірнікійскага. Абраз з шумам гвазнуўся наперад аб стол, а потым аб лаву. (*Я. Колас.* Адшчапенец)

Параўн.: *гвазданупь* — выцяць, стукнуць (*Бялькевіч,* 134).

Геге́канне *наз., н.* Гергетанне.

Ціха плывуць у надхмар'і гусі. Вось яны ледзь-

ледзь прыкметныя ўжо, вось ужо зусім зніклі... і толькі чуваць яшчэ іхняе гегеканне — ціхае і далёкае. (*П. Галавач.* Спалох на загонах)

Параўн.: *гегеўка* — валляк; *гегаць* — гергетаць (*Жыдовіч,* I, 38), гагатаць (*Шаталава,* 41); *гэгаць* — гукапераймальнае (*Янкоўскі,* II, 56).

Гзымс *наз., м.* **1.** Карніз.

Цяпер галубоў не відно,— спяць і яны затуліўшыся недзе на гзымсах. (*Я. Брыль.* Вачыма друга)

2. *Перан.* Выгляд; штучная прыгажосць.

...Нябось, захочам жа пазваць і папа, і пісара, і старшыну. Гэ-э! Гзымс патрэбен... Не праўда, мо, Тадося? (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *гзымс* — выступ на коміне, карніз (*Бялькевіч,* 134).

Гібінка *наз., ж.* Выгіб, крывізна (*Бялькевіч,* 134).

Уздоўмецца галава ў белай намётцы, блісне на плячы гібінка сярпа, тонкія рукі круцяць вязьмо. (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Параўн.: *гібыць* — прагінаць, хістаць (*Юрчанка,* 65).

Гіпацца *дзеясл., незак.* Вагацца; калыхацца на ўласных нагах.

Але Брава-Жыватоўскі не падаў здаволенага выгляду — падкусіўшы, быццам у развазе, ніжнюю губу, ён пагіпаўся на падэшвах, а тады сказаў... (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *гібыць* — хістаць (*Юрчанка,* 65).

Гіч і **Гіча́н** *наз., м.* **1.** Бацві́нне.

На мякіне вырас я, гічанамі пуза ўздута. (*Я. Колас.* Новая зямля)

2. *Перан.* Верх мяшка, месца, дзе ён звязваецца.

...Тхорык узяўся і другою рукою за гіч мяшка, крыху паддаў яго спіною. (*А. Кулакоўскі.* Тры зоркі)

Параўн.: *гіч, гічына* — націна, адно каліва (*Янкоўскі,* I, 60; II, 51); *гічан* — бацвінне (*БРС-62,* 208); *гіч* — націнне (*Шаталава,* 41); *гічанё* — бурачнік (*Жыдовіч,* III, 36).

Гіча́н гл. *Гіч* 1.

Гічка *наз., ж.* гл. *Гіч* 2.

...Ігнаціха трымалася рукамі за гічку мяшка. (*М. Капыловіч.* У ружовым тумане)

Параўн.: *гічка* — бацвінне (*Хрэстаматыя,* 333), ніжняя шырокая частка збанка (*Шаталава,* 41).

Гло́мзаць і **Глэ́мзаць** *дзеясл., незак.* **1.** Хапаць зубамі або губамі.

Балуецца сівы, ласкава глэмзае мяккімі губамі Марыльку за плячо. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

2. Неахвотна есці, перабіраць зубамі (сена, траву).

Конь яго [Пётры] ля нашай пунькі сена гломзае, а сам ён вячэрае дома. (*І. Пташнікаў.* Іллюк Чачык)

Параўн.: *глэмаць* — есці, хапаць на хаду (траву — пра кароў) (*Сцяцко,* 45); *глэм* — гам (*Янкоўскі,* III, 30).

Глэ́мзаць гл. *Гло́мзаць.*

Гну́шка *наз., ж.* гл. *Аглабіно́.*

Але каля хаты Парфёна Вяршкова давялося запыніцца, бо Парфён убачыў Зазыбу цераз плот і выйшаў на вуліцу, каб пераняць.

«Куды ета?» — узяўся ён за гнушку. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *гнёнік* — сутулы, сагнуты (*Сцяцко,* 45); *гнёныя крэслы* — крэслы з гнутымі спінкамі (*Сцяшковіч,* 122); *гнушка* — падстаўка пад патэльню (*Жыдовіч,* I, 38).

Го́лаў *наз., ж.* Галава.

Ён стаяў каля чаргі і, паціскаючы руку маладой дзяўчыне, раз-пораз нізка схіляў голаў, пэўне, развітваўся. (*П. Галавач.* Чацвёртае спатканне)

Параўн.: *голаў* — галава (*Сцяшковіч,* 124).

Го́пкаць *дзеясл., незак.* Біць, секчы, малаціць абедзвюма рукамі.

Але як пераможа сябе [Алесь], раскалышацца, разагрэецца трохі, дык і гопкае аж пакуль зноў які-небудзь перапынак... (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *гопаць* — 1) моцна тупаць, 2) моцна стукаць, 3) падаць, скакаць з вышыні (*Янкоўскі,* II, 52); *гопнуць* — моцна ўпасці (*Жыдовіч,* III, 36).

Грабяльні́шча *наз., н.* Грабільна.

Над ім [Хомкам] стаіць гаспадар, і грабяльнішча са злою раз'юшанасцю стукнула па разамлелым... целе. (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь) ...Затым дзеркачом, які ён [Піліп] асадзіў на грабяльнішча, адграбаў зерне ў бок да кучы. (*У. Кузьмянкоў.* Споведзь)

Параўн.: *граблішча* — ручка ў граблях (*Гуліцкі*, 22); *граблішчо* (*Сцяцко*, 46; *Сцяшковіч*, 126).

Грамаздава́ты *прым.* Вялікі, нязграбны, няспрытны.

Яна [Надзя] радуецца хутчэй не сустрэчы, а таму, што так лёгка ўдалося ашукаць мяне, грамаздаватага і непаваротлівага... (*І Пташнікаў.* Смалістая хвоя)

Параўн.: *гламазда* — нязграбны (*Каспяровіч*, 80); *грамазда* — няўклюдная рэч значных памераў (*Бекіш*, 97); *глымызда* — нікуды няварты чалавек, лішні ў хаце (*Бялькевіч*, 136).

Грасава́ць *дзеясл., незак.* Разбіваць камякі зямлі; разраўноўваць, прыводзіць у парадак (грады).

Стэпа ўбегла ў хату і, скмеціўшы пад акном Лейзара Бірмана, адазвалася:

— Ты, Лейзар, хацеў мне што сказаць?

— Так. Ты час маеш?

— Маю.

— Пойдзем грасаваць градак з дзесяць, га? (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *грацаваць* — раўняць, утаптваць (*Каспяровіч*, 84); *грасаваць* — разбіваць (*Жыдовіч*, I, 39), матычыць (*Шаталава*, 44).

Гра́сы *наз., мн.* Прылада, якой грасуюць. Гл. *Грасава́ць.*

Марылька і маці збіралі каменне, нават месцамі выкарчоўвалі грасамі задзірванелыя кусты пырніку. (*К. Чорны.* Бацькаўшчына)

Параўн.: *грац* — матыка (*Бялькевіч*, 139); *грасачка* — матыка (*Сцяшковіч*, 127).

Гра́тка *наз., ж.* Насценная паліца; пасуднік.

На гратцы стаіць талерка з парэзаным падмёрзлым салам і ляжыць з паўдзесятка яек. (*І. Гурскі.* У агні) На сваім месцы... завешаная гратка, пры ёй вядро на дроце. (*У. Дамашэвіч.* Звяруга)

Параўн.: *краточка* — палічка з рашоткаю для нажоў, ложак, талерак і інш. (*Насовіч*, 252); *градНічак* — паліцы для посуду (*Каспяровіч*, 30); *гратачка* — клетачка (*Жыдовіч*, I, 39); *гратка* — насценная шафа для пасуды (*Сцяцко*, 46).

Груба́я *прым.* Цяжарная.

— Яўхімко, я...— Хадоська захліпвалася ад слёз.

— Пусці!

— Яўхімко! Я... Я — грубая. (*І Мележ.* Людзі на балоце)

«Суседка наша, гаворацць, зноў грубая»,— сказала Волька. (*Г. Далідовіч.* Сямён)

Параўн.: *грубыя, грубая* — цяжарная, *грубой* — тоўсты, сыты (пра чалавека) (*Юрчанка*, 69); *грубіна* — таўшчыня (*Янкоўскі*, I, 62); *грубы* — тоўсты (*Жыдовіч*, I, 40); *грубая* — 1) тоўстая, 2) цяжарная (*Сцяшковіч*, 128).

Грузíць *дзеясл., незак.* Таптаць; мясіць гразь нагамі.

...Унь той лог, каб забараніць грузіць каровамі, дык там сенажаць буяла б... (*К. Чорны.* Зямля)

Параўн.: *грузкій, грузьлівый* — гразкі (*Бялькевіч*, 140); *грузнуць* — гразнуць (*БРС-62*, 216).

Грýнуцца *дзеясл., зак.* Стукнуцца, ударыцца аб штонебудзь.

З усяго размаху яна [матка] грунулася плячыма ў сцяну і як нежывая аб'ехала на зямлю. (*К. Чорны.* Вялікі дзень)

Параўн.: *груніць* — ушчуваць, прабіраць за што (*Бялькевіч*, 140).

Гýгачка *наз., ж.* Гузак; выступ.

Далёка беглі ўздоўж дарогі высокія тэлеграфныя слупы з белымі гугачкамі і роўна нацягнутым дротам. (*Я. Колас* На ростанях)

Параўн.: *гугель* — крэндзель, абаранак (*БРС-62*, 218); *гугуліна* — гузак (*Шаталава*, 45).

Гýгля *наз., ж.* Від жаночай прычоскі; вузел.

[Лукер'я] пабегла на вуліцу ў адной доўгай палатнянай сарочцы, раскасмачаная, забыўшыся нават закруціць у гуглю свае доўгія рудыя валасы. (*Б. Сачанка.* Варэйка золата)

Параўн.: *гулда* — 1) шышак, гуз, 2) від прычоскі (*Сцяцко*, 48).

Гумавíкí, Гумóвікі і Гумóўцы *наз., мн.* Гумавыя боты.

...На нагах [Кузьмы] гэты раз былі абуты таксама, як і ў дзядзькі Змітра, гумавікі. (*Б. Сачанка.* Баравое рэха) А чые гэта сляды ад гумовікаў ля палена? (*І. Пташнікаў.* Чакай у далёкіх Грынях) Восенню ці вясною на гэтых дарогах нельга прайсці без гумоўцаў. (*Г. Далідовіч.* Дажджы над вёскай)

Параўн.: *гумоўцы* — гумовыя боты (*Жыдовіч*, I, 4; *Шаталава*, 46).

Гумнішча і **Гумно́** *наз., н.* **1.** Месца вакол гумна.

...Паставіўшы машыны паміж сціртаў старой саломы на калгасным гумнішчы, ён [Саколіч] пайшоў з людзьмі на двор Зарубавай хаты. (*М. Лынькоў.* Векапомныя дні) Сёмка паціху папоўз мяжою, выбраўся за гумнішчы і пабег без памяці, часта азіраючыся назад. (Там жа) Нікому гняды ў рукі не даваўся — волю любіў. Сам яго закапаў на гумне. Эт! (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі) Ён [паліцай] пазабіраў у дзяцей з рук лыжкі, выварнуў булён на стале, пагнаў усіх з хаты. Іх павялі на гумно. Сямёна і Марусю з дзецьмі паліцаі паставілі ля сцяны, доўга рагаталі, здзекаваліся, а пасля пачалі страляць. (*Г. Далідовіч.* Сямён)

2. Месца, дзе было гумно.

На гумнішчы за рэчкаю ўсю ноч пасвіліся коні. (*І. Хадановіч.* Раннія яблыкі)

Параўн.: *гуменішча, гумнішча* — месца пад гумном і каля гумна (*Бялькевіч*, 142); *гумнішча, гумніска* — месца каля гумна (*Сцяшковіч*, 132); *гуменье, гумнішча, гумно* — лужок, які акружае гумно (*Касяровіч*, 87); *гумно* — адгароджаны участак зямлі з сельскагаспадарчымі будынкамі (*Шаталава*, 46).

Гумно́ гл. *Гумнішча.*

Гумо́вікі гл. *Гумавікі.*

Гумо́ўцы гл. *Гумавікі.*

Гу́паць *дзеясл., незак.* Глуха стукаць; бухаць.

Як увайшоў чалавек у хату і як даў добры вечар, адказаў яму голас гучны і прарэзлівы. Следам за гэтым гупнуў чалавек босымі нагамі з печы на палок... (*К. Чорны.* Ідзі, ідзі) Коні цяжка гупалі капытамі па зямлі. (*В. Адамчык.* Раяль з адламаным вечкам)

Гу́пнуцца *дзеясл., зак.* Упасці са стукам.

Аркадзя адчыніў заднія дзверцы «лятучкі», укінуў чамадан — ён пружыніста гупнуўся на скрутак дроту. (*А. Кудравец.* Сяструха)

Гу́пнуць *дзеясл., зак.* Упасці, паваліцца.

Лесасекі выкіроўваюць дручкамі дрэвы на расчышчанае месца, і тым нічога не застаецца, як з разгону моцна гупнуць на абцярэбленыя хлысты. (*Б. Сачанка.* Перад навальніцай) Алесь... упоцемку зачапіўся за нейкі корч і ніцма гупнуў у лазу. (*В. Адамчык.* На крыжовых дарогах)

Параўн.: *гуп* — дзеяслоўна-выклічнікавае слова тыпу *гоп, гоц, хап, гупнуць* — бухнуць, глуха стукнуць (*Янкоўскі*, III, 31).

Гэ́каць *дзеясл., незак.* Крычаць «гэ-э!»

Стары шлэмае па зямлі цяжкімі ботамі з пабялелымі і загнутымі насамі, гэкае ў цёмную ноч і ідзе ад вогнішча. (*У. Кузьмянкоў.* Бацька)

Параўн.: *гэгаць* (*Янкоўскі*, II, 56).

Гэ́паць *дзеясл., незак.* Кідаць.

Па-ранейшаму соп, гэпаў [снапы], нічога не гаворачы, Букаты. (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае)

Гэ́тта і **Гэ́ттака** *прысл.* Тут.

Пэўна ж, не было мне тады часу разважаць, як разважаю гэтта... (*М. Гарэцкі.* Віленскія камунары) Улева прасвечваўся гасцінец. Не аддаляючыся ад яго, хлопцы прайшлі ганоў двое лесам і спыніліся супроціў балота. «Я думаю гэттака!» — сказаў Сёмка. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *гэтта* — тут (*Бекіш*, 97; *Зубрыцкі*, 137; *Сцяцко*, 49; *Жыдовіч*, I, 42; *Сцяшковіч*, 135); *гэттака* — тут (*Сцяцко* 49, *Сцяшковіч*, 135).

Гэ́ттака гл. *Гэ́тта.*

Д

Дабрахо́ць *прысл.* Добраахвотна.

Дзед Мікіта і іншыя раданачальнікі Цельшына дабрахоць уступілі свае правы больш маладым і здаровым, самі ж ужо стаялі збоку ад грамадскіх спраў. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *доброхоцьце* — уласнае жаданне, *доброхоцьцю* — добраахвотна (*Насовіч*, 135); *дабрахот* — добразычлівец (*Каспяровіч*, 89); *самахоць* — па сваёй волі (*Сцяцко*, 141).

Дамо́ўка *наз., ж.* **1.** Кватэра, жыллё.

Дамоўкі ў мяне, сказаць, свае не было. (*К. Чорны.* Трэцяе пакаленне) І доўгімі днямі і яшчэ даўжэйшымі ў крыўднай бессані начамі думаў, балеў душою па дамоўцы... (*І. Мележ.* Людзі на балоце) Тыя, што брылі цяпер з гэтае акцыі пад сценамі платоў і дамовак, з дакорам, страхам і нясхоўнай нянавісцю ў счырванелых ад плачу

жаночых вачах праводзілі гэтую зграю здраднікаў. (*В. Быкаў.* Сотнікаў)

2. Месца нараджэння.

Кружылася, развітвалася з роднай дамоўкай пажоўклае лісце (*А. Васілевіч.* Шляхі-дарогі) На чорта лысага табе тая дамоўка здалася. Прыстаў бы ў прымы да якой бабы, дый жыў бы. (*Б. Сачанка.* Палон)

Параўн.: *домова* — хатняя гаспадарка (*Насовіч*, 139); *дамоўка* — 1) кватэра, 2) дамавіна (*БРС-62*, 231); *дамаваць* — сядзець дома (*Шаталава*, 48).

Даўга́ч *наз., м.* Доўгі.

Тацяна намацала ў торбачцы-сетцы і выняла адтуль белы даўгач — булку, адламала палавіну і пачала есці. (*П. Пестрак.* Серадзібор)

Параўн.: *даўгель* — высокі, доўгі (*Сцяцко*, 51), высокі чалавек (*Сцяшковіч*, 139).

Даўло́сы *прым.* З голай (без галаўнога ўбору) галавой.

Асцярожна, нібы крадучыся, на вуліцу выйшла прыгорбленая даўлосая бабулька... (*А. Кулакоўскі.* Растаёмся ненадоўга)

Параўн.: *даўлосу* — без галаўнога ўбору (*Жыдовіч*, I, 44).

Дво́рышча *наз., н.* Сядзіба.

Гэтыя бярвенні Птах перацягвае ў свой дворык, хавае пад леташнім бульбоўнікам, а калі іх назбіраецца з дзесятак, з дапамогай таго ж самага Івана перапраўляе на бацькава дворышча. (*І. Навуменка.* Сасна пры дарозе) ...Бацька сам быў малады і... купіў на скарбовай зямлі пляц і дворышча. (*І. Навуменка.* Вецер у соснах) Ад вёскі асталіся тры ці чатыры коміны — не разабраць чые. Затое сваё дворышча Язэп пазнаў адразу. (*А. Асіпенка.* Жыта)

Параўн.: *дворышча* — двор, панадворак, тэрыторыя двара (*Бялькевіч*, 149).

Длу́бацца *дзеясл., незак.* Калупацца; шукаць чагосьці.

Многія пасажыры паўставалі, длубаліся ў сваіх клунках і торбах. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *длубацьца* — калупацца (*Насовіч*, 134; *БРС-62*, 148).

Длу́бацьь *дзеясл., незак.* Калупаць.

Клерык усміхнуўся хітра і длубаў зубы спецыяльнай зубадлубкай... (*З. Бядуля.* Салавей)

Параўн.: *длубаць* — калупаць (*Насовіч*, 134; *Сцяцко*, 53; *БРС-62*, 148); *длубак* — дзюба (*Шаталава*, 51).

Дну́шка *наз., ж.* Прадмет, на якім крышаць ці рэжуць сала, мяса і інш.

Зіна... бярэ цёплыя кавалкі мяса з вялізнай сіняй міскі... шлёпае іх на днушку і скаранька рэжа. (*А. Кудравец.* Марута і Зіна)

Параўн.: *днушка* — пагабляваная прадаўгаватая дошчачка, на якой крышаць капусту, буракі, сала і інш. (*Жыдовіч*, I, 46); *днішча, дно, днушка* — дошка, на якой рэжуць сала (*Сцяшковіч,* 147); *дэнка, дэначка* — дошчачка, кавалак фанеры, на якой звычайна рэжуць, крышаць што-небудзь; дэнкам накрываюць пасуду (*Яўневіч*, 21).

До́дніца *наз., ж.* Досвітак, світанне.

Бралася на додніцу. На дварэ было яшчэ цёмна. (*І. Пташнікаў.* Агні)

Параўн.: *воднік* — світанне (*Сцяшковіч*, 147).

До́дніцай *прысл.* На світанні, досвіткам.

Додніцай быў мароз — ляжаў на траве іней,— і холадна ў баразне ў босыя ногі. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *додніка* — на світанні (*Сцяшковіч*, 147); *доднечкам* — досвіткам (*Жыдовіч*, III, 42).

До́нне *наз., н.* Пасцель (дошкі) у санях.

Лапавухая кабыла ратавала заднія ногі ад дошак санкавага доння, імчала з гары на ўсе жылы. (*К. Чорны.* Нянавісць)

Параўн.: *дона* — дно (*Каспяровіч*, 95).

Дос *прысл.* Досыць, даволі.

«Выкапаем. Калі і сарвем з вас маскоўскай пляшку — не пабяднееце, дос грошы на кніжку насіць»,— пажартавала канюхова жонка. (*Г. Далідовіч.* Чуйнае неба) «Бадай, хопіць ужо...» «А і дос,— не прымусіў сябе чакаць селянін.— Тут і зямлі, яе столькі трэба». (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *дос* — даволі, досыць (*Бялькевіч*, 156); *до, дос* — хопіць, досыць, даволі (*Юрчанка*, 78—79); *дос* — дастаткова (*Жыдовіч*, III, 42).

Драбёст *наз., м.* Латы; паплёт у страсе.

Хаты... Мала таго, што яны асунуліся, паўрасталі ў

зямлю без догляду чалавека — без вакон, без дзвярэй, з выдранымі дзе-нідзе сценамі, са стрэхаў жмутамі вісіць салома... Свеціць рэбрамі драбёст. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *дробесцё* — дробны лес, асабліва жэрдкі, падрыхтаваныя на страху пад салому (*Насовіч*, 146); *драбесцё* — жэрдачкі для прымацавання саломы (да латаў) пры пакрыцці страхі (*Сцяцко*, 53); *драбёст, драбясць* — жэрдзе, тонкія жэрдкі, якія прымацоўваюцца ўпоперак да лат пры пакрыцці страхі (*Сцяшковіч*, 150); *грабяст, драбясцё* — паплёт (*Шаталава*, 51).

Драбка́ч *наз., м.* Нешта з'езджанае (пра матацыкл, машыну і інш.).

Юзік ведаў, што Мішка дзеля былой дружбы, дзеля дзіцячых успамінаў сарве ахвотна дзень, будзе шчаслівы, калі ён пад'едзе на яго драбкачы (*Г. Далідовіч.* Дамашанская каралева)

Параўн.: *драпчак* — від брычкі (*Сцяцко*, 54); *драбы* — косці (*Сцяшковіч*, 150).

Дрыжа́ка *наз., ж.* Дрыжыкі.

Калі трохі палягчэла, стала ўжо не да бульбы — ён [Сотнікаў] выпіў паўкварты вады і заплюшчыў вочы. У галаве хмельна кружылася, цела калаціла дрыжака. (*В. Быкаў.* Сотнікаў)

Ду́дкі *наз., мн.* Боты з вузкімі халявамі; увогуле што-небудзь вузкае, што шчыльна аблягае цела.

Лёня памятае яго — гладкага здаравілу з вяргіняй за раменьчыкам шапкі, у ботах-дудках з такімі пругкімі халявамі, што, не разуўшыся, казалі, у іх нельга было прысесці нават з бяды. (*Я. Брыль.* Апошняя сустрэча)

Дуду́рыцца *дзеясл., незак.* гл. *Аддуды́рвацца.*

Селянін вылез з ямы, атрос запэцканыя ў гліну картовыя штаны, якія дудурыліся ў яго, быццам у малога, на каленях, таксама падышоў да забітага. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Ду́йка *наз., ж.* Завея, мяцеліца.

У полі круціла дуйка, але вецер быў чамусьці мяккі, як у адлігу. (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае)

Параўн.: *дуйка* — мяцеліца з ветрам (*Каспяровіч*, 100).

Дыгава́ць *дзеясл., незак.* Рухацца павольна, з натугай.

Сяды-тады выходзіў у круг і не вельмі ахвотна, але «па-выкшталцонэму» дыгаваў у вальсе пагардлівы маўклівы Зыгмусь. (*Я. Брыль.* Апошняя сустрэча)

Параўн.: *дыганне, дыгі* — 1) прысяданне, 2) ісці памалу, як бы прысядаючы, 3) паклоны (*Насовіч,* 149); *дыгаты* — з доўгімі нагамі, цыбаты, *дыгаць* — моцна біцца (пра сэрца), *дыгусь* — цыбаты (*Сцяцко,* 55); *дыгаць* — скакаць (*Сцяцко,* 52).

ДЖ

Джва́гаць і **Джвэ́гаць** *дзеясл., незак.* **1.** Стукаць (пра гром).

«Недзе ў лесе джвагнула,— адказаў Міхал.— У тым баку, за гумном, дзе старыя бярозы...» (*С. Александровіч.* Ад роднае зямлі)

2. *Гукаперайм.* Біць, ударацць якім-небудзь прадметам.

У карчах нехта джвэгаў касою. (*М. Капыловіч.* Сірата)

Параўн.: *джвогаць* — моцна стукаць (*Варава,* 112).

Джвэ́гаць гл. *Джва́гаць.*

Джгаць *дзеясл., незак.* **1.** Хутка ісці, імчацца.

Бушмар джгаў аднекуль дарогаю. (*К. Чорны.* Лявон Бушмар) «Здалёку джгаеш?» — спытаўся я, каб не маўчаць і хоць што сказаць. (*Б. Сачанка.* Барвы ранняй восені)

2. Паганяць; біць моцна.

Двое з-за стога выйшлі. Добра, што Саўчык каня скарэй джгануў, а то прыкончылі б. (*М. Лобан.* Гарадок Устронь)

Параўн.: *джг*(г)*аць* — хутка біць (*Каспяровіч,* 110), 1) кусаць, 2) лёгка, хутка ісці (*Яўневіч,* 21), бегчы (*Юрчанка,* 75); *джгаць* — 1) біць, муштраваць, 2) сячы (пра аваднёў), 3) хутка ісці (*Сцяцко,* 51).

ДЗ

Дзе́йкаць *дзеясл., незак.* Гаварыць; пускаць плёткі.

Дзейкалі ў нас людзі, што спаліў яго [падпальшчыка] пан у лесе... (*М. Гарэцкі.* Досвіткі) Ат, можа і няпраўда гэта зусім. Мала, што дзейкаюць людзі... (*М. Зарэцкі.* Сцежкі-дарожкі)

Параўн.: *дзейкаць* — пляткарыць (*Каспяровіч*, 139; *Прач*, 164; *Юрчанка*, 76; *Бялькевіч*, 151; *БРС-62*, 244).

Дзёрціся *дзеясл., незак.* Расці ўверх, чапляючыся за што-небудзь.

Адбуяла ў агародах хмельная летняя зяляніна — павесілі галовы сланечнікі, не дзярэцца на платы гарбузнік, чарнее бульбянік. (*І. Навуменка.* Вецер у соснах)

Дзюпа́рты *прым.* Дзіравы, з дзіркамі.

Стражнік не паварушыўся і Рыгораў дзюпарты башмак трапіў у заскарузлую ільдом калдобіну. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *дзюплё* — дупло (*Сцяшковіч*, 144).

Дзя́лка *наз., ж.* Дзялянка, надзел.

Уздрыгваю: Ура! Не, гэта сястра кліча мяне ісці снедаць, а дзялка — ліха з ёй... (*І. Пташнікаў.* Бяроза маўчала) ...На другі бок нашае «дзялкі» было поле Клемуса Войны. (*В. Адамчык.* Дзікі голуб)

Параўн.: *дзялка* — 1) дзялянка, 2) надзел зямлі, хутар (*Сцяцко*, 52), участак (*Сцяшковіч*, 146), кавалак зямлі, якім надзялялі пры Польшчы малазямельных (*Жыдовіч*, I, 45), соткі, выдзелены для апрацоўкі ўчастак поля (*Шаталава*, 50).

Ё

Ёмка *наз., ж.* Чапяла; прылада браць скавараду.

У мацеры левая рука механічна адшукала ёмку, патрымала і паставіла зноў. (*П. Галавач.* Дасужая) З хаты з ёмкаю выбегла Лазарыха. (*П. Галавач.* Спалох на загонах)

Параўн.: *ёмка* — чапяла (*Янкоўскі*, I, 70; *Сцяшковіч*, 157); *ёмка, омка* — чапяла (*ДАБМ*, карта № 251, с. 824).

Ж

Жанкі́ *наз., мн.* Жанчыны, кабеты.

Жанкі аж расцвілі ад задавальнення. (*А. Васілевіч.* Шляхі-дарогі)

Жа́рынка *наз., ж.* Гарачы вугалёк.

Не спіцца Андрэю. Жарынкаю блішчыць у яго руцэ папяроса. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Ткнуўшы ў зубы папяроску, хлопец... прысеў на кукішкі і пацягнуўся ў агонь за жарынкай. (*М. Ракітны.* Паранька)

Параўн.: *жарына* — (асобны) вугаль (*Бялькевіч*, 166).

Жаўця́к *наз., м.* Жоўты пясок.

Старэйшы ляжаў бачком, а той, малады,— дагары, шырока раскінуўшы рукі. Шапка яго адкацілася недалёка ад галавы, і валасы былі ў жаўцяку. (*У. Кузьмянкоў.* Іх аставалася трое)

Параўн.: *жыўцяк* — жоўты пясок (*Бялькевіч*, 170); *жаўняк* — пераспелы агурок (*Сцяшковіч*, 161); *жаўтапесак* — пясчаны бераг, пясчанае дно, пясчаная глеба (*Янкоўскі*, II, 65).

Жма́кі *наз., мн.* Макуха, жамерыны.

І на ўвесь дзень — маленькі кавалачак цэглы з бульбянога шалупіння і льняных жмакаў — гэта пад відам хлеба ці «бабкі». І больш нічога. (*М. Гарэцкі.* Віленскія камунары)

Параўн.: *жмак* — жмут, скрутак, *жмакаць* — мяць, коўчыць (*Янкоўскі*, III, 36); *жмаць* — ціснуць (*БРС-26*, 102).

Жмах *наз., м.* Жмут, жменя.

Стэпа, як стаяла, так кінула ашматкі патрапанай аборкі і жмак вышмуляваных ануч з пляча і панеслася ў хату. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *жмак, жма́каць* (*Янкоўскі*, III, 36); *жмыкаць* — мыць бялізну (*Шаталава*, 55).

Жне́ўнік і **Жні́ўнік** *наз., м.* Іржышча.

Налева і направа стаялі вялізныя тарпы саломы, адкідаючы доўгія цені. Пад месячным святлом зіхацеў жнеўнік, у палях было ціха і светла. (*С. Грахоўскі.* Ну і ашуканцы) Пад нагамі шамацеў леташні прымяты жніўнік. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *жнеўнік* — жытняе поле (*Шатэрнік*, 94), іржэўнік (*Жыдовіч*, I, 49); *жніўнік* — пні, рэшткі сцябла на зжатым полі (*Каспяровіч*, 108; *Жыдовіч*, III, 46), поле, з якога зжаты зернявыя культуры (*Выгонная*, 101).

Жні́ўё *наз., н.* **1.** Зжатае поле, пожня.

Удалечыні віднеўся маленькі трактар, што хадзіў уздоўж паляны, апрацоўваючы жніўё дыскавымі культыватарамі. (*У. Краўчанка.* Вясна на Палессі)

2. Зжатая збажына.

Андрэй наблізіўся да сцірты. Тут аж душыла ад густога паху жніўя. (*М. Лобан.* Гарадок Устронь)

Параўн.: *жнивенне* — зжатае поле, жніво (*Насовіч*, 157).

Жніўнік гл. *Жнеўнік.*

Жуйка *наз., ж.* Жвачка (у каровы).

...На абгароджаным штыкетам пляцы паводдаль груасціліся падводы з сенам, стаялі і жавалі жуйку каровы, павісквалі свінні... (*М. Капыловіч.* Па хлеб)

Параўн.: *жуйка* — 1) жвачка, 2) вялы, непаваротлівы чалавек (*Клімчук*, 33; *Сцяцко*, 57).

Жураве́ль *наз., м. Перан.* Вялікая бутэлька, бутля.

Усе выпілі, і надалей справа пайшла лягчэй. Хутка на стале з'явіўся «журавель» з вішнёўкай. (*А. Васілевіч.* Шляхі-дарогі)

Параўн.: *журавель* — бутэлька на 3 літры (*Янкоўскі*, II, 66).

Жытло́ *наз., н.* Жыллё.

Як жа гэта?! Будуеце самі — і без жытла!.. (*І. Мележ.* Дом пад сонцам) «Мы сабе асобна буданчык зрабілі... Вунь там»,— паказаў я рукою на прагаліну, дзе было наша жытло. (*Б. Сачанка.* Баравое рэха) Яно, вядома, лепей, калі такі пакой будзе. Прыехаў хто — не трэба брыгадзіра ўпрошваць, каб арганізаваў жытло і ўсё такое. (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае) Добра ў горадзе, што жытло даюць. А вось наша хата адно што ліпіць. Як скажуць у сяло пераносіць, то хоць плач. (*У. Дамашэвіч.* Бярозавы сок) «Як, столькі за гэта гніллё?» — перапытаў ляснік.— «Каму гніллё, а каму жытло...» (*А. Кудравец.* Такі дзень)

Параўн.: *жытло* — жыллё (*БРС-62*, 269).

Жы́тнік *наз., м.* Хлеб з жыта.

...У торбах — хлеб-жытнічак, сала, сыр і нават солі жменька... (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах) У тую раніцу маці спякла два жытнікі. Адным паснедалі, а другі... яна схавала на вячэру і пайшла ў лес па чарніцы. (*М. Капыловіч.* Па хлеб) Наўрад ці ёсць што на свеце смачнейшае за свежы жытнік! (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае)

Параўн.: *жытнік* (*Янкоўскі*, III, 37).

Жы́тніца *наз., ж.* 1. *Устар.* Памяшканне для захавання жыта.

Плевелы спаліш, а чыстую пшаніцу паложым у жытніцу. (*Я. Колас.* На ростанях)

2. Перапёлка.

Гэтай расы нап'ецца перапёлка-жытніца і, відаць, ачмурэўшы ад саладжава-хмельнага паху жыта, парушыць дрыготкую цішыню сваёй адвечнай песняй... (*У. Кузьмянкоў.* Бацька)

Жэ́ўраць *дзеясл., незак. Перан.* Грызці.

Яўхімаў воз, неахайны, крывы, крактаў, нібы незадавольны нечым таксама,— Глушак слухаў гэта, і ў ім з гневам рос жаль да Яўхіма, жэўрала няясная, неабходная надзея (*І. Мележ.* Подых навальніцы)

Параўн.: *жэрці* — прагна есці (*Бялькевіч*, 171); *зяўрыць* — адкрываць рот, пашчу (*Сцяшковіч*, 202).

З

Загіба́ць *дзеясл., незак.* Затрымлівацца; дарма траціць час.

Паабедаўшы, доўга не загібаючы, ён [Мікола] адправіўся на пасеку, а Зося паехала скародзіць (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Загу́мень *наз., ж.* і **Загумёнкі** *наз., мн.* Участак зямлі за будынкамі; загуменне.

Пад раніцу, калі навокал усё ўжо спала, Іван сам вывеў Віктара на загумень. (*М. Лобан.* На парозе будучыні) Дзён праз колькі пад Журавінкаў агарод з загумені падышоў Цярэшка. (*М. Лобан.* Гарадок Устронь). А той, у гетрах і фрэнчы, ішоў з загумёнак па сцежцы, без асаблівай асцярогі. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *загумяньня* — участак поля за гумном (*Гуліцкі*, 123); *загумець* — загуменне (*Шаталава*, 58).

Загумёнкі гл. *Загу́мень.*

Заду́гаць *дзеясл., зак.* Затупаць.

Пасля Наста пачула, як ляпнулі вароты і на двары ля сцяны задугаў нагамі нехта чужы. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Зае́дкі *наз., мн.* Халодная закусь.

У пакоі стаяла некалькі доўгіх сталоў, воддаль ля сцяны буфет з «заедкамі»: рыба, селядцы, яйкі, булачкі... (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі)

Параўн.: *заедкі* — закуска (*Насовіч,* 184, *Каспяровіч,* 116; *Бялькевіч,* 176).

Зажо́н *наз., м.* Адработкі ці заработкі жнівом.

Зося хадзіла ў зажон. Жала чужое, думала пра сваё... (*Я. Брыль.* Сірочы хлеб)

Параўн.: *зажуон* (*Сержпутоўскі,* 52).

Заздро́чыць *дзеясл., зак.* Занепакоіць.

Рыгор ізноў абярнуўся думкамі к ёй [забастоўцы]. Заздрочыла хаценне, хутчэй бы яна вынікала ды як найлепш прайшла. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *здрочыць* — прылашчыць (*Каспяровіч,* 132); *здракаваць* — гізаваць (*Янкоўскі,* III, 45); *здрочыцца* — гізаваць (*Шаталава,* 64).

Займаздаро́ў *прысл.* Дарэмна, марна.

[Сёмка] ад злосці ці з крыўды хвасянуў займаздароў па кані і ўголас нокнуў: «Но-о, каб ты здохла! Падбяжы ж крыху!» (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) Ды хоць бы вы ўжо не хлусілі, мужчыны. Навошта вам займаздароў вочы заліваць... (*Ц. Гартны.* Прысады)

Параўн.: *займаздароў* — дарма, дарэмна (*Каспяровіч,* 117).

Закарва́шы *наз., мн.* **1.** Манжэты.

На вуліцы перад нашым акном спынілася машына, поўная паліцыянтаў — у чорных шынялях з шэрымі каўнярамі, шэрымі закарвашамі. (*В. Адамчык.* Раяль з адламаным вечкам)

2. Закуткі, куточкі, патаемныя месцы.

Пакойчык быў сухі, цёплы, зусім прасторны для аднаго чалавека, але затое ж якіх толькі пячурак, ямак, закарвашачкаў не нарабіў тут Лапко! (*Я. Колас.* Адшчапенец) Дзед Талаш напэўна і сам не адказаў бы сабе, каго яму болей страшна: нячыстай сілы, вера у якую ўсё ж такі тлелася дзесь у закарвашках дзедавай душы, звера ці ліхога чалавека ў вобразе польскіх жаўнераў. (*Я. Колас.* Дрыгва)

Параўн.: *закарвашы* — чырвоныя манжэты ў жаночай світцы (*Сакалоўская,* 287; *Шаталава,* 59); *закарвашкі* — цёмныя вуглы (*Сцяшковіч,* 174).

Закля́клы *дзеепрым.* Змерзлы; занямелы.

Старшыня прысеў паміж Мікодымам і Параскаю, працягнуў чырвоныя закляклыя рукі да грубкі. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *вкляклый* — завялы, *вклякнуты* — вянуць, старэць (*Клімчук*, 26).

Закоскі *наз., мн.* Пачатак касьбы.

На ўсходзе сонца з Грынёў прывозяць дзве касілкі... Кажуць, з адной пойдзе трактар... Гэта падмога касцам, што прыехалі ўчора на закоскі (*І. Пташнікаў*. Чакай у далёкіх Грынях)

Параўн.: *абкоскі* — канец сяўбы (*Каспяровіч*, 5).

Закоцвіны *наз., мн.* Вышкі.

...Але ж на хаце ў мяне дык і сена няма. Ёсць трохі ў пуні, на закоцвінах. (*І. Чыгрынаў*. Жыве ў крайняй хаце ўдава)

Параўн.: *закот* — франтон (*Каспяровіч*, 118; *ЛГБГ*, 176); *закоціна* — бервяно з закоту (*Янкоўскі*, II, 69).

Замежак *наз., м.* Узмежак, мяжа.

...Утраіх нельга было ісці побач вузкім замежкам. (*А. Кулакоўскі*. Расце мята пад акном)

Параўн.: *замежак* — узмежак (*Гуліцкі*, 124; *Сцяцко*, 61), участак па-за полем, мяжа (*Выгонная*, 102).

Запера *наз., ж.* Адгароджаная частка гумна, адрыны, хлява.

...Прыязджай, забяры, яны [лістоўкі] і цяпер недзе там завалены ў заперы. (*Я. Скрыган*. У Кірылы на хутары) Калі бацькі не было дома, мы намалочвалі мяшок зерня,— аўса, ячменю, жыта,— і хавалі яго ў заперу. (*Я. Скрыган*. Свая аповесць) Пазвязваў клункі, укінуў іх у пустую заперу і заваліў сенам. (*А. Чарнышэвіч*. Світанне)

Параўн.: *запіэра* (*Сержпутоўскі*, 49); *заперак* — перагародка з бярвенняў у гумне (*Шаталава*, 61); *запера* — дыхальная плёнка, дыяфрагма (*Бялькевіч*, 180); *запер* — франтон (*ЛГБГ*, 300).

Заперына *наз., ж.* Дошка, брус у заперы.

Мікалай узяў у рукі пілу, прысеў на заперыну... (*К. Чорны*. Зямля)

Параўн.: *заперка* — 1) засаўка ў дзвярах, 2) франтон (*Шаталава*, 61).

Зарыцца *дзеясл., незак.* Заглядацца; зайздросціць.

— Ты пэўна і не ведаеш, што табе Васіль Бераг ставіць падножку,— заўважыў Сёмка.

— У чым? — пацікавіўся Рыгор.

— Зарыцца на Зосю! (*Ц. Гартны*. Сокі цаліны)

[Цішка] усё зарыўся на Зосю, доўга не ішоў, пакуль яны не пачалі збірацца спаць. *(У. Кузьмянкоў.* Вяртанне)

Параўн.: *зарыцца* — квапіцца *(Шаталава,* 61).

За́саўкі *наз., мн.* Жэрдкі, якія служаць замест варот для выезду ў поле ў канцы сядзібы.

Ён [Сцёпка] падняўся, выйшаў з адрынкі, пастаяў трохі на прыгуменні, а потым пералез цераз засаўкі і пасунуўся ў поле. *(Я. Колас.* На прасторах жыцця) Калі ідзе Сомік рана ў гумно, дык яны [свінні] яшчэ здалёк снуюць. Тады засаўкі — гоц, гоц, як сабакі, і пайшлі. *(К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *засуўка* — засаўка, запор у варотах; *засыўка* — палка, якую парсоўваюць у вушка кубла, каб замкнуць *(Бялькевіч,* 183).

Заска́к *наз., м.* Клямка, засаўка.

Калі я бразнуў заскакам новай брамкі, да варот, пад ногі мне пакаціўся з абураным брэхам шчанюк. *(Я. Брыль.* У Забалоцці днее) ...Алесь выскачыў голы на двор, бразнуў дзвярыма і ўзяў іх на заскак. *(Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды)

Застаро́нак *наз., м.* Месца для снапоў, збожжа ў гумне, хляве, адрыне.

Здавалася — вось-вось адарвецца ад снапоў, стане на момант роўна — і паляціць назад, і Ганна паляціць спіной на застаронак, на вострую яго агароджу з плашак. *(І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *застаронак* — адгародка *(Жыдовіч,* I, 53). месца ў гумне паабапал току, дзе складаецца збожжа *(Бялькевіч,* 182); *засторонок* — 1) месца для сена ў хляве, 2) месца ў гумне на таку для снапоў, збожжа, 3) аддзяленне ў «каморы» *(ЛП,* 138).

Застрэ́шнік *наз., м.* Ніжні край саламянай страхі; застрэшша.

[Чачык] бачыў праз акно, як дзесьці ўгары на ўзроўні з яго застрэшнікам мільгаюць... сані. *(І. Пташнікаў.* Іллюк Чачык)

Параўн.: *остришнык, застрэшнік* — маленькі снапок, які кладзецца ў ніжні рад пры пакрыцці страхі *(Клімчук.* 53; *Бялькевіч,* 183).

Затабаканю́ханы *прым.* Прапахлы тытунём *(Сцяшковіч,* 183).

А цяпер нашаму старшыні сельсавета Карчэню не ў галаве лазня, бо ён сам толькі тады мыўся, калі нарадзіўся. Увесь закарэлы і затабаканюханы. От, знайшлі каго за старшыню! (*П. Пестрак.* Серадзібор)

За́тка *наз., ж.* і **За́ткала** *наз., н.* Самаробная затычка, корак.

[Чачык] парашыў раздзяліць самагон у бутлі напалам і, збочыўшы ў кусты, выцягнуў затку. (*І. Пташнікаў.* Іллюк Чачык) Лусту хлеба і бутэльку малака, закаркаваную скручаным з чыстага лапіка заткалам, бацька бярэ з сабой на шашу — там ён б'е каменне... (*В. Адамчык.* Два злоты)

Параўн.: *заткала* — корак, пробка (*Насовіч,* 128), затычка (*Каспяровіч,* 123); *заткыла* — заткала, корак (*Бялькевіч,* 184, *Сцяшковіч,* 183).

За́ткала гл. *За́тка.*

Збака́ць *дзеясл., зак. Іран.* Выгнаць з працы.

«Дык гэта цябе з сельсавета збакалі ўжо?» — запытаў Грамабой. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *збакаць* — выгнаць, прагнаць; адхіліць (*БРС*-62, 323).

Збамбі́ць *дзеясл., зак.* Украсці.

Пярэдні ехаў Іван Боганчык на сваім ў яблыкі жарабку, якога ён, ужо як паявіліся партызаны, прывёў ноччу, «з-за ракі» — «збамбіў» — і шкадаваў, што роднага бацьку... (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *збамберыць* — украсці (*Сцяцко,* 65).

Збі́тка *наз., ж.* Масла, збітае ў бойцы за адзін раз.

Узяўшы з сабой пару сыроў, збітку масла... дзесяткі са два яечак ды бутлю малака, ішла [цётка Ганна] раніцай у горад. (*М. Лынькоў.* Векапомныя дні)

Збо́рня *наз., ж.* Хата ці месца, дзе збіраюцца людзі (на вячоркі, сход і інш.).

Не ведаў спакою Сцяпан — не толькі гутарыў на зборні вечарамі, але часамі браў з сабою і кніжку. (*П. Пестрак.* Яе перамога) Кабеты ў чырвоных, зялёных і сініх андараках, у суконных кабаціках і зграбных світках сядзелі і стаялі ў зборні і на валасным двары. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Звіхто́ваны *дзеепрым.* Звіхнуты.

...Назаўтра Гарошына ішоў па вуліцы нібы звіхтованы. (*В. Дайліда.* Лазня)

Параўн.: *зьвіх, зьвіхтавацца, зьвіхтаваць* (*Янкоўскі,* III, 43—44).

Зга́мтаны *дзеепрым.* Скамечаны.

Калі кажушком і світай, згамтанымі разам, ён [Кастусь] абкруціў дрэва вышэй пілы і перацягнуў сваёй папружкай, звон і сапраўды стаў глушэйшы. (*К. Чорны.* Пошукі будучыні)

Параўн.: *згомтано, згомтаць* — пакладзеная (пакласці) абы-як, не згарнуўшы (*Сцяцко,* 66); *згамтаваны, згамтаны, згомтаны* — памяты, пакамечаны (*Сцяшковіч,* 190).

Зга́ралкі *наз., мн.* гл. *Гарэ́лікі.*

Мікіта Лазун сядзеў у канцы стала адзін і займаўся сваёй улюблёнай работай — абскрэбваў нажом «згаралкі», гэта значыць падгарэўшую бульбу. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *згарак* — прыгарка (*Сцяшковіч,* 190); *згаркі* — бульба з прыгаркамі (*Шаталава,* 64).

Зла́шча *прысл.* Тым больш; добра калі (*Бялькевіч,* 193).

Як убачыў чужых людзей, а злашча гарадскога брыгадзіра, ён шыбчэй завінуўся каля атопка, і белыя хваравітыя вусны яго ледзь прыкметна задрыжалі. (*М. Зарэцкі.* Вязьмо) Кубак адразу згроб сабе Рыгор (у кубку, бач, не ідаць, калі і перальеш; а хто гэта калі, а злашча Рыгор, не стараўся спажыць сам больш за людзей?!) (*К. Чорны.* Вясна)

Зляка́цца і **Злякну́цца** *дзеясл., зак.* Спалохацца.

Не з лёгкім одумам выйшаў з лесу хлопец. Ішоў паволі, пад дом. У дарогах-вілах злякнуўся. (*І. Пташнікаў.* Чакай у далёкіх Грынях) Цiток ажно злякнуўся спярша — гэта ж такі мароз, магло ўсё здарыцца! — але пачуў, што людзі дыхаюць, замітусіўся каля саней. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *лякацца, злякацца* — (с)палохацца (*Гарэцкі,* 139; *Каспяровіч,* 182; *Шатэрнік,* 151; *Сцяшковіч,* 195); *зьлякнуцца* — спалохацца (*Бялькевіч,* 211).

Злякну́цца гл. *Зляка́цца.*

Знакаме́тны *прым.* Прыкметны.

— Я ж вас добра памятаю. Уга, яшчэ як памятаю.

— Ды я хлопец знакаметны. (*К. Чорны.* Сястра)

Знакаметны нейкі чалавек... твар у яго такі. (*К. Чорны.* Зямля)

Параўн.: *знакома, знакомец* — знаёма, знаёмец (*Бялькевіч,* 195); *знакаметны* — знакаміты (*Бірыла,* 102).

Знаро́чысты *прым.* Спецыяльна зроблены.

Абраз прымацаваны да знарочыстых насілак з чатырма канцамі і чатырма кароценькімі ножкамі пад імі. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *знарочысты* — наўмысны (*БРС-62,* 345).

Значы́ць *дзеясл., незак.* Мець выразную прыкмету.

Наста думае, што карова будзе цяліцца толькі ў канцы месяца, а можа аж пасля каляд, нядаўна значыць пачала. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *значыцца, значыць* — мець прыкметы блізкага ацёлу (*Крывіцкі,* 124; *Сцяцко,* 69).

Зні́ціцца *дзеясл., зак.* Сціснуцца.

І калі павялі каменданта да школы, сабраўся Сіпак у камячок, зніціўся і бачком-бачком падаўся быў да школьнай дрывотні. (*М. Лынькоў.* Векапомныя дні)

Параўн.: *зьніціўся* — прыкінуўся, прыбядніўся, паказаў сябе не такім, якім ёсць сапраўды (*Прач,* 165); *зніцець* — вырасці тонкім, высокім, кволым (*Шаталава,* 65).

Знушча́цца *дзеясл., незак.* Здзекавацца, глуміцца.

Лаялі і без таго пакрыўджанага Івана: «Родна жонка знушчаецца — дажыў чалавек!» (*М. Гарэцкі.* Зіма)

Параўн.: *знуста* — звод; звадыяш (*Бялькевіч,* 196).

Зыра́ць *дзеясл., незак.* Зіркаць.

Мусіць, таму Мароз нічога не сказаў болей. Маўчаў, маўчаў ды як крыкне ўбок: «Во ён, во — глядзіце!» І сам улева ад дарогі зырае, плячом ды галавой паказвае, быццам там убачыў каго. (*В. Быкаў.* Абеліск)

З'яд *наз., м.* Вельмі злосны.

Самае цяжкае — гэта аблажыць яго [вепрука]. Бывала, як пена ў яго з рота падаць пачне. Што ж гэта такі з'яд-звярына. Не дай бог. (*К. Чорны.* Зямля)

Параўн.: *заяда* — заядлівы (*Жыдовіч,* III, 52).

Зямéц *наз., м.* Пчаляр.

...Жыў у часе паншчыны адзін заможны зямец. (*М. Гарэцкі.* Багатая пчэльня)

Параўн.: *зямец* — пчаляр (*Каспяровіч,* 139; *Мацкевіч,* 210).

Зяўрá *наз., ж.* Пашча.

З вакна, як з зяўры дзьме. (*Я. Колас.* Новая зямля)

Параўн.: *зяўра* — пашча жывёлы, звера (*Сцяшковіч,* 202).

Зяўрáць *дзеясл., незак. Перан.* Глядзець.

Дзервяны дашок яе [капліччкі] прагніў і зяўраў чорнымі дзіркамі. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *зяўрыць* — адкрываць і закрываць рот, пашчу (*Сцяшковіч,* 202); *зяўріць* — адкрываць і закрываць рот пры кананні (*Крывіцкі,* 125).

І

Іржаннё і **Іржэўе** *наз., н.* Іржышча.

[Сонца] сушыла, як бялізну, вільготнае іржаннё і абмоклыя лясы. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі) Агеньчык скакаў па іржанні. (Там жа) Праз поле, якое пахла палыном і мокрым іржэўем, далятталі мяккія ўдары касцельных званоў. (*М. Лынькоў.* Два злоты)

Параўн.: *аржоньня* — поле, дзе расло жыта (*Бекіш,* 94).

Іржэўе гл. *Іржаннё.*

Ірытавáцца *дзеясл., незак.* Непакоіцца; злавацца.

«Так не выпадае»,— ірытуецца панна Вікторыя. (*З. Бядуля.* Салавей)

К

Кавéнька *наз., ж.* Качарга.

Белы хвост яго [бугая] выгінаўся кавенькай. (*М. Ракітны.* Селькоры)

Параўн.: *кавенька, каменька* — палка, якою апіраюцца пры хадзьбе (*Шаталава,* 68; *Янкоўскі,* I, 88).

Кавéшнік і **Качаргéшнік** *наз., м.* Качарэжнік; месца каля печы.

Маці патупала ў кавешніку, выграбла качаргою з

печы на камінак учарашняе вуголле і доўга дзьмухала ў яго... (*М. Капыловіч*. Па хлеб) Лаецца моцна, а то і зусім гатова кнігу з рук вырваць ды ў качаргешнік шпурнуць. (*К. Крапіва*. Мядзведзічы)

Параўн.: *камешнік* — куточак пры печы (*Янкоўскі*, II, 83); *комешник, ковешник* — вугал (звычайна ля печы), дзе стаяць качарга, вілкі і інш. (*Корань*, 140); *качаргешнік* — куток ля печы для пячных прылад (*Сцяцко*, 77), качарэжнік (*Шаталава*, 78; *Сцяшковіч*, 226).

Кавэ́нчыць *дзеясл., незак.* Мучыць, грызці, поедам есці.

Мала, што цэлы дзень кавэнчыць над душой, дык і ўначы, калі ляжаш, для прыкладу скажам, спаць у каморы,— прыйдзе стары, прысядзе на парозе і давай пілаваць цябе ржавай пілой — усю ноч. (*Я. Брыль*. У Забалоцці днее)

Параўн.: *кавенчыць* — мучыць, *кавенчицьца* — 1) мучыцца, 2) валаводзіцца (*Насовіч*, 226); *кавэнчыцца* — цацкацца, насіцца (*Юрчанка*, 105), пакутаваць (ад фізічнага болю) (*Жыдовіч*, II, 75), мучыцца (*Шаталава*, 68).

Кагадзе́ *прысл.* Толькі што, зусім нядаўна.

Раней, перад гэтым, кагадзе, вакол вяліся гаворкі, спрэчкі аб тым, пра што павінен быў гаварыць сход. (*К. Чорны*. Зямля)

Параўн.: *кадзе* — нядаўна, толькі што (*Жыдовіч*, I, 58; II, 75; *Сцяшковіч*, 204; *Бірыла*, 102); *кагадзе* — калісьці (*БРС-62*, 364).

Кажуро́нак *наз., м.* Стары, зношаны кажух.

Кажуронак — замыцганы, у дзірках рознага выгляду і памеру. З гэтых дзірак вылазяць, як мышы, каўтуны сіваватай шэрсці. (*З. Бядуля*. Язэп Крушынскі)

Параўн.: *кажарка, кажарына* — стары кажух з барана (*Каспяровіч*, 148); *кожурно* — старая парваная вопратка з аўчыны (*Сакалоўская*, 291); *кажурына* — кажух (*Жыдовіч*, I, 58).

Каза́ *наз., ж.* **1.** Прылада, з дапамогай якой вымяраюць адлегласць; мерка.

Ідзі, браток, набегаўся за дзень з «казою» ды нагоцаўся ў сядле... (*Я. Брыль*. Апошняя сустрэча) А я толькі што ўскочыў у хату. Хадзіў мераць з «казою» аж на Доўгія. (*А. Васілевіч*. Шляхі-дарогі) Зося трымалася дзяўчат. Усё смяялася ды жартавала, пакуль у

луг з казой-двухмятроўкай праз плячо не прыйшоў брыгадзір Адась і не сказаў, што прыехаў Ахрэм (*У. Кузьмянкоў.* Вяртанне)

2. Санкі.

Трашчаць, як рассохшыя, кары з казой. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *каза* — мерка, збітая ў форме літары А, калы для вымярэння плошчы (*Сцяцко,* 71); *кыза* — прылада для коўзання з горак (*Бялькевіч,* 241); *каза* і *козачка* — падсанкі (*Крамко,* 89).

Каза́н *наз., м.* Кацёл; посуд, у якім вараць на кастры.

...Каля Дзятліхі, што варыла картоплю ў казане, растарэквалі з Сарокаю ўжо Нібыта-Ігнаціха, Чарнушкаў мачыха, Дзятлікавых нявестка Маня, яшчэ некалькі суседак. (*І. Мележ.* Подых навальніцы) Варыва забулькала, і рыбак зняў казанок з сошкі і паставіў на траву. (*Б. Сачанка.* У жыцці)

Параўн.: *казан* — кацёл (*Касяровіч,* 149); *казан* і *казанчык* — невялікая пасудзіна, звычайна медная, зручная для карыстання ў час жніва, касьбы, у паходзе... (*Прач,* 165); *казанец* — чыгунок з вушкамі (*Бялькевіч,* 217).

Каліўё(е) *наз. н. Зборн.* Бацвінне; наземная частка раслін.

Юзік стараўся збіць тонкім дубцом каліўё сухога зелля (*К. Чорны.* Зямля) Трашчыць пад нагамі ў каня і пад дышлам у плузе каліўе мерзлага сухога бульбеўніку... (*І. Пташнікаў.* Тартак) У прыдарожнай вёсцы Будзілавічах ярка чырванелі ў гародчыках апошнія зацвітаўшыя вяргіні, на гародах у разараных барознах з палеглым каліўем капаліся вясковыя цёткі і маладзіцы — выбіралі бульбу. (*В. Быкаў.* Абеліск)

Параўн.: *каліўё* — націна (*Калоша,* 155); *каліўе* — каліва (*Сцяшковіч,* 208), бульбоўнік (*Жыдовіч,* III, 58).

Каляснік *наз., м.* Невялікі воз.

Трава стаяла цэлая. Лявончык з нейкім хваляваннем і трывогаю памянташыў касу, з заміраннем сэрца паглядзеў на высокую і густую мятліцу, па-гаспадарску прыкінуў, што павінен зграбці тут не менш добрага калесніка. (*Г. Далідовіч.* Помнік на ўзгорку) Сянцо маё сохне... Учора выбіў каляснік на Залючыне. (*М. Капыловіч.* Пустальга)

Параўн.: *каляса* — ручная гаспадарчая павозка (*Сцяшковіч, 211); каляснік* — воз (*Шаталава,* 71); *каляснічок* — няпоўны воз (*Жыдовіч,* III, 60).

Кампанéец *наз., м.* Кампаньён; паплечнік па якой-небудзь справе.

Яго [Лабановіча] суседзі былі добрыя выпівакі і кампанейцы па часці закускі. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *кампан* — сябар, таварыш (*Сцяшковіч,* 212).

Камы́ і **Камякí** *наз., мн.* Бульбяное пюрэ; галушкі з бульбы.

«Каму па каму, а мне два камы!» — гаварыў ён [Галава] часта. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі) Прышла маці і пачала пытацца: стаўчы камякі з бульбы ці няхай будуць адваранкі. (*П. Пестрак.* Серадзібор)

Параўн.: *камы* — бульбяная каша (*Каспяровіч,* 152), тоўчаная звараная бульба (*Зубрыцкі,* 72); *кома, камы* — страва з варанай мятай бульбы (*Вештарт,* 384); *камы* — густая каша з бульбы (*Бялькевіч,* 220), ажына (*Сцяшковіч,* 213); *камакі* — бульбяная каша (*Янкоўскі,* II, 83); *комаки* — страва з варанай мятай бульбы (*Вештарт,* 384); *камяк, камякі* — бульбяная каша (*Сцяшковіч,* 213; *Жыдовіч,* III, 60).

Камякí гл. *Камы́.*

Капанíца *наз., ж.* Матыка.

Нажаўшы травы і занёсшы яе ў хлевушок цялятам, яна [Марта] возьме капаніцу і пачне акопваць у гародзе бульбу ці палоць грады. (*Б. Сачанка.* Баравое рэха) Шчука, Шураў сусед, выйсце знайшоў — каб не гасіць капаніцай па здзірванелай клетцы, вышуквае, вырывае з коранем дубкі. Маўляў, не ўзыйшлі, былі гнілыя жалуды... (*І. Навуменка.* Вецер у соснах)

Параўн.: *капаніца* — матыка (*Янкоўскі,* I, 39; *Яўневіч,* 30; *Бялькевіч,* 220; *Сцяшковіч,* 215; *Шаталава,* 75), лапата (*Жыдовіч,* III, 359).

Капанíчыць *дзеясл., незак.* Матычыць; працаваць матыкай.

Ён [Аляксандр Салавей] слухаўся бацьку, араў з ім і касіў, капанічыў ляды ў хлебнай паляне... (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *капанічыць* (*акапанічыць, акапанічваць, укапанічваць, пакапанічыць*) — матычыць (*Янкоўскі,* I, 31, 89; *Яўневіч,* 30, 40, 55; *Жыдовіч,* I, 61).

Капіць *дзеясл., незак.* Складваць у копы.

А колькі майстроў — касіць, капіць, стагі складваць; жаць, малаціць, веяць! Пячы хлеб, варыць патраўку; калоць свіней, рэзаць цялят! Праць, ткаць, бяліць палатно! Пілаваць дровы, плесці лапці! Багата дзе ёсць чалавеку паказаць свой спрыт, свой талент!.. (*І. Мележ.* Подых навальніцы)

Параўн.: *капіць, капніць* — складваць сена ў копы (*Шаталава,* 73).

Капцанава́та *прысл.* Бруднавата.

Было ўсяго шмат у хаце, але было ў ёй крыху капцанавата. (*К. Чорны.* Ідзі, ідзі)

Параўн.: *капцаны* — лахманы, абарванае адзенне (*Насовіч,* 229).

Картапля́нік *наз., м.* Бульбоўнік.

Яшчэ часамі пастушкі гналі авечкі ветравым полем і туманілі неба дымам сухога картапляніку. (*К. Чорны.* Зямля) Бывала, успомню перад боем, як картаплянік пахне, калі яго з поля сцягваеш ды ў агонь кідаеш... І зашчыміць сэрца. (*Б. Сачанка.* Баравое рэха)

Параўн.: *картапленьня* — націна бульбы (*Гуліцкі,* 124); *картаплянё, картапленё* — бульбоўнік (*Калоша,* 135); *картапленне* — 1) сцябло; лісце бульбы, 2) поле, дзе расла бульба (*Сцяцко,* 76); *картапляньнік* — бульбянішча (*Бялькевіч,* 222); *картафлянік* — бульбоўнік (*ЛГБГ,* 178).

Картапля́ны *прым.* Бульбяны.

Ёсць піражкі з молатых сухіх картапляных абіркаў (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *картапленё, картаплянік, картафленё, картафлянік, картопнік* — бульбоўнік, *картопля, картофля* — бульба (*Сцяшковіч,* 221).

Карто́плі *наз., мн.* і **Карто́пля** *наз., ж. Зборн.* Бульба.

Стаяла восень — чорствая, сухаватая — ужо капалі картоплі. (*В. Адамчык.* Дзікі голуб) Можа вайна пачнецца, дык апошнюю картоплю з паграба забяруць. (*К. Чорны.* Вясна) «Нясмачная, можа, картопля?» — «Картопля як картопля...» (*І. Мележ.* Людзі на балоце) Не ўправіліся вывезці і палавіны збожжа — падаспела бульба. Усе рынуліся на поле — капаць картоплю. (*І. Мележ.* Подых навальніцы) Пад раніцу мароз прыцісне. У некаторых яшчэ картопля не выбрана. (*М. Лобан.* На парозе будучыні) Каля парога сохла высыпаная з

ямы картопля, стаяў кошык парэзанае ўжо на насенне. (*В. Адамчык.* Хата)

Параўн.: *картоплі* — бульба (*Сцяцко,* 76, *Сцяшковіч,* 221); *картопля* — бульба (*Шатэрнік,* 131; *Янкоўскі,* II, 85; *Сцяшковіч,* 221; *Бялькевіч,* 222), бульбіна (*Сцяцко,* 76); *картопель* — бульбіна (*Янкоўскі,* II, 85); *картапляпік* — бульбяны блін (*Жыдовіч,* II, 78).

Картóпля гл. *Картóплі.*

Ка́ры *наз., мн.* **1.** Павозка для снапоў, сена і інш.

Шэсць чалавек правілі кары: жніво і ўборка з поля былі блізка. (*К. Чорны.* Вясна)

2. Калёсы ці сані для перавозкі чаго-небудзь доўгага.

А як пачаўся дзень, прыйшлі маёнткавыя чалавек шэсць з крукамі і сякерамі і расцягнулі па бервяну хату і пачалі класці на параконныя кары. (*К. Чорны.* Вялікі дзень) Трашчаць, як рассохшыя, кары з казой; трашчаць намаразні, сціснутыя з двух бакоў — знізу і зверху — вязамі... (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *кары* — калёсы для перавозкі снапоў, сена (*Каспяровіч,* 156), кароткія сані для перавозкі бярвення і інш. (*Яўневіч,* 30; *Зубрыцкі,* 139), падсанкі (*Бялькевіч,* 223), воз з высокай драбінай (*Сцяшковіч,* 222), параконная павозка (*Жыдовіч,* II, 78), воз на двух коней (*Яшкін,* 114).

Катóк *наз., м.* **1.** Кола ў павозцы (*БРС-26,* 144; *Каспяровіч,* 158).

Погляд ягоны [Пётры] спыніўся на раскрытым, з гнілымі сценамі хляве, на паламаных і без шын катках у калёсах, на раскіданым плоце. (*П. Галавач.* Спалох на загонах)

2. Кола вагона.

Неяк выяўна зусім адчувалася, як з кожнай хвілінай, з кожным рытмічным перакатам каткоў далее горад, далее яго сумятня і напружанасць, яго загадкавыя супярэчнасці. (*М. Зарэцкі.* Сцежкі-дарожкі)

Параўн.: *котокъ* — кола ў калёсах (*Насовіч,* 249); *каток* — кола, калясо (*Бялькевіч,* 223).

Каўбу́х *наз., м.* Страва, прыгатаваная шляхам начынкі свінога страўніка каўбасным мясам.

А добра, Зіначка, як пакрышым, так і добра. Гэта ж

каўбух, не каўбаса... Усё пойдзе — і дробна, і буйна... (*А. Кудравец.* Марута і Зіна)

Параўн.: *каўбух* — род каўбасы (*Хрэстаматыя,* 334), 1) свіны страўнік, 2) жывот (*Жыдовіч,* III, 62).

Кахы́каць *дзеясл., незак.* Прытворна кашляць.

Але Чубар адразу не стаў гукаць — проста спачатку сеў, паклаўшы на ўлонне вінтоўку, а тады пачаў гучна «кахыкаць», не зводзячы пры гэтым прыжмураных вачэй з незнаёмага чалавека. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Кацёлкі *наз., мн.* Сланечнік.

Гарод... увесь панікаў пад цяжарам дажджу: кацёлкі, што раслі на бульбоўніку, сагнулі свае шыі і ўтаропіліся неабшалушанымі тварамі ў зямлю, быццам чакалі, што сонца выныраць гэты раз будзе не за вёскай, а тут, паміж градаў. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *кацёлка, кацюлка* — галава (*Жыдовіч,* I, 64); *кацелышнік* — сцябло сланечніка, *кацёлка* — шапка сланечніка (*Бялькевіч,* 224).

Качаргéшнік гл. *Кавéшнік.*

Качэ́ргі *наз., мн.* **1.** Агульная назва вілак, чапялы і качаргі.

«А малога яшчэ няма?» «Нідзе не дзенецца»,— адказала старая, завінуўшыся з качэргамі. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

2. Качарэжнік.

Ён [Клемусь] распытваў пра ўсякія дробязі ў гаворцы з дзякам, курыў звыклыя камсамольскія «пушкі» і цыкаў слінаю праз зубы ў качэргі. (*К. Чорны.* Зямля)

Кашáра *наз., ж.* Хлеў.

Бывала як выпушчу з кашары, дык яны [цяляты] ідуць за мною, хоць за дзесяць кіламетраў. (*А. Кулакоўскі.* Тры зоркі)

Параўн.: *кашара* — аўчарня (*Насовіч,* 250; *БРС-62,* 386), загарадка для жывёлы (*Прач,* 165), 1) лёгкае збудаванне на пашы (звычайна з жэрдак), размешчанае на значнай адлегласці ад паселішча і прызначанае для адпачынку статку ў поўдзень і ноччу, 2) вялікі хлеў для авечак, 3) вялікая няўтульная хата (*Шур,* 174); *кышара* — загарадка ў полі для стаянкі кароў у поўдзень (*Бялькевіч,* 244).

Кашмірóўка *наз., ж.* Кашміравая хустка (*Каспяровіч,* 160).

— Куды гэта так прыбралася, як на вялікдзень? — пыталася суседка.

— Сама ж кашміроўку завязала, а яшчэ пытае. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *кашмирка, кашмерка, кушимерка, кашміровая хустка* (*ДАБМ,* карта № 332, с. 943—947); *кашмароўка, кашымірка* — кашаміравая хустка з прыгожай тканіны (*Сакалоўская,* 290); *касьмироўка, казьмяроўка* — кашміровая хустка (*Жыдовіч,* I, 63; *Сяцко,* 72; *Сцяшковіч,* 205).

Ке́ркаць *дзеясл., незак.* Крычаць.

Устрывожаныя не ў пару куры керкаюць працяжна і жаласна... (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *кеўкнуць* — пікнуць (*Жыдовіч,* I, 64); *кяркаць* — каркаць (*Сцяшковіч,* 264).

Ке́ўчыць *дзеясл., незак.* Камячыць.

Шмігельскі не скрануўся з месца, толькі папяроску мацней стаў жаваць, ужо да палавіны ў роце скеўчыў. (*М. Лобан.* На парозе будучыні)

Параўн.: *кіў* — рух рукі ці воч (*Бялькевіч,* 226); *коўчыць* — 1) мяць, жмакаць, 2) ціснуць, душыць (*Янкоўскі,* III, 55).

Кі́лзы *наз., мн.* Цуглі.

Беланогага Алесь знайшоў ля кашлатай хвоі на ўзлеску. Распутаў, даў у зубы кілзы, хацеў ускочыць... (*І. Хадановіч.* Раннія яблыкі)

Параўн.: *кел* — клык, зуб (*Гарэцкі,* 124).

Кілі́м *наз., м.* Дыван (*ТСБМ-72,* 167).

Зноў зіма паслала снежныя кілімы, зажурыла беллю паплавы, лугі. (*П. Трус.* Дзесяты падмурак) ...Нібы з валокнаў, ткаўся кілім з рознымі ўзорамі жыцця Крушынскага. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі)

Параўн.: *килимь* — вялікі дыван ці лямец (*Насовіч,* 233); *кілім* — 1) пакрывала, якое выткана з воўны, 2) посцілка, вытканая з абрэзкаў матэрыі (*Сакалоўская,* 290).

Кірзачы́ і **Кірзо́ўкі** *наз., мн.* Кірзавыя боты.

На парозе стаяў хлопец: у брызентавым плашчы з капюшонам, у кірзачах. (*У. Кузьмянкоў.* Споведзь) Астап таксама любіць пацепліць свае бакі, потым ссунуцца з печы, пазяхаючы, выняць з пячуркі закарэлыя цёпленькія анучы, размяць іх пальцамі, абматаць ногі, пакрэкваючы, нацягнуць кірзоўкі... (*А. Наўроцкі.* Снежань)

Кірзо́ўкі гл. *Кірзачы́.*

Кія́х *наз., м.* Кукурузны пачатак.

...Мясцовага, можа нават верамейкаўскага гатунку кукуруза, якую вырошчвалі па ўсім Забесяддзі яшчэ з незапомных часоў, нясмела вытыркала з-пад шырокага і настылага, таму ажно крохкага лісця чорна-рыжыя кудлы сваіх кароткіх, але таўсманых кіяхоў... (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *кій* — пачатак кукурузы (*Жыдовіч,* II, 81); *кіеўкі, кіёўнік* — кукуруза, сцябло кукурузы (*Бялькевіч,* 226); *кіяк, кіякі* — кукуруза, пачатак кукурузы (*Янкоўскі,* 95); *кіях* — пачатак кукурузы (*Прач,* 165).

Кло́чча *наз., н. Зборн.* Ачоскі з лёну.

Міканор сядзеў насупроць, таксама на картаплянiку, і спавольнымі, але звычнымі рухамі набіваў самасадам люльку, як некалі клоччам пістаноўку. (*А. Кулакоўскі.* Тры зоркі)

Параўн.: *клочо* — адходы пры апрацоўцы лёну на шчотцы (*Сцяшковіч,* 232).

Клыча́нка *наз., ж.* Мятая салома. Гл. *Кло́чча.*

Ты, Арцёмка, паглядзеў бы, што ён мне пасобіў — пуню клычанкай накрыў, у кузню да Ягора Вараноўскага схадзіў... (*І. Чыгрынаў.* Ці бываюць ластаўкі ў выраі?)

Параўн.: *клыченка* — 1) змятая салома, 2) пакулле ці ачоскі (*Насовіч.* 237); *клычанка, клычанне* — мятая, блытаная салома (*Юрчанка,* 112—113).

Ко́варат *наз., м.* **1.** Прыстасаванне ў калодзежы, з дапамогай якога дастаюць ваду.

Пачаўся дзень. Зрэдку з вуліцы чутны сталі галасы, скрыпела коваратам студня. (*К. Чорны.* Спатканне) Глушак пастаяў момант раздумліва, прывязаў каня да штыкету, прайшоў паўз вокны гэты год нефарбаванага дзе-нідзе аблезлага дома — вокны глядзелі на мокры «коварат» моўчкі, няветліва. (*І. Мележ.* Подых навальніцы)

2. Прыстасаванне, з дапамогай якога зачыняюць вароты.

Два дні гахаў сякерай [Міця], але ўсё ж вычасаў шулу для ковoрата. Цяпер вароты на агарод зачыняюцца. (*І. Навуменка.* Вецер у соснах)

Параўн.: *коворот* — журавель у калодзежы (*Клімчук,* 42; *Сцяцко,* 81); *коварацень* — кола, на якое на-

кручваецца ланцуг у калодзежы (*Сцяшковіч,* 245); *ковырыты* — вароты ў канцы вёскі (*Бялькевіч,* 229).

Кóкаць *дзеясл. незак.* Утвараць выгук «ко-ко-ко» (пра курэй).

Пятух дзюбаў, што раскідаў вепер (вяпрук), і ўжо без клопату сакатаў і кокаў. (*М. Гарэцкі.* Зіма)

Параўн.: *кокаць, кокацца* — квактаць, сакатаць (*Юрчанка,* 114); *кокодакаты* — моцна кудахтаць (*Клімчук,* 42).

Кóнча *прысл.* Абавязкова.

Анупрэй сюды выправіў. Кажа, каб ты конча пад раніцу быў там... (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *конче* (*Насовіч,* 245), *кончы* (*Каспяровіч,* 165), *конча* (*Янкоўскі,* I, 99; *Бялькевіч,* 230; *Сцяшковіч,* 237; *Жыдовіч,* II, 82) — абавязкова.

Кóпанікі *наз., мн.* Сані, палазы якіх зроблены з выкапанага з карэннем дрэва.

[Асмолавец] прымасціцца рачыкам у дзіравых «копаніках» (санках з не гнутага, а копанага ў лесе з крывых карэнняў вобаддзя)... і патурыць хударлявую сваю кабылку. (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Параўн.: *копани* — сані (*Насовіч,* 245); *копанік* — выкапаны (нягнуты) полаз (*Янкоўскі,* II, 91); *копанкі* — сані, палазы якіх зроблены з выкапанага з коранем дрэва (*Юрчанка,* 114).

Кóсы *наз., мн.* Валасы.

Падрэзаныя доўгія косы, лоб завостраны дагары, выпуклыя ў бакі круглыя шчокі, ад чаго твар здаецца трохкутнікам. Гэта — каморнік Драздоўскі. (*П. Галавач.* Рубанаўскі вузел)

Параўн.: *косы* — валасы (*Хрэстаматыя,* 334; *Сцяцко,* 81; *Сцяшковіч,* 238; *Шаталава,* 84).

Кóўраты, *наз., мн.* Вароты.

Стары дыміў люлькай і сонным і вачмі глядзеў у той бок, дзе за коўратамі сабраўся каля легкавушак натоўп. (*І. Чыгрынаў.* Апавяданне без канца)

Параўн.: *коўраты* — вароты (*Юрчанка,* 114); *коўрыты* — вароты ў канцы вёскі (*Бялькевіч,* 230).

Крам *наз., м.* і **Крáма** *наз., ж.* Матэрыя фабрычнага вырабу.

— Там, дзе чырвоны сцяг, там савецкая ўласць...

— Калі ж бо краму няма. З чаго іх зробіш? — выкрыкнула з першага рада Параска. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Міранчыкі! Ёсць хто дома? Краму дзяшовую прывезлі ў сельпо аднаасобнікам! Ці то вам не трэба яна? (*М. Лобан.* Гарадок Устронь)

Параўн.: *крам* — 1) баваўняная куплёная тканіна, звычайна тыпу паркалю, 2) любая фабрычнага вырабу тканіна (*Уладзімірская,* 223), крамная матэрыя (*Бяльковіч,* 231); *крама* — тканіна фабрычнага вырабу (*Шаталава,* 85).

Кра́ма гл. *Крам.*

Кручо́к *наз., м.* Бутэлька (пустая і поўная) ёмістасцю 0,125 л.

Лабановіч цішком паслаў бабку Параску ў манапольку па кручок гарэлкі, або мярзаўчык, як яго тады называлі. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *кручок* — 1) 1/8 л, 2) бутэлька ёмкасцю ў 1/8 л (*Клімчук,* 43; *Сцяцко,* 83).

Крыжа́к *наз., м.* Прыстасаванне з дзвюх збітых накрыж палак на версе саламянай страхі.

На ўсім грэбні сядлаюць хату крыжакі, каб вецер не ўздымаў салому. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *крыжоўка* — крыжавіна (*Сцяцко,* 83); *крыжаванне* — скрыжаваныя ўверсе канцы дошак, якія замацоўваюць краі саламянай страхі (*Сцяшковіч,* 245); *крыжак* — падстаўка (*Сцяшковіч,* 245).

Кубёлак *наз., м.* Кубел, кубелец.

А ты — садзіся. На гэты кубёлак садзіся. (*К. Чорны.* Вялікі дзень)

Параўн.: *кубёлак, кубэлак* — кубел (*Сцяшковіч,* 247); *кубёлак* — кубелец (*Жыдовіч,* III, 67).

Кубло́ *наз., н.* Гняздо.

«Тата, а каменьчыкі ў кубельца вераб'інае ты паклаў?» — часам ускокваў у хату і пытаўся Валодзька. (*М. Ракітны.* Такое яе сэрца)

Параўн.: *кубло* — гняздо птушкі, у тым ліку хатняй; *кублец* (*Янкоўскі,* I, 103).

Кукóбіць *дзеясл., незак.* Песціць.

Усё пільней кукобяць думку асмолаўцы аб нейкім

дзіве — ці то аб зямлі, ці то аб волі. (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Параўн.: *кукобіць, кукобіцца* — важдацца, няньчыцца (*Юрчанка,* 117); *кукобіць* — песціць, даглядаць (*Бялькевіч,* 236)

Кулды́каць і **Кульгі́цаць** *дзеясл., незак.* Кульгаць.

Але горшая бяда ў тым, што хлопец без нагі — адрэзана ніжэй калена. Кулдыкае чалавек на драўляшцы. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах) Міканор кульгіцаў, апіраючыся на качарэжку. (*А. Кулакоўскі.* Тры зоркі)

Параўн.: *кулдыбаць* — кульгаць, павольна ісці (*Насовіч,* 268); *кулдыкацца* — перакульвацца (*Гарэцкі,* 131; *Бялькевіч,* 237); *кулдыкнуцца* — кульнуцца (*Янкоўскі,* III, 57); *кульгік* — кульгавая хада (*Янкоўскі,* II, 94); *кулдыкнуцца* — упасці, перакуліцца (*Бялькевіч,* 237).

Кулдыя́чыць *дзеясл., незак.* Гаварыць невыразна.

А ў гэты час іх вартаўнік кулдыячыў страшэнна, калечанай расійскай мовай. (*М. Зарэцкі.* Сцежкі-дарожкі)

Параўн.: *кулдыячыць* — лепятаць; неразборліва гаварыць (*Гарэцкі,* 131; *Бялькевіч,* 237), гаварыць незразумела (*Шаталава,* 91).

Кулёк *наз., м.* Верхняя вопратка з даматканага сукна.

Следам за галавой паказаўся і сам мужчына, апрануты ў лапці, шырокае сіняе галіфэ, саматканы суконны кулёк і нейкую жоўта-сінюю форменную шапку. (*М. Зарэцкі.* Сцежкі-дарожкі)

Параўн.: *кулёк* — пінжак (*Каспяровіч,* 170), верхняя мужчынская кароткая вопратка з саматканага сукна (*Жыдовіч,* I, 70),

Улі́дка *наз., ж.* Булка хлеба.

Падаючы торбу загаварыла: «Я тут хлеба дзве кулідкі паклала. Учора спякла...» (*І. Мележ.* Людзі на балоце) [Цётку Тэклю] злавілі з шасцю кулідкамі хлеба, калі яна несла іх у мяшку некаму ў лес. (*Б. Сачанка.* Апошнія і першыя) ...А калі выручыш грошы, купі якую кулідку хлеба... (*М. Капыловіч.* Па хлеб)

Параўн.: *куліда, кулідка* — буханка хлеба (*Янкоўскі,* I, 103; *Прач,* 166; *Вештарт,* 386); *куліта, кулітка* — булка хлеба (*Хрэстаматыя,* 334), каравай хлеба (*Бялькевіч,* 237).

Кульгіцаць гл. *Кулдыкаць.*

Ку́лька *наз., ж.* Дзяржанне на кассі для правай рукі.

Бярыся ля маёй рукі, сынок... А праваю за кульку вазьміся... І роўна, пры самай зямлі вадзі... Толькі на касу не налягай вельмі. (*М. Капыловіч.* Сірата)

Параўн.: *кулька* — лучок, рукаятка ў касе (*Янкоўскі,* II, 95), дужка на кассі (*Сцяцко,* 85; *Сцяшковіч,* 250), ручка на кассі і папярочная планачка на дзяржанні ў лапаце (*Шаталава,* 90).

Куля́са *наз., ж.* Самаробная сукаватая палка; кульбака.

Промень ліхтара асвятліў толькі сукаватую блішчастую кулясу, якую адзін з субяседнікаў трымаў між кален. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *куля* — мыліца (*Сцяцко,* 85); *куліса* — прасека ў лесе (*Бялькевіч,* 237).

Камі́льгам і **Куміль́гом** *прысл.* 1. Мігам, вельмі хутка.

Дзіўнае, незразумелае пачуццё, падобнае да страху, апанавала тады Карызну, і ён кумільгам кінуўся цераз двор у хату. (*М. Зарэцкі.* Вязьмо)

2. Потырч, кулём.

...Немец піхнуў хлапца перад самымі варотамі свірна ўбок... і той паляцеў кумільгом у снег. (*І. Чыгрынаў.* Плывун)

Параўн.: *комельгом* — хутка, вельмі хутка (*Насовіч,* 243); *кумільгаю, кумільгым* — хутка, як слова сказаць (*Бялькевіч,* 238).

Кумільго́м гл. *Кумільгам.*

Ку́раўка *наз., ж.* Лямпа без шкла; газоўка.

У хаце ў гэты час загарэлася лямпа, не кураўка, а тая вялікая. (*Н. Тарас.* Асіны)

Параўн.: *кураўка* — 1) недагарэлае палена, 2) лямпа без шкла (*Сцяцко,* 85; *Сцяшковіч,* 251).

Курня́ўкаць *дзеясл., незак.* Мурлыкаць, мяўкаць.

...Абодва паўзлі па траве, курняўкаючы, як каты. (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Параўн.: *курняўкаць, курняўкыць* — мяўкаць (*Бялькевіч,* 239; *ЛГБГ,* 291).

Курэ́нь *наз., м.* Часовае жыллё; шалаш.

...Капою сена ляпіўся да невысокага пакатага пагорка курэнь-аднабочка. (*Б. Сачанка.* Не, не ўсё роўна)

Параўн.: *курэнь, курынь* — шалаш (*Корань,* 142); *курэнь* — будка ў садзе (*Бялькевіч,* 239)

Ку́таць *дзеясл., незак.* Рабіць плот (прывязваць дубцамі вертыкальныя калкі да гарызантальнай жэрдкі).

Базыль насек бярэма лазовых дубцоў, ускінуў іх на плечы і пацягнуў у Піліпаў двор. Прымерыў рукою вышыню плятня і, сагнуўшыся, пачаў не спяшаючыся кутаць. (*Б. Сачанка.* Варэйка золата) Трохі болей за месяц адпачываў душой — касіў, кутаў сваячцы плот, наслаўшы ў хляве невялічкі тачок, абіваў снапы. (*І. Навуменка.* Вецер у соснах)

Параўн.: *кутаць* — гарадзіць (плот) (*Шаталава,* 92)

Л

Лабо́к *наз., м.* Франтон; зашчытак.

[Мотка] усхопліваўся на страху, станавіўся ўніз галавой і спакойна праходзіў на руках ад лабка да хлява і назад. (*М. Лобан.* На парозе будучыні)

Параўн.: *лабяк, залобак* — франтон (*Прач,* 166); *лабок* (*ДАБМ,* с. 779).

Лагво́ і **Лагло́** *наз., н.* Логава.

Вакол лагва бялелі, валяліся абгрызеныя косці, зусім яшчэ свежыя, з рэшткамі мяса... (*Б. Сачанка.* Падгалая) Стары выграб з палукашка сена, кінуў яго ў кут, трасучыся ад плачу, памог пляменніку дайсці да гэтага смяротнага лагла, прыкрыў посцілкаю... (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *лагва* — логава, бярлога (*Бялькевіч,* 245); *лагво, лагавішча, лагоўе* — месца, дзе знаходзіцца воўчы вывадак (*Сцяшковіч,* 255).

Лагло́ гл. *Лагво́.*

Лазо́вікі *наз., мн.* Лапці з лазы.

І вось... я заказаў дзядзьку Кузьме, каб ён сплёў мне лапці-лазовікі. (*П. Пестрак.* Квас і лапці)

Параўн.: *лазавікі* — лазовыя лапці (*БРС-62,* 411).

Лася́к *наз., м.* Папруга, пасак.

Здаравенны маўклівы Гаўрусь Каляда... выцягвае з-за «ласяка» сякеру, здымае рукавіцы. (*Я. Брыль.* У Забалоцці днее)

Ла́тва *прысл.* Добра; выгадна.

Латва — я таксама супроць меншавіцкай драбла-

сці... (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) Рыгор? Табе ж проста латва — з месца на месца. (Там жа)

Параўн.: *латво* — 1) лёгка, без цяжкасцей, 2) лоўка (*Насовіч,* 266); *латва* — лёгка, добра (*Гарэцкі,* 135); *латно* — выгадна, вельмі добра, зручна (*Зубрыцкі,* 141).

Латве́й і **Лацве́й** *прысл.* Лепш; выгадней.

А на сваё жыццё на зямлі яны [хрысціяне] пазіраюць, як на спосаб латвей дастасавацца да банкету на тым свеце. (*Я. Колас.* На ростанях) «Эх, братка, ты мой, братка! — усміхаецца дзядуля.— Лацвей табе цяпер казаць — не тое было ў даўны час». (*М. Гарэцкі.* Досвіткі) Анісім прыкідваў, як бы гэта лацвей і незаўважней працiснуцца між іхніх шырокіх і худых спін да прылаўка... (*Б. Сачанка.* Дзік-бадзяга) Праўда, сына ён [Літвіновіч] не крыўдзіў, памагаў, колькі мог. Ды тады лацвей было яму памагаць. (*І. Шальманаў.* Пачынаўся дзень) ...Лацвей ужо ў сваёй вёсцы адказваць на ўсё і за ўсё. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *латвѣй* — лягчэй, лепш (*Насовіч,* 266); *лацвей* — лягчэй, прыемней, лепш (*Гарэцкі,* 175; *Каспяровіч,* 176; *Шатэрнік,* 146); *лацьвей* — лепей, добра (*Яўневіч,* 33); *лацьві* — лёгка, добра (*Бялькевіч,* 248); *латвей* — лепш (*Шаталава,* 95).

Латуны́ *наз., мн.* Што-небудзь зношанае, латанае, дзіравае.

Дзімка, раскінуўшы рукі, смачна спаў пад латунамі. (*М. Капыловіч.* Па хлеб)

Параўн.: *латунок* — від капоты (*Каспяровіч,* 175); *латнік* — старая посцілка, якой накрываюць каня (*Сцяшковіч,* 259); *лотуны* — лахманы (*Шаталава,* 95).

Лацве́й гл. *Латве́й.*

Лíпаўка *наз., ж.* Кошык з ліпы.

Міколка ўзмахвае сваім кошыкам. Поўная ліпаўка баравікоў — жаўцявых, чырванаватых, цёмных... (*М. Лынькоў.* Васількі)

Параўн.: *ліпаўка* — бочка з ліпы (*БРС-62,* 420), драўляная пасуда, выдзяўбаная з ліпы (*Жыдовіч,* I, 73), ліпавая бочачка для мёду (*Шаталава,* 97).

Лу́тка *наз., ж.* Бакавы стаяк асады дзвярэй і акон (*Бялькевіч,* 253).

А тая павесіла даёнку на цвік, што тырчаў у лутцы, і вынесла з сянец кош з дробнай бульбай. (*І. Чыгрынаў.* У горад)

Параўн.: *лутка* — вушак (*Жыдовіч,* II, 92; *Шаталава,* 99).

Ля́біх *наз., м.* Гультай (*Бялькевіч,* 255).

«Во, палюбуйся на гэтых лябіхаў. Спектакль спраўляюць»,— спыніўся каля нас дзядзька Міхей. На мове дзядзькі Міхея лябіхі азначала гультаі. (*У. Кузьмянкоў.* Вяснушка)

Ляжа́к *наз., м.* Месца пры печы; ляжанка.

Цётка ставіць Харытону на ляжак малако ці чугунок варанай бульбы. (*А. Бажко.* Перад вераснем)

Параўн.: *ляжак* — выступ печы, на якім можна сядзець (*Сцяшковіч,* 272); *ліжанка* — запечак (*Бялькевіч,* 250); *ляжайка* — ляжанка (*Жыдовіч,* II, 93,).

Ляжэ́йка *наз., ж.* гл. *Аглабінó, Гнýшка.*

Ратушняк адпусціў лейцы і прыхінуўся бокам да ляжэйкі. (*І. Пташнікаў.* Агні) Валодзі Сідаркі з Валуйком даўно нідзе не відаць, хоць глядзі, стаўшы на ляжэйкі,— у іх добрыя коні. (*І. Пташнікаў.* Лонва)

Параўн.: *ляжэйка* — жэрдачка ў калёсах (*Касяровіч,* 182).

Ляка́цца *дзеясл., незак.* Палохацца.

А Васіль не ўнімаўся: «Ды не, не! Ты толькі, дзядзька, не лякайся — то усё будзе добра»,— супакойваў ён Хлора. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *лекаць, злекаць (-цьца)* — палохаць, палохацца (*Насовіч,* 267); *лякацца, злякацца* — (с)палохацца (*Гарэцкі,* 139; *Касяровіч,* 182; *Шатэрнік,* 151; *Сцяшковіч,* 195); *зьлякнуцца* — спалохацца (*Бялькевіч,* 211).

Ляха́ *наз., ж.* Града; разора; паласа поля ад разоры да разоры.

[Туман] куляўся за вострыя макавінкі дрэў, поўз хвалямі, як дым у сырое надвор'е на цёмных лехах да хаты... (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае)

Параўн.: *лѣха* — знак пры пасеве (*Насовіч,* 274); *ляха* — града (*Шаталава,* 101), знак пры сяўбе (*Касяровіч,* 183), градка (*Хрэстаматыя,* 334; *БРС-62,* 428); *ліха* — палоска, што займаецца адным праходам пры ручной сяўбе (*Бялькевіч,* 251).

Ляшы́ць *дзеясл., незак.* Ставіць знакі, меткі (салому, ґалінкі) за сейбітам на загоне (*Яўневіч,* 34).

Праслаўляе ён поле і ... сяўбу, і агні на рабі-

нах з баравое паляны, і красуню-дзяўчыну, што так лешыць старанна... (*П. Броўка.* Хлеб)

Параўн.: *ляшыць* — адзначаць край пасеву, праводзячы рыску палкай або ўтыкаючы пучкі саломы (*Бялькевіч,* 257).

М

Мажа́ра *наз., ж.* **1.** Павозка, прыстасаваная для перавозкі снапоў, сена, саломы.

За гумном, нібы хто кійком прайшоўся па штыкету, пратарахцела пустая мажара (*У. Кузьмянкоў.* Споведзь)

2. Колькасць прывезенага на мажары.

Піліп паліў ёўню і сушыў жыта, якога ў гумне набралася мажары са дзве. (*У Кузьмянкоў.* Споведзь)

Параўн.: *мажарка* — сані з маленькімі драбінкамі, *мажары* — калёсы з драбінамі вазіць сена, снапы, салому (*Бялькевіч,* 257); *мыжара* — воз, павозка з драбінамі (Там жа, 268); *мажары* — калёсы для звозкі снапоў і сена, *мажы* — доўгія шырокія драбіны, якія ставяцца на павозку пры перавозцы сена, саломы, вікі і інш. (*Жыдовіч,* II, 94).

Ма́йткі *наз., мн.* Штаны.

Дзед Талаш быў у кароткім кажушку, у суконных з раменнымі латамі майтках... (*Я. Колас.* Дрыгва) Іншы раз сюды, у Камароў кут, прыганялі кароў мяшчане, цыбатыя, у кароткіх майтках і ў жоўтых блішчастых касках, накрадзеных, напэўна, у мястэчковай пажарнай. (*В. Адамчык.* Раяль з адламаным вечкам)

Параўн.: *майткі* — штаны (*Каспяровіч,* 184; *БРС-62,* 431), верхнія штаны (*ДАБМ,* карта 326, с. 930), кальсоны (*Сцяшковіч,* 276).

Маладзён і **Маладзёнак** *наз., м.* Малады чалавек.

Капітан зваціў у райком, дзе дзяжурыў інструктар аддзела прапаганды, сухарлявы маладзён Банадзюк. (*П. Пестрак.* Серадзібор) «Я ж, дзіця маё, зла табе не жадаю, вучу, як трэба лепш жыць, не так, як мы: пражылі і нічога добрага не ўбачылі,— адказала на гэта маці,— мы цябе з астатняга вучылі, цяпер ты вучоны, не маладзёнак ужо, глядзі сам». (*Г. Далідовіч.* Сустрэча)

Параўн.: *мыладзеніц* — хвароба, прыпадак (*Бялькевіч,* 268); *маладзян* — немалады чалавек, які не кідае

звычак маладых (*Сяцко*, 94); *маладзён, маладзенец* — жаніх (*Панюціч*, 73); *маладзеніц* — малады, жаніх (*Шаталава*, 103).

Маладзёнак гл. *Маладзён.*

Ма́лец *наз., м.* Хлопец.

Тады Лясніцкаму стала зусім добра, прыемна. Радасна-занепакоены, ён сам сабе думаў: «Гэта ж усе такія добрыя, любыя мальцы...» (*М. Зарэцкі.* Сцежкі-дарожкі) «Ды нішто яшчэ малец»,— усміхнулася жонка. (*Г. Далідовіч.* Пенсіянер)

Параўн.: *малец* — хлопец, падлетак (*Бялькевіч*, 259; *Панюціч*, 24); *маліц* — хлопец (*Бялькевіч*, 259; *Зубрыцкі*, 142).

Марсяну́ць *дзеясл., зак.* Уцячы, драпануць, сігануць.

Калі я сабраўся кінуць граблі і марсянуць праз рэчку дамоў, пацямнела, прапала сонца, адразу пасвяжэла, застыў на спіне і на твары пот. (*Г. Далідовіч.* Ліст да Олі)

Параўн.: *марськануць* — нечакана выцяць (*Калоша*, 156); *марскануць* — кінуць, пабароць (*Сяцко*, 96), штурхануць (*Жыдовіч*, II, 96); *марскануцца* — дацягнуцца (*Жыдовіч*, II, 96).

Маршчакі́ *наз., мн.* Скураныя лапці.

Сотні глотак падхоплівалі песню, выцягваліся няголеныя худыя кадыкі, весялей тупалі стаптаныя абцасы і маслакаватыя ступакі, абутыя ў апоркі і маршчакі. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *маршчак* — лапаць са скуры (*Янкоўскі*, I, 114); *маршчакі, шкуранкі* — лапці, пашытыя са скуры (*Сакалоўская*, 297).

Мастако́ліцца *дзеясл., незак.* Прыладжвацца.

У хаце было ціха. Толькі на сталі бзынкалі мухі, мастаколячыся нанач. (*У. Дамашэвіч.* Заклінаю ад кулі)

Параўн.: *прымастаколіцца* — прымайстравацца, уладкавацца (*Сцяшковіч*, 397).

Мацыя́ *наз., аг.* і **Мацыя́ш** *наз., м. Іран.* Важная персона.

Ну, ушчапіў капялюх, дык ужо, думаеш, і паніч. Невялікая мацыя, невялікі хвэрт, нябось Мікола адразу раскусіў, калі заікнуцца не дае аб ём... (*Ц. Гартны.*

Сокі цаліны) Ці даўно перад панам у тры пагібелі гнуўся, ён ужо тут мацыяш... (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *моцоя* — крэпасць (*Насовіч* 292); *мацая* — мацак (*Юрчанка,* 128); *мацыя* — важнасць, (*Сцяшковіч,* 285); *масіяш* — звадыяш (*Шаталава,* 103).

Мацыя́ш гл. *Мацыя́.*

Метушы́цца *дзеясл., незак.* Мітусіцца.

У сярэдзіне яе [грамады] метушыліся два палешукі, пабраўшыся загрудкі. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *мятушыцца* — мітусіцца (*Жыдовіч,* II, 101).

Мля́ўкі *прым. Перан.* Млосны, млявы.

Раі дакучлівых мух і мляўкі смак халоднай, нішчымнай заціркі. (*Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды)

Параўн.: *мляўкі* — млявы (*Сцяцко,* 97; *Сцяшковіч,* 288); *мляўка* — млява ад гарачыні (*Бялькевіч,* 265).

Мост *наз. м.* Падлога.

У хаце тупае капыткамі [авечка] па масту, бляе. (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Параўн.: *мост* — падлога (*Насовіч,* 29; *Каспяровіч,* 190; *Хрэстаматыя,* 334; *Юрчанка,* 130; *Бялькевіч,* 266; *Сцяшковіч,* 290; *Жыдовіч,* II, 99; *Шаталава,* 105).

Му́тарна *прысл.* Моташна, непрыемна.

[Галілей] упяў у Гвардыяна спакойны задуменна-дапытлівы погляд, ад якога таму стала мутарна. (*М. Зарэцкі.* Вязьмо)

Параўн.: *мутэрна, мутырна* — непрыемна (*Бялькевіч,* 267).

Мы́чка *наз., ж.* Абчасаная на грэбені і скручаная скруткам жменька льновалакна (*Юрчанка,* 133).

Мятнулася з грэбнем і мычкамі лёну дзеўка і, спуджаная, таго ж часу дзесь прапала. (*М. Гарэцкі.* Панская сучка)

Параўн.: *мычка, мычачка* — жменя ільну, падрыхтаваная для працы (*Бялькевіч,* 269).

Мэ́рам *прысл., злучн.* Быццам, нібы.

Усё — мэрам зачараванае, нейкаю таемнаю сілаю, нерухома, бязмоўна, нібы мёртвае — прытаіўшыся маўчала. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *мэрам* — нібы, прыблізна, быццам (*Гарэцкі,* 145; *БРС-26,* 174; *Жыдовіч,* II, 100).

Мя́ліца *наз., ж.* Церніца.

І прыкра Хомку, што бацька яго... сабраўся-ткі лён церці, ляпае адзін у лазні мяліцаю. (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Параўн.: *мяліца* — 1) мялка, 2) вялы працаўнік, 3) той, хто марудна есць (*Насовіч,* 297); *мяліца, мяльніца* — церніца (*Бялькевіч,* 271).

Н

Нааддалёк *прысл.* Наводдаль.

Васіль стаяў нааддалёк, ля жарон і, адвярнуўшы голаў, задумана азіраў сцены, столь і чатыры старыя аблезлыя абразкі. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *аддалёк* — воддаль (*Жыдовіч,* III, 11).

На́бераткі і **Нары́тнікі** *наз., мн.* Спецыяльныя шлейкі, які́мі падтрымліваецца хамут у каня; набадры.

[Немцы] падпяразаны шырокімі жоўтымі дзягамі, і плечы іх пераматаны, што ў коней, жоўтымі набераткамі... (*І. Пташнікаў.* Тартак) Тады, як дружкі прыбіралі стужкамі вуздзечку, нарытнікі, дугу, ён [Чарнушка] палажыў на воз лепшага мурожнага сена... (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *набердкі* (*Шатэрнік,* 163); *набедрики, напетрики* (*Масленікава,* 176); *намэдрыкі* (*Сцяцко,* 102); *набераткі* (*Бялькевіч,* 272); *набадры, набераткі* — раменная частка вупражы, якая накладаецца на тулава каня (*Шаталава,* 108); *нарыт(ш)нікі* — набэдрыкі (*Шатэрнік,* 171; *Масленікава,* 177).

Набы́льваць *дзеясл., незак.* **1.** Станавіцца падобным.

Алесь пачаў часцей хадзіць на вячоркі і вечарынкі падлеткаў, вучыцца пад Макараву скрыпку танцаваць, набыльваць, як гаварылася, на кавалера. (*Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды)

2. Думаць.

...Кожны ўжо напэўна набыльваў пра тое, каб як пайсці дадому, бо недзе ў канцы калідора, каля кладоўкі, дзынкала вядром тэхнічка. (*В. Адамчык.* Калі ападае лісце)

Параўн.: *набыльваць* — прывучацца (*Сцяшковіч,* 298).

Набы́чыцца *дзеясл., зак.* Надзьмуцца; прыняць ваяўнічую позу, падобна раз'юшанаму быку.

Глядзі, як набычыўся Яўхім,— яму і цвярозаму

слова папярок не кажы, а цяпер п'яны,— як рысь той. (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *набычаны* — насуплены, нахмураны (*Сцяшковіч,* 298).

Навíк *наз., м.* Навічок.

Дык лепш наўперад склікаць адных навікоў, падагнаць іх трохі, а ўжо крыху пазней сабраць рэшту вучняў. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *навік* — новы чалавек (*Сцяшковіч,* 299).

На́глы *прым.* Злосны.

У Хведара дзве сястры ёсць, дык старэйшая Матыльда спрыяе Хведару, гэтакая самая, як ён, наглая і ненаедная. (*К. Чорны.* Ліст Якуба Малькевіча)

— ...Сабака ваш наглы,— сказаў ён [Патржанецкі]. — Наглы, гэтага мала, ён яшчэ і разумны. (*А. Чарнышэвіч.* Світанне)

Параўн.: *наглы* — раптоўны (*БРС-62,* 470), нахабны (*Жыдовіч,* II, 103).

Над ду́хам *прысл.* Над прыпекам, дзе ідзе дух (цяпло).

...А адзежа ці высахла хаця? Я яе на коміне над духам, выкруціўшы, павесіла... (*І. Пташнікаў.* Агні)

Нады́сь *прысл.* Нядаўна; на днях.

Калі Хведзька вылез з-за стала, знарок трымаючы лыжку з прусаком бліжэй перад Ганнай, мачыха сказала безнадзейна: «Развялося пошасці етай! Надысь ноччу ўстала, падпаліла лучыну, дык яны па падпрыпеку — шась, як войска якое!..» (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *надась, надысь, нагдай, нагдась* — на днях (*Насовіч,* 302); *нагдысь, надась, надысь* — нядаўна (*Бялькевіч,* 273—275); *надысь* — надоечы (*Жыдовіч,* II, 103).

Надзява́нка *наз., ж.* Адзенне.

Я ўсё на гэтую жанчыну гляджу, а на дзяўчыну, што побач, дык і мала. А як глянуў, ахнуў: Тося! Яна аказваецца! Ды такая прыгожая! І надзяванка ў яе вельмі ж шыкоўная. Куды там! (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае)

Параўн.: *надзёжа* — адзенне (*Насовіч,* 304); *надзяванё* — начынка (*Шаталава,* 109).

Нажу́тка *наз., ж.* Верхняя жаночая вопратка з рукавамі (*Жыдовіч,* 83).

І вочы ў яе [Волькі] — добрыя, блакітныя, як і нажутка, у якой яна заўсёды ходзіць і на якую ў яе набіраецца асця ад ячменя. (*І. Пташнікаў.* Лонва)

На́лапам і **На́лпам** *прысл.* Раптоўна, нечакана.

Гэта сцэна смяшыла дзяцей, якія налпам крычалі: «Во, во, дзядзькі, так! Гэтак...» (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) «Але ж ты, Яначка, як малы. Няхай жа ж бы ты памаленьку, дык ён куляе налапам»,— упікнула яна [Марыська]. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *налоп* — нечаканасць, *налопам* — нечакана, нахабна (*Бялькевіч,* 276).

На́лпам гл. *На́лапам.*

Наманы́ *прысл.* Наўздагад.

Вяртаўся Кандрат наманы, прыслухоўваючыся. (*М. Лобан.* На парозе будучыні)

Параўн.: *навманы* — наўгад (*Клімчук,* 48).

На́пал *прысл.* Напалавіну.

[Дзед] дастаў з кішэні ножык-складанчык, разрэзаў агурок напал і моўчкі падаў Саўку і мне... (*Б. Сачанка.* Не, не ўсё роўна)

Параўн.: *напал* — напалам, на дзве роўныя часткі (*Янкоўскі,* III, 69; *Бялькевіч,* 277; *Сцяшковіч,* 305; *Жыдовіч,* II, 103).

Напера́точ *прысл.* Наперарэз.

«Ліба?» — заварушылася ў яго галаве, і Рыгор крута павярнуў назад, пайшоўшы ім наператоч. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Напрасце́нь *прысл.* Напрасткі.

[Гвардыян] не ведаў, што Галілей папраўдзе баіцца, але наважыўся ісці напрасцень. (*М. Зарэцкі.* Вязьмо)

Параўн.: *напроста* — нацянькі, напрасткі (*Бялькевіч,* 278); *напраста, напрастне, напроста* — напрасцяк (*Сцяшковіч,* 306).

Напярэ́хапы *прысл.* Напярэймы.

Два драчы ў зарасніку напярэхапы дралі брызент. (*М. Лобан.* Гарадок Устронь)

Параўн.: *наперэхватку* (*Дуброўская,* 268).

Нара́д *наз., м.* і **Нара́ды** *наз., мн.* Панарад; калёсы без бакавых бартоў (драбін).

Ліха ведае што! Вунь усе як у бубен б'юць: Мікалаішка з Нязвычным у Лужках пад нарадам... (*Ц. Гарт-*

ны. Сокі цаліны) Ён выцягнуў нарады, палажыў на іх дошкі і стаў навальваць гной, хоць вывозіць яго цяпер ён ніколі не меў на ўвазе. (*Я. Колас.* Адшчапенец)

Параўн.: *нарад* — частка воза (*Сержпутоўскі,* 51); *нарадка* — павозка, у якой возяць гной (*Жыдовіч,* II, 106).

Нара́ды гл. *Нара́д.*

Нарасхле́ст, Нарo̍схліст і **На́хлашч** *прысл.* Насцеж; наросхрыст.

«Рыгорка мой, сонца маё, ясачка мая»,— з радаснаю гордасцю ў голасе, трупцявым голасам загаманіла Стэпа, нарасхлест адчыніўшы дзверы і шырока растапырыўшы рукі настрэчу сыну. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) [Карантышок] ступаў ціхенька, уперавалачку. Кароткае паліто наросхліст. Пусты, пухлы, задаволены. (*І. Пташнікаў.* Чакай у далёкіх Грынях) ...Вароты ў стайні наросхліст, а коней і знаку няма... (*М. Лужанін.* Дванаццаць вячорных вогнішчаў) [Каровы] стаялі як укопаныя ля нахлашч парасчынятых варот і рыкалі. (*Б. Сачанка.* Апошнія і першыя)

Параўн.: *нарысхраст* — насцеж (*Шаталава,* 111); *нахлашч* — наросхрыст, размашыста, шырока (*Сцяшковіч,* 310); *нахляшч* — насцеж (*Сцяцко,* 105).

Нарo̍схліст гл. *Нарасхле́ст.*

Нары́тнікі гл. *На́бераткі.*

Наса́тка *наз., ж.* Насоўка, насавая хусцінка.

Камандзірша ў жоўценькіх скураных пярчатачках махала беленькаю насатачкаю... (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Параўн.: *насатка* — насоўка (*Бялькевіч,* 279; *Сцяшковіч,* 308).

Насаўсі́м *прысл.* Зусім.

[Яўхім] пранізаў яе [Ганну] позіркам: «Ето ты цвёрдо, насаўсім?» (*І. Мележ.* Подых навальніцы) Усціння прадала ледзь не за паўцаны карову, забіла дошкамі хату і дзверы, і вокны, развіталася насаўсім з суседзямі, паехала. (*І. Чыгрынаў.* Усціння) Я і то думаю, ці не Салаўёў гэта латышок... У водведкі ці насаўсім? (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *насаўсім, саўсім* (*БРС-26,* 285), *саўсім, сусім* (*Яўневіч,* 48), *сусём* (*Жыдовіч,* II, 156) — зусім.

Настабу́рчыцца *дзеясл., зак.* Натапырыцца.

У сенцах узлез [кот] на паліцу і настабурчыўся: пачуў, быццам скрабаюцца мышы ў скрынцы з прыпасамі. (*М. Гарэцкі.* Смачны заяц)

Параўн.: *настабурчаны* — непрыгладжаны, калматы (*Сцяшковіч,* 309).

Настра́мачак *наз., м.* Невялікі воз.

...Вязу гэта я настрамачак вішаю, аж ідзе [Банадык Гатальскі]. Паздароўкаўся лагодна, нібы здзекуецца, і ўшчаў... (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *настрамак* — невялікі воз (*Янкоўскі,* I, 126; *Жыдовіч,* II, 106).

На сяло́ *прысл.* На пасядзёнкі.

Гэта некалі яшчэ, мусіць малым, Марцін пайшоў на сяло, а там у яго спыталі, што робяць маці з бацькам. «Сечку жнуць»,— сказаў Марцін (яны, мусіць, рэзалі сечку), і з таго дня за ім цягнуўся гэты хвост і кожны тузаў... (*В. Адамчык.* Дзікі голуб)

Наўзахапы́ *прысл.* Навыперадкі.

Але магу сказаць, што Юлік, хоць і кум мне, але чалавек ён от які! Не мог хіба каморнік да мяне на кватэру застацца ці што? І ў мяне хата не горшая за яго. Дык не, наўзахапы пабег, каб адно чалавека да рук прыбраць... (*К. Чорны.* Зямля)

Наўхвато́шчую *прысл.* На скорую руку; хапаючыся.

Жылі яны [дзед Андрэй з бабкай Хадорай] на саменькім ускрайку вёскі ў маленькай хатцы-кузоўцы, якую дзед Андрэй з дапамогай сваякоў наўхватошчую агораў да замаразкаў. (*У. Кузьмянкоў.* Страшная гульня)

На́хлашч гл. *Нарасхлёст.*

Нахра́пна *прысл.* Нахабна, нахрапам.

Даруй, Рыгор, што я так нахрапна залез у твой пакой. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *нахрапам, нахрапна* — сілком, нахабна (*Каспяровіч,* 204); *нахрыпам* (*Бялькевіч,* 282).

Нахра́пнік *наз., м.* Намордiк у аброці.

...Але-ткі забрытаў, сціснуў ёй [кабыле] храпы нахрапнікам і прывязаў за повад да разложыстай вярбы... (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Недабóек *наз. м.* Недабіты.

Летась, здаецца, я расказвала вам, забраўся [Косцік] на страху гумна і шуснуў уніз. Добра, што там салома ляжала. І як яшчэ цэлы застаўся... Мы тады празвалі яго недабоечкам... (*С. Александровіч.* Ад роднае зямлі)

Параўн.: *недабой* — брак у палатне, калі нітка ўтоку слаба прыбіта бёрдам (*Шаталава,* 112).

Недалэ́нгі *прысл.* Няздольны, няздатны.

Мішка ўбачыў, як у яго [швагра] ад злосці пачало касіць правае вока, і Мішка падумаў, як сястра любіць яго, гэткага недалэнгага, малога, і як жыве з ім. (*В. Адамчык.* Хата)

Параўн.: *недалэнга* — недарэка, няўклюдны, недалужны (*Сцяцко,* 106); *нідалэнгаваты* — нязграбны, няўдалы (*Жыдовіч,* II, 107); *недалуга, недалэнга* — няздольны, няздатны (*Сцяшковіч,* 312); *нідалэнжны* — няздольны, няздатны (*Шаталава,* 112); *недалэнгі* — 1) кволы, фізічна слабы. 2) нязграбны, няўклюдны (*Панюціч,* 86).

Недалягáць *дзеясл., незак.* Не хапаць.

У чалавека ёсць жонка... Усё добра... Ён любіць яе, як любяць другія, а можа нават і болей за іншых, але яму ўсё нечага недалягае, яму ўсё думаецца, што ў яго каханні нешта недзе страчана, не, не цяпер, а некалі... даўно... (*В. Адамчык.* Калі ападае лісце)

Параўн.: *недалягаць* — адчуваць немач, слабасць пры хваробе (*Усціновіч,* 60).

Недатóпкі *наз., мн.* Зношаны абутак.

[Сварыліся] за пусцяковіну, за глупства, за зламаную іголку, за лапаць-недатопак, за тое, што курыца, мусіць, знеслася ў суседзевых каноплях. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *нэдотопки, нэдотыпки, нэдотупкы, недотопки* — стары зношаны абутак (*Сакалоўская,* 299); *недатопак* — атопак, апорак (*Сцяшковіч,* 312).

Нежывéць *дзеясл., незак.* Рабіцца мёртвым; пераставаць рухацца.

Сэрца то нежывела, то шалёна торгалася... (*А. Наўроцкі.* Снежань)

Незачэ́па *наз., аг. Іран.* Недатыкальная асоба, недатыка.

...Бесклапотны які. Нядбайны. Сварлівы і гнеўны. Няўжо і калі спіць — ён той жа? Ха-ха-ха! Незачэпа, ой, ой, незачэпа! Задзіра. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *нізачэпаны* — некрануты (*Сцяцко,* 106); *нідатыка* — незачэпа (*Жыдовіч,* II, 107).

Нездаля́ка *наз., аг.* Фізічна слабы.

Як жа тут не возьме злосць. На матку, на нездаляку-каня, што наватісці як трэба не ідзе! (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *нездалека, нездалетнік, нездалетніца* — той, у каго мала фізічнай сілы (*Янкоўскі,* III, 72); *нездалека, нездаляка, неўздаляка* — слабы (*Панюціч,* 82).

Нездаля́шчы *прым.* Нямоглы, слабы фізічна.

«Хто нездаляшчы?» — весела адгукнуўся Васіль... (*І. Мележ.* Гарачы жнівень) Ды вось — дзед, дзед у яго! Каму ён патрэбен — сляпы, нездаляшчы... (*М. Ракітны.* Далёкія гады) Дзіку цяжка ўгнацца за чарадою, бо ён стары, нездаляшчы, і таму ён цураецца яе і астаецца адзін. (*Б. Сачанка.* Дзік-бадзяга) Хворы ён [Міця], нездаляшчы. Таму і ў армію не ўзялі. Тут толькі і асталіся такія — малакасосы ды хворыя. (*І. Навуменка.* Сасна пры дарозе)

Параўн.: *нездалетны* — нямоглы (*Янкоўскі,* I, 128); *нездаляшчы* — слабы (*Панюціч,* 83).

Не́ўдаль *наз., аг.* Няўдалы чалавек, няўдаліца.

«Няўжо-такі бацькі згодзяцца за такую неўдаль выдаць яе?» — закінуў пытанне ці то аднаму сабе, ці то на разгадку ўсім Пятрусь. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) От ба, неўдаль! (*К. Чорны.* Нянавісць)

Параўн.: *няўдаля* — неакуратны чалавек (*Жыдовіч,* I, 110).

Нё ж *часц.* Няўжо ж.

Нё ж даседзелі да канца? (*П. Галавач.* Чацвёртае спатканне)

Параўн.: *анёж, аняж, анягож* — няўжо (*Каспяровіч,* 21); *нё ж, нёж* — няўжо (*Гарэцкі,* 163; *Сцяшковіч,* 314).

Но́гца і **Но́сцам** *прысл.* Нагой (наском абутку ці сагнутым каленам).

«Вон, каб ты здох!» — вылаяўся салдат і даў сабаку ногца. (*М. Лобан.* На парозе будучыні) Герасі-

мовіч носцам ткнуў у закручаныя рагожай цюкі. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *носсам, насцаком* — біць нагою, наском бота (*Янкоўскі,* I, 170).

Нóсцам гл. *Нóгца.*

Нýкала *наз., аг.* Той, хто ў гутарцы часта паўтарае слова «ну».

— Саўка?

— Ну...

— От жа людзі ўсе як людзі.

— Ну?

— От жа нелюдзь ты, нукала... (*М. Лынькоў.* Саўка-агіцірнік)

Параўн.: *нукала* — той, хто нукае (*Насовіч,* 342).

Нюхаўка *наз., ж. Зневаж.* Нос.

Сотнікаў з натугай павярнуў галаву і апынуўся твар у твар з канваірам.

— Падлюгі!

— Ты, заступнік! Адвярні нюхаўку, а то красную юшку спушчу. (*В. Быкаў.* Сотнікаў)

Параўн.: *нюхаўка, нюхмарка, нюхало, нюшка* — нос, вялікі нос, мыса (*Жыдовіч,* I, 88; II, 109; *Сцяшковіч,* 317; *Шаталава,* 113).

Няёжны *прым.* Які дрэнна есць.

У чарадзе Бабруковых свіней, якіх я пасвіў на выгане, быў адзін вельмі няежны парсючок. (*Я. Брыль.* У Забалоцці днее)

Параўн.: *няўежна* (*Янкоўскі,* II, 117).

Нязгрэ́да *наз., аг.* Нязграбны.

Поруч з ёю [Марынай] Міхась Ермаліцкі здаваўся проста нязгрэда: ступаў шырока, непаваротліва... (*Я. Скрыган.* Няпрошаная сляза)

Параўн.: *нязгрэба* — няўдалы, няспрытны (*БРС-62,* 530; *Сцяшковіч,* 317).

Нямы́цька *наз., аг.* Той, хто не любіць мыцца.

А пхэ! Нецікавае дзіця — герой наш. Увесь у соплях, і нямыцька, і худы... (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Ня́цца *дзеясл., незак.* Практыкавацца, імкнуцца.

Нават гаманіць па-наску трохі нялася... (*М. Гарэцкі.* Дурны настаўнік)

О

О'бдым *наз., м.* Абдымак.

Рыгор сам не чакаў гэтай насцярогі — гук дзвенгнуў шклом у акне і, напэўна, дайшоў да гаспадыні. Скокам маладога тыгра ён апынуўся каля Ганны і спрытным обдымам прытуліў да сябе. *(Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

О'дум *наз., м.* Роздум.

«Эх, разгаварыўся, суддзя! — падумаў з одумам аб сабе старшыня.— А ён стаіць — хоць бы што, у галаве — адно: пусцяць ці не?..» (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *одум* — задуменне (*Сцяшковіч,* 319).

Ось і **От** *часц.* гл. *Вот.*

Ось прожар дык прожар! (*Я. Колас.* На ростанях) «Ось бачыце!» — нядобра ўзрадаваўся загадчык райана. (*В. Быкаў.* Абеліск) У яго быў пляменнік — от, галайстра нейкі, тут у мястэчку,— а ў яе пляменніца — добрая дзяўчына — гаспадыня спраўная, хоць і з вёскі. (*Я. Брыль.* Праведнікі і зладзеі)

Параўн.: *ось* — вось (*Жыдовіч,* I, 89).

От гл. *Ось.*

Ото́ *прысл.* Тут.

А ото ўжо і ямка. Садзіцеся, пакуль я разблытаю вуды. (*М. Лобан.* Гарадок Устронь)

Параўн.: *ото* — вось, тут (*Насовіч,* 376; *Жыдовіч,* II, 110).

П

Пабіва́ць *дзеясл., незак.* Баранаваць ворыва першы раз.

Спачатку яна сеяла — спраўна, не горш за любога мужчыну,— ён пабіваў перад ёю раллю. (*Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды)

Параўн.: *пабіць* — параўнаваць (паскародзіць) перад сяўбой узаранае поле (*Янкоўскі,* II, 118).

Паго́нка *наз., ж.* Дарога, па якой праганяюць статак; выган.

Зубрэй сышоў з вуліцы і падаўся пагонкай. (*Г. Далідовіч.* Старая сасна)

Параўн.: *пагон* — дарога, па якой гоняць статак (*Янкоўскі,* III, 80), 1) выган, 2) паша (*Жыдовіч,* II, 111); *пагоня* — невялікае балота (*Шаталава,* 115).

Падако́нне і **Падвако́нне** *наз., н.* Падаконнік.

Народу было не прабіцца. Сядзелі на скамейках, на падаконні. (*М. Лынькоў.* Салавей-разбойнік) На падаконні ляжалі газеты. (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае) З двара на падаконне ўзляцеў верабей з саломінкай у дзюбе. (*М. Лобан.* Гарадок Устронь) Ухапіўшыся за выступ падваконня, Лабановіч зазірнуў у сярэдзіну каплічкі. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *падакельніца, падакенка* — падаконнік (*Касяровіч,* 215); *падакеннік* — вянок зруба, які знаходзіцца пад вокнамі (*Сцяшковіч,* 324).

Па́далкі і **Па́данкі** *наз., мн.* Ападкі.

Пад грушай стаяў стол, на якім ляжалі падалкі. (*І. Чыгрынаў.* Народны камісар) Да грушаў было яшчэ з кіламетр, а мы, сарваўшыся з месца, як спуджаныя вераб'і, пускаліся навыперадкі і наўзахапкі падбіралі смачныя паданкі. (*М. Ракітны.* Паранька)

Параўн.: *падаліца* — апалыя няспелыя плады (*Касяровіч,* 215); *падалкі, паданкі* — яблыкі, грушы, якія апалі самі (*Варава,* 116); *падылкі, паданіны* — апад: яблыкі ці грушы (*Бялькевіч,* 308).

Па́данкі гл. *Па́далкі.*

Падбіва́ць *дзеясл., незак.* Асыпаць бульбу.

Падаткнуўшы падол палінялага плацця, жанчына падбівала бульбу. (*І. Чыгрынаў.* Сонца на косах)

Падвако́нне гл. *Падако́нне.*

Падзе́рціся *дзеясл., зак.* Лезці, цесна прытульваючыся.

Ганна пастаяла і раптам узлавалася: што ж, няхай стаіць, няхай глядзіць! Ухапілася адной рукой у шчыліну за бервяно, другой за сноп, абаперлася наскамі аб бярвенні і снапы, стараючыся прытульваць спадніцу, падзерлася наверх. (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Падзу́джваць *дзеясл., незак.* Падбухторваць, падгаворваць.

Можа, той жа Нязвычны напісаў сваім сябрам, каб яны пастараліся ўчыніць якую пакасць. Бачыш, мала ён papadзуджваў Зосю, калі яшчэ быў тут. (*Ц. Гартны.*

Сокі цаліны) Узяў бы, як сакратар, падзудзіў нашых хлопцаў, у нас дружныя, дык мы б іх і падцягнулі. (*П. Галавач.* Спалох на загонах)

Параўн.: *пад'юджваць* (*БРС-62,* 583; *Бялькевіч,* 304).

Паднядзе́ліцца, Падчапу́рыцца і **Прычапу́рыцца** *дзеясл., зак.* Прыбрацца па-святочнаму (*Сцяшковіч,* 330).

Юзя спешна прыбірала са стала — ёй трэба было навесці парадак у кухні, падаіць галяндэрак і, крыху паднядзеліўшыся, збегаць у Даўгінава. (*А. Бажко.* Перад вераснем) Дома я быў месяц і кожны дзень на змярку, паднядзелены, спяшаўся ў клуб. (*Б. Сачанка.* Мальвіна). Людзі, па-святочнаму падчапураныя, тоўпіліся ля дзвярэй, немаведама чаго і на каго крычалі. (*Б. Сачанка.* Мальвіна) «Дзівак,— думаю я і не магу стрымаць усмешкі.— Яму куды лепш было б «апрасціцца», а не прычапурвацца». (*П. Галавач.* Чацвёртае спатканне). Сяргей перавёў вочы на Ганну: «І ты прычапурылася, як дзевачка. Ці не на танцы, а..?». (*А. Кудравец.* На зялёнай дарозе)

Параўн.: *паднядзеліцца* — надаць сабе святочны выгляд, прыбрацца (*Шаталава,* 118); *падчапурыць* — падхарашыць, *падчапурыцца* — прыбрацца (Шаталава, 120, 143); *чепурицьца* — апранацца (*Насовіч,* 697); *прычапурыцца* — прыхарашыцца (*БРС-26,* 261), выстраіцца, прыбрацца (*Каспяровіч,* 256; *Сцяцко,* 130).

Падпая́ска *наз., ж.* Пояс, падпяразка.

Братачка правёў рукамі па вузкай раменнай падпаясцы, зашпіленай паверх шэрай картовай кашулі, і ўсміхнуўся. (*А. Кудравец.* На зялёнай дарозе)

Параўн.: *падпаяска, пыдпыяс, пыдпыясык* — шнурок, пояс, падпяразка (*Насовіч,* 446; *Бялькевіч,* 306, 366).

Падпі́нак *наз., м.* Церассядзёлак.

Справа ішла... аб церассядзельніку (іначай кажуць — падпінак). (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь) [Юрка] падбягае да Смыка, папраўляе хамут, выцягвае грыву з-пад мокрага лямца, адпускае ніжэй падпінак — з вяроўкі, увесь у вузлах. (*І. Пташнікаў.* Лонва)

Параўн.: *падпінак* — падбрушнік (*Шатэрнік,* 190), пасак (у вупражы) (*Шаталава,* 118).

Падпіна́ць *дзеясл., незак.* Падцягваць і падвязваць церассядзёлак (*Янкоўскі,* II, 128).

Не чуючы пальцаў, зноў пачаў [Ратушняк] запрагаць каня — засупоньваць і падпінаць. (*І. Пташнікаў.* Агні)

Параўн.: *падпінак, падпінка* — пасак (*Шаталава,* 118).

Падпры́пек *наз., м.* Месца пад прыпекам.

[Люба] загарнула жар, засланіла печ, дастала штосьці з падпрыпека і пачала вячэраць, сеўшы на заслон. (*К. Чорны.* Люба Лук'янская) ...Мачыха сказала безнадзейна: «Развялось пошасці етай! Надысь ноччу ўстала, падпаліла лучыну, дак яны [прусакі] па падпрыпеку — шась, як войска якое!..» (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *подприпечек, припечек* — 1) прыпек, 2) прыморак (*Корань,* 150); *падпрыпек* — падпечак (*Сцяшковіч,* 332).

Падцялёжыцца *дзеясл., зак.* Зняцца са шворна поўнасцю ці часткова (пра драбіны, калёсы).

Падцялежыўшыся, нахіліліся да крушні і калёсы... Падцялежыліся разводы, крута стоячы на адным месцы; вывіхнуліся з-пад панараду цялежкі, бліснуўшы белымі шынамі, затрашчалі, ломячыся, аглоблі... Панок пачуў, як яго раптам падкінула ўгору, ударыўшы ў бок лятэйкай; пасля ён усё роўна як паляцеў у яму разам з мяхамі і разводамі. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *сцялежыцца* — сарвацца, здзецца са шворна (аб калёсах) (*Яўневіч,* 52).

Падцялёжыць *дзеясл., зак.* Падняць задок калёс перадком.

Конюха ўдалося знайсці хутка, на гразкім саўгасным двары, ён падцялежыў задок і мазаў квачом восі. (*Г. Далідовіч.* Чуйнае неба)

Параўн.: *цялежкі* — пярэдняя частка калёс (*Шаталава,* 192).

Падчапу́ры́цца гл. *Паднядзёліцца.*

Падшпа́рак і **Падшыва́лец** *наз., м. Жарт.* Падлетак, гарэза, свавольнік.

Нават гэтыя падшпаркі... і тыя не смеюць перарваць ачараванне песні... (*К. Крапіва.* Мядзведзічы) Але гэтыя думкі ўмомант разляцеліся, як вераб'і, калі ў іх вясёлы гурток паляціць каменьчык, кінуты рукой якоганебудзь падшывальца-жэўжыка. (*Я. Колас.* На роста-

нях) ...Многа пістонаў і набояў псуе «падшывалец»... (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі) Сабралася многа літоўцаў. Але яшчэ болей прываліла на пляц да касцёла «польскіх»: дэвоткі з малпачымі мордамі, вясёлыя хлапчукі-падшывальцы, чырванатварыя халупнікі ў шыракапузых польтах, іх верныя, але худатварыя, і, як заўсёды, не вымытыя добра майстры і чаляднічкі... (*М. Гарэцкі.* Віленскія камунары)

Параўн.: *падшыванец* (*БРС-62,* 582); *пыдшывальнік* — жэўжык (*Бялькевіч,* 367); *падшпарак* — падростак (14—16 год), падлетак (*Сцяцко,* 113; *Сцяшковіч,* 335).

Падшыва́лец гл. *Падшпа́рак.*

Падыма́ць *дзеясл., незак.* Падбіраць (пасланы лён).

Пакуль Ларыса прыехала з Усесаюзнай выстаўкі, якраз настала пара падымаць з насцілу лён (*А. Кулакоўскі.* Нявестка)

Параўн.: *падымаць* (лён) — сабіраць лён са сцелішча і вязаць яго ў снапы (*Жыдовіч,* II, 114).

Пад'я́сніваццa *дзеясл., незак.* Праясняцца, святлець.

Пад'яснiваецца,— і тады дождж спарнее, асталёўваецца, цэдзіць роўна, праймае ўсё на свеце... (*І. Пташнікаў.* Чакай у далёкіх Грынях)

Параўн.: *пад'ясніваццa* — святлець (*Сцяшковіч,* 335).

Паза́рыцца *дзеясл., зак.* Пакваліцца.

Андрэй... наведаў Берагоў па справе куплі імі пляца ў мешчаніна Шэі Краўца, на які пазарыўся сусед Шэі, і завёў гутарку аб тым, як памяшаць Берагам. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) ...Будзьце пракляты вы, калі пазарыліся на наш кавалак хлеба... (*М. Лынькоў.* Ядвісін дуб)

Параўн.: *пазарыцца* — пазайздросціць (*Шатэрнік,* 193; *Гарэцкі,* 216).

Пазуры́ *наз., мн.* **1.** Пазногці.

Даўгаватыя пазуры блішчаць перламутрам. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі)

2. *Перан.* Кіпцюры.

Цярэшка ўздрыгануўся. Знекуль, як бы з-за сотні міль ад яго пачаў падкрадвацца страх. Здалёку-здалёку... Аднак халодныя пазуры гэтага страху краналіся яго разгарачанага ілба. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі)

Параўн.: *пазур* — пазногаць (*БРС-62*, 591; *Жыдовіч*, II, 115; *Сцяшковіч*, 337), 1) ногаць, 2) капыт (*Шаталава*, 121).

Паклéмацца *дзеясл., зак. Зневаж.* Пажыць, паіснаваць.

Думалі, гадоў тры-пяць старая паклемаецца, за той час падрастуць дзеці, а там прыйдзе час і на могілкі. (*В. Быкаў.* Сотнікаў)

Пала́ткі *наз., мн.* Насціл пад страхой у хляве; вышкі.

А потым ужо порсткае цёплае сена — яно пахне горкім чэмерам — у хлевушку на палатках... (*В. Адамчык.* Пах летніх траў) На палатках ляжалі жэрдкі, каля іх салома. На тых жэрдках і на саломе сядзелі куры. (*У. Дамашэвіч.* Сівы конік)

Параўн.: *палаткі* — палічкі, зробленыя што-небудзь сушыць (*Насовіч*, 390), прыстасаванне з жэрдачак, дзе складаюць снапы (*Сцяцко*, 114), насціл з дошак пры печы (*Янкоўскі*, I, 137).

Пала́цы *наз., мн.* Насціл з дошак пры печы, на якім раней спалі.

Не любіла Тарасіха, што ён крэкча, а то яшчэ злезе з палацяў і пачне ўпоцемку шукаць карца на судніку, мацае, стукае... (*М. Гарэцкі.* Прысяга) Нарэшце ён [Гвардыян] угледзеў клок Галілеевай барадзёнкі, які тырчаў з высокіх — на ўзровень печы — палацяў. (*М. Зарэцкі.* Вязьмо) Каля печы вышэй палка выступалі даволі шырокія палацы, дзе асталяваўся дзед Купрыян. (*Я. Колас.* Дрыгва) Сарока ўселася на палацы, таўханула ў грудзі Зайчыка, які весела рагатаў. (*І. Мележ.* Людзі на балоце) [Язэп] варочаўся на мулкіх палацях, бясконца думаў пра сказанае Тацянай. (*А. Асіпенка.* Жыта) Летам у адрыне лепш, чым, скажам, у канюшні або ў кухні на мулкіх расхістаных палацях... (*А. Бажко.* Перад вераснем) Варочаўся [Базыль], саскокваў з палацяў, падбіваў пад бок сена, бо вельмі ж мулка было пасля пасцелі на дошках... (*Б. Сачанка.* Варэйка золата) [Кандрат] застаў Хведара на палацях у споднім, той ляжаў і курыў «казіную ножку». (*М. Лобан.* На парозе будучыні)

Параўн.: *палацы* — насціл з дошак у сялянскай хаце ад печы да супрацьлеглай сцяны (*Насовіч*, 390); *палаці, пылаці* — палаткі, вісячыя нары пад столлю (*Бялькевіч*, 310, 370).

Памялёшнік *наз., м.* Гл. *Кавёшнік, Качэргі* 2.

[Кот] палез у памялешнік, нешта адтуль выцягнуў і, мармычучы, пачаў есці. (*В. Адамчык.* Зоня) У памялешніку ля вёдраў і чыгункоў таўкліся дзеці. (*В. Адамчык.* На крыжавых дарогах)

Параўн.: *памялешнік, памялічнік* — качарэжнік (*Сцяшковіч,* 346).

Панадвбрак *наз., м.* **1.** Сядзіба; месца, забудаванае гаспадарчымі будынкамі (*Бекіш,* 103).

...Цяпер другі ўжо тыдзень яны [Сабольскі і Габрусёнак] пякліся на сонцы на Габрусёвым панадворку. (*І. Пташнікаў.* Чакай у далёкіх Грынях)

2. Двор.

На панадворку Марысю пільнуе Султан — крываногі, бяззубы ямнік [сабака]. (*А. Бажко.* Перад вераснем) З хаты праз высокі парог выкульваецца на панадворак Кульба. (*А. Асіпенка.* Жыта)

Параўн.: *панадворак* — двор (каля дома) (*БРС-62,* 606; *Зубрыцкі,* 144; *Сцяшковіч,* 347).

Па-на́ску *прысл.* Па-нашаму.

...Нават гаманіць па-наску нялася. (*М. Гарэцкі.* Дурны настаўнік)

Параўн.: *наській* — тутэйшы, наш (*Юрчанка,* 145); *наскі* — прыметнік ад займенніка *наш* (*Янкоўскі,* I, 125).

Панца́к *наз., м.* Крупнік.

Бацька ніяк не мог супакоіцца, ён сёрбаў забелены панцак і чмыхаў, кідаючы косыя позіркі то на Міхася, то на маці. (*У. Дамашэвіч.* Горад прыйдзе сам...)

Параўн.: *панцак* — ячменныя крупы (*Каспяровіч,* 228; *Шаталава,* 124), суп з ячменных круп (*Жыдовіч,* I, 95); *пянцак* — груца, буйныя ячныя крупы (*Янкоўскі,* III, 105); *панцак, пансак* — ячныя крупы (*Сцяшковіч,* 347).

Панцако́вы *прым.* Ячменны; з ячменных круп.

Чырвонаармейцам падабаўся стары, яны весела жартавалі, успамінаючы панцаковую кашу з рудабельскім салам. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Па падвако́нню і **Па падво́каню** *прысл.* Пад вокнамі.

Да зборні пачалі збягацца хлапчукі, якія дасюль віліся па падвоканню ў Прыдатных (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) Але я маю чалавечую натуру. Я не магу звягаць на кожнага па падваконню — таму падатак, таму

нядоімка... (*К. Чорны.* Зямля) Член сельсавета Ланскі, у ботах, заляпаных гразёю па самыя вушы халяў, пераходзіць па падвоканню ад хаты да хаты... (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *падвоканне* (*БРС-62,* 561; *Янкоўскі,* II, 121).

Папіра́шка *наз., ж.* Кій ці кульбака для апоры пры хадзьбе.

...У гады маленства з палкі вырабляў мастацкія штукі: птушачак, звяроў і проста харошы кіёчак-папірашку. (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь) Незнаёмы, забраўшыся на ганак, нават наважыўся быў тарканудь у шыльду папірашкай... (*М. Лынькоў.* Векапомныя дні)

Параўн.: *пыпірашка* — кій (*Бялькевіч,* 371).

Папіха́йла *наз., аг.* Слабавольны чалавек.

І выходзіць, што ён — папіхайла, на якім можна ехаць і яшчэ падганяць. Сваё жыццё Пілiп Пiлiпавіч лічыў няўдалым. (*У. Кузьмянкоў.* Споведзь)

Параўн.: *папіхач* — папіхіч (*Сцяшковіч,* 349).

Паражані́ца *наз., ж.* Жанчына, што нарадзіла дзіця; парадзіха.

Вось, пане доктар. Не давязлі, бачыце. Паражаніца на возе! (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *паражаніца* — парадзіха (*Сцяшковіч,* 350); *паражэлля* — парадзіха (*Шаталава,* 126).

Па́рубень *наз., м.* Тоўстая жэрдка, якой прыціскаюць воз з сенам, саломай, снапамі.

Не агледзецца — і другі воз парубнём прыціскаюць. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі) Заскрыпеў пад вяроўкай парубень, ціха, часта,— здавалася, на Доўгіх, калі ўзышоў месяц, прачнуліся драчы (*І. Пташнікаў.* Чакай у далёкіх Грынях)

Параўн.: *парубень* — рубель, жэрдка (*Зубрыцкі,* 144; *Яўневіч,* 25; *Жыдовіч,* II, 118; *Шаталава,* 126; *ЛГБГ,* 128).

Па́свішча *наз., н.* Месца, дзе пасуць жывёлу: паша.

Паны правялі хутарызацыю — скасавалі сервітут, і сялянская жывёла таўчэцца ўсё лета на голых выганах, на прырэчным тарфяным куп'і, няма ўжо мясцовага пасвішча. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *паста* — паша (*Жыдовіч,* I, 98); *пасьвіско* (*Сцяцко,* 118; *Сцяшковіч,* 354); *пасавішчэ, пастбішчэ* — выпас (*Шур,* 178); *пасьвішча* — паша (*Шаталава,* 127).

Па́ска *наз., ж.* Палоска, пісяга; рубец.

У Андрэя па кашулі з пляча і па рукаву беглі дзве чырвоныя паскі крыві. (*П. Галавач.* Дзве сцежкі) Ганна стала ўзірацца ў сінявокую смугу перад градою, выглядваць жаданую ясную паску, якая іншы раз на момант выблісквала з-за ўзвышша. (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *паскі* — завязкі ў фартуху (*Жыдовіч,* I, 98); *паска* — палоска (*Калоша,* 157).

Паспе́шка *наз., ж.* Бульба-скараспелка.

Ля дзота Панок яшчэ не разганяў гранак: паспешка тут скапана ад вуліцы аж да палавіны гарода. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *паспешка* — сорт ранняй бульбы (*Сцяшковіч,* 355; *Шаталава,* 128).

Пасталы́ *наз., мн.* Лапці.

Спачатку вада толькі чулася, дзе пасталы ўціскалі пакошу. (*І. Мележ.* Людзі на балоце) Глушак што-сілы чвякнуў пастол пад лаўку. (*І. Мележ.* Подых навальніцы)

Параўн.: *пасталы* — скураныя лапці (*БРС-62,* 635); *пасталы, пастолы* — лыкавыя лапці (*Хрэстаматыя,* 334); *пасталы* — 1) лапці з лыка, 2) шкуранкі, 3) падстаўкі пад ножкі церніцы (*Уладзімірская,* 253; *Сакалоўская,* 307), лапці (*Янкоўскі,* III, 88).

Парука́цца *дзеясл., зак.* Павітацца за руку.

Прыйшоў Мікіта... Станавіта і нязграбна парукаўся з усімі... (*М. Зарэцкі.* Вязьмо) Адагнуўся той [Верамейчык] ад завязанага мяшка. Парукаліся. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *парукацца* — падаць пры сустрэчы руку як знак павагі; павітацца (*Насовіч,* 568; *Яўневіч,* 41; *Бялькевіч,* 391; *Жыдовіч,* II, 142).

Патрактава́ць *дзеясл., зак.* Пачаставаць; падзяліцца чымсьці.

Матушка ўстала, узяла папяросы, сама закурыла і гасцей патрактавала. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *(па)трактоваць* — пачаставаць (*Насовіч,* 484; *БРС-26,* 314; *Жыдовіч,* II, 120).

Патра́ўка *наз., ж.* Страва накшталт верашчакі.

А колькі майстроў касіць, капіць, стагі складваць, жаць, малаціць, веяць! Пячы хлеб, варыць патраўку...

(*І. Мележ.* Подых навальніцы) [Серафім] выбраў самую большую драўляную лыжку і зачарпнуў патраўкі. (*Б. Сачанка.* Мальвіна)

Параўн.: *патраўка, мачанне* — страва, смажаныя скваркі сала, мяса, парэбрынкі, кавалачкі каўбасы ў пшанічнай муцэ; гатуецца і падаецца ў шырокай і глінянай місцы (*Янкоўскі,* II, 132); *патраўка, патрава* — 1) яда, страва, 2) страва ў выглядзе соуса з кавалачкамі сала, каўбасы, рэбрынкамі (*Вештарт,* 399), рэдкая страва з мукі (*Жыдовіч,* II, 120).

Паўтара́к *наз., м.* і **Паўтара́чка** *наз., ж.* Бутэлька ёмістасцю 0,75 л.

[Мікіта] быў у сватах, з паўтараком, з боханам хлеба ў ручніку... (*В. Адамчык.* Дзень ранняе восені) Праз нейкі момант яна [жанчына] ужо стаяла каля стала з запацелай зялёнай паўтарачкай у руцэ. Адкаркавала і наліла асцярожна ледзь не да краёў шклянку мутнай вадкасці. (*Б. Сачанка.* Начлег на сенавале)

Параўн.: *паўтарак* — прадмет паўтарачнага памеру (*БРС-62,* 645); *паўтарачка* — дошка таўшчынёй паўтара вяршка (*Сцяшковіч,* 359), бутэлька ў 0,75 л (*Жыдовіч,* I, 100; *Сцяцко,* 120; *Сцяшковіч,* 359).

Паўтара́чка гл. *Паўтара́к.*

Па́цяпнік *наз., м.* Хмызняк.

Цётка Аксіння — наша суседка. Яе хата, уцалелая ад вайны, ужо старэнькая і слабенькая, як сама гаспадыня, дрывотнік з пацяпнікам пасярод двара відаць ад нас праз акно. (*У. Кузьмянкоў.* Страшная гульня)

Параўн.: *пацапок* — верхняя жэрдка драбіны ў возе (*Крамко,* 92).

Па́шчакі́, Па́шчанкі́ і **Пашчэ́нкі** *наз., мн.* Сківіцы.

[Пан] хутка стаў есці, працаваць пашчакамі, як дарваўшаяся да стравы галодная жывёліна. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах) А вакол мітусня, стуканне формаў, нібы хрумсанне пашчанкамі. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі) Здаравенны салдат сунуў кулаком у пашчэнкі ротнаму, той аж грымнуўся вобземлю... (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *пашчэнак* — сківаца (*Жыдовіч,* II, 122); *пашчэнка* — ніжняя сківаца (*Сцяцко,* 121); *пашчомка, пашчэнка* — сківаца (*Сцяшковіч,* 363); *пашчэмка* — сківаца (*Шаталава,* 131).

Па́шчанкі́ гл. *Па́шчакі́.*

Пашчэ́нкі гл. *Па́шчакі.*

Перабіра́нка *наз., ж.* Саматканая рознакаляровая посцілка (коўдра).

Зоня прынесла куль свежай жытняй саломы, дастала са свайго куфра дзяругу-перабіранку ў трыццаць два пруты з прыгожым узорам, можа яшчэ памятку рупнага дзявоцтва сваёй маці, і мякка выслала мне на падлозе. (*В. Адамчык.* Зоня) Маці з плачам адчыніла акаванае вечка [куфра] і пачала выкідаць праз акно палатно і коўдры-перабіранкі... (*С. Александровіч.* Ад роднае зямлі) Як гэта ўсё недарэчна, смешна і родна — дзяругаперабіранка павешана на сцяне... (*Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды) [Мачыха] занесла да Паўлючка перабіранкі, хусткі і ўсякі іншы нажытак, бо баялася, каб хто ўсё не падгроб пад сябе... (*В. Дайліда.* Вясна, хлопцы, вясна)

Параўн.: *перабіранка* — від саматканых дываноў і пакрывалаў (*Бекіш,* 119), каляровая посцілка (*Сцяшковіч,* 364); *перабиранка, перэбиранки* — узор і тканіна; вырабы, вытканыя бранай тэхнікай (*Уладзімірская,* 245).

Перабіра́ны *прым.* Вытканы ўручную; у пераборы.

...Міхась разаслаў перабіраную, у індыкі ля краёў, дзярушку і лёг загараць. (*У. Дамашэвіч.* Горад прыйдзе сам...) [Антось] доўга выціраўся перабіраным ручніком, які маці знарок для яго дастала з кубла, з самага дна. (*У. Дамашэвіч.* Заклінаю ад кулі)

Параўн.: *перабор* — складаны спосаб ткання (*Сцяшковіч,* 365).

Пераме́нка *наз., ж.* Перапынак паміж урокамі.

Лабановіч, крыху пагутарыўшы, пусціў іх [дзяцей] на пераменку. (*Я. Колас.* На ростанях) Выхавацелька чацвёртага класа... увайшла пасля пераменкі ў клас з вялікім пачкам чырванабокіх яблыкаў. (*Я. Брыль.* Сірочы хлеб)

Параўн.: *піряменка* — перапынак у школе (*Бялькевіч,* 330).

Перасмыкну́цца і **Перасмыкну́ць** *дзеясл., зак.* Скрывіцца; прыняць незадаволены выгляд.

Тхарыны тварык следчага зноў перасмыкнуўся, але, здаецца, ён умеў валодаць сабой. (*В. Быкаў.* Сотнікаў) Праўда, для Стася ці яшчэ для каго з гэтых запраданцаў іронія яго была далёкая ад разумення — на гэтага ж начальніка яна дзейнічала, здаецца, самым належ-

ным чынам. Да пары той, аднак, стрымліваўся, толькі крыва перасмыкнуў вуснамі. (Там жа)

Параўн.: *перасмыкнуцца* — скалануцца, *перасмыкнуць* — 1) (тузаючы, перамясціць) перацягнуць, 2) *безасаб.* (пра сутаргавы рух) скалануць (*БРС-62,* 680).

Перасмыкну́ць гл. *Перасмыкну́цца.*

Пературба́цыя *наз., ж.* Турбота.

[Антону Ягоравічу] здавалася, што ўсе гэтыяпературбацыі яго не закрануць. (*І. Чыгрынаў.* На пыльнай дарозе)

Песчуга́ *наз., ж.* Пясчаная глеба.

Зямля на Марцінавым хутары колькі год ляжала аблогам, і на ёй ужо займаўся ядловец, і рос сівец, і дзе-нідзе цвіла жоўтымі калівамі дзіванна — яна любіць песчугу і сонца (*В. Адамчык.* Дзікі голуб)

Параўн.: *пяшчуга, пясчуга* — пяскі, пясчаная зямля (*Сцяцко,* I, 133; *Шаталава,* 147).

Пе́таваццa *дзеясл., незак.* Здабываць сродкі для існавання.

...Ён [Раман Салавей] у Гатальскага цяпер з трацiны петуецца. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *петавацца* — жыць у бядзе, у нястачах, марнавацца (*Янкоўскі,* II, 137); *петувацца* — многа цяжка працаваць (*Жыдовіч,* II, 123); *петывацца* — 1) біць, лупцаваць, біцца, 2) выконваць цяжкую работу (*Юрчанка,* 160).

Пе́таваць *дзеясл., незак.* Цяжка працаваць.

...Укусіць свая вош — успомніць другі, як маці з бацькам петавалі век. (*Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды)

Параўн.: *петываць, петывыць* — біць (*Бялькевіч,* 326); *петывыць* — 1) біць, лупцаваць, біцца, 2) выконваць цяжкую работу (*Юрчанка,* 160).

Пехадра́лам *прысл. Груб.* Пешшу..

Дзе там у чорта прыехала! Пехадралам пру! (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *пехадрала* — пехатой, хуткім крокам (*Сцяшковіч,* 371; *Жыдовіч,* II, 123), пехатой (*Дуброўская,* 272).

Пікар *наз., м.* Дзіцячая гульня.

На беразе Нёмана вучні гулялі ў пікара, калі прыбег Сямён Самахвал і паведаміў: «Семінарысты едуць!..» (*С. Александровіч.* Ад роднае зямлі)

Параўн.: *пікар, пігар* — назва гульні, падобнай да рускіх гарадкоў (*Янкоўскі*, I, 146).

Пільча́к *наз., м.* Пінжак (*БРС-26*, 238).

Тым не меней, нават і такі «лапсярдак», са спушчаным далёка ўніз станам, усё ж такі больш стасаваўся з важнасцю моманту, чым які-небудзь замухрысты пільчак вясковага настаўніка. (*Я. Колас.* На ростанях)

Пілі́вы *прым.* Настойлівы; вёрткі.

...Толькі яна [Зося] пераступіла парог, як раптоўна з хаты насустрач ёй кінулася яе малодшая сястрычка, пілявая, замурзаная Тэкля... (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *пілянне* — настойлівасць (*Насовіч*, 415).

Піпі́каць *дзеясл., незак.* Сігналіць.

Недзе піпікала машына — мусіць, тая, што збірае смецце. (*В. Адамчык.* Калі ападае лісце)

Параўн.: *піпка* — люлька, *піпкыла* — курэц, што не выпускае з зубоў люльку (*Бялькевіч*, 327).

Пліндрава́ць *дзеясл., незак.* Таптаць.

Здохла свіння. Галодныя парасяты сплюндравалі агарод і пачалі лазіць у наш ячмень. (*А. Бажко.* Позняе ворыва)

Параўн.: *пляндроваць, спляндроваць* — стоптваць, знішчаць таптаннем (*Насовіч*, 421).

Плужо́к *наз., м.* Прылада для абганяння бульбы; акучнік.

Неяк уранні, калі яны ў два плужкі абганялі бульбу, стары спыніўся на павароце і сказаў... (*Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды)

Параўн.: *плужкаваць* — абганяць бульбу, *плужок* — акучнік (*Сцяшковіч*, 376).

Плу́жыць *дзеясл., незак. Перан., іран.* Не старацца вучыцца; плесціся ў самым хвасце (у вучобе).

— Перайшоў у сёмы ці застаўся?

Адказаў за яго [хлапчука] былы кавалерыст:

— Ён глыбока бярэ — па два гады на клас. Плужыць па самы дышаль. Мы з адной вёскі. (*Я. Брыль.* На Быстранцы)

Параўн.: *плужыць* — абганяць бульбу (*Сцяшковіч*, 376).

Плю́шаўка *наз., ж.* Жаночая вопратка з плюшавай тканіны.

Больш тут было вясковых, гэта відаць было нават на іхніх апратках — і маладыя ў кароткіх плюшаўках кабеты, і старыя... (*І. Чыгрынаў.* Чайкі на хвалях)

Параўн.: *плюшаўка* — плюшавы жакет (*Жыдовіч,* I, 105; *Шаталава,* 136).

Пля́мкаць *дзеясл., незак. Неадабр.* Гаварыць з абыякавасцю.

Сустрэч было тры — ні разу не спытаў, хто яна, не ўзрадаваў дасціпным словам; заводзіў патэфон, наліваў віно, плямкаў мокрымі губамі «Майн ліблінг...» (*І. Навуменка.* Вецер у соснах) Мне языком лёгка плямкнуць, а потым чалавеку праз тое маё плямканне — пакутаваць. (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае)

Параўн.: *плямкаць* — пляскаць (пра язык) (*Сцяцко,* 125).

По́дплетак *наз., м.* Своеасаблівае шыла для падплятання лапцей.

[Ігнат] корпаўся з выслізганым вастрадзюбым подплеткам і лазоваю дзяшкаю — плёў лапаць. (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *подплетка* — шыла (*БРС-62,* 699).

По́шапкам *прысл.* Шэптам.

Самі ўдзельнікі гэтай справы сяму-таму пошапкам расказалі пра гэта. (*К. Чорны.* Нянавісць)

Параўн.: *пошапкам* — шэптам, ціха (*Сцяшковіч,* 385).

По́шар *наз., м.* Корм для жывёлы (*Сцяшковіч,* 385).

Зусім бы дрэнна было малінаўцам з пошарам, але яны навучыліся сеяць канюшыну. (*А. Чарнышэвіч.* Засценак Малінаўка)

Параўн.: *пошар* — зялёная маса для кармлення жывёлы (*Жыдовіч,* I, 107), корм для жывёлы (*Шаталава,* 138).

Правары́на *наз., ж.* Месца, адведзенае адной жывёліне ў калгасным хляве; стойла, станок.

...А вось гною поўныя праварыны. На нас, відаць, спадзяешся? (*І. Пташнікаў.* Іллюк Чачык)

Параўн.: *прыварына, прыарына* — прыбудоўка (*Янкоўскі,* II, 140); *праварына* — павець, падпаветка (*Сцяшковіч,* 386), прыбудова (*Жыдовіч,* II, 127).

Праства́ць, *дзеясл., незак.* Ісці напрасткі, прасцяком.

Адна постаць збочыла, хутка прастуе да яго [Васіля]. (*І. Мележ.* Людзі на балоце) З гусцяжу сляды вялі на роўную і чыстую прасеку — чалавек, відаць, абрадаваны, што выбіўся нарэшце з зараснікаў, папраставаў па ёй. (*Б. Сачанка.* Дзік-бадзяга)

Параўн.: *прастаць* — ісці проста (*Насовіч,* 529), раўнаваць, выроўніваць (*Гарэцкі,* 191); *праставаць* — ехаць, не прытрымліваючыся дарогі (*Сцяшковіч,* 390), ісці напрасткі (*Шаталава,* 140).

Праўле́нцы *наз., мн.* Члены праўлення сельгасарцелі.

Ат, няхай сабе праўленцы рахуюцца там, а нам спяшацца няма чаго! (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Праўцо́м *прысл.* **1.** Напрасткі.

Рыгор пералез на пастаўнік і вузенькаю сцежкай пайшоў праўцом да задымленага, з невялічкаю трубою цагельнага будынка. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

2. Нерухома.

Воўк сутаргава падняў галаву і тут жа апусціў яе — болей не зварухнуўся, выпрастаўся праўцом. (*Б. Сачанка.* Дзік-бадзяга) Так... мне асталося ісці якіх вёрст пятнаццаць. Дык от ледзьве іду, ногі ад хады праўцом сталі... (*К. Чорны.* Бацькаўшчына) ...Косіш — ну, проста рукі праўцом становяцца (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *праўком* — проста, прама (*Янкоўскі,* І, 152); *праўцака* — проста, прама (*Дуброўская,* 273).

Про́жар *наз., м.* Пражэрлівы чалавек.

«Усё змеле!» — расчаравана сказаў Уладзік. І сапраўды, Касперыч залажыў у рот апошні кавалак хлеба і сала, не спяшаючыся пачвакаў, глынуў з выглядам пераможцы і нават засмяяўся. «О,— сказаў ён,— цяпер аж да заўтрашняга можна трываць!» Тургай гучна зарагатаў: «Ось прожар, дык прожар!» (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *прожара* — ненаедны, ненажэрны (*Сцяцко,* 127); *прожыр* — абжора (*Жыдовіч,* ІІ, 129).

Прыгрэ́бка *наз., ж.* і **Прыгрэ́бнік** *наз., м.* Пограб; склеп.

Пачынаўся вечар. Тамаш пайшоў у прыгрэбку і да цямна ўспеў яшчэ павысыпаць з мяшкоў у пограб бульбу. (*К. Чорны.* Зямля) Падвечар Амеля падышоў да Цітковай прыгрэбкі. (*М. Лобан* На парозе будучыні)

Чарнушка ўнёс з прыгрэбніка мех бульбы, уладаваў у задку [калёс]. (*І. Мележ.* Людзі на балоце) Усцяж вуліцы ў Азярках — старыя купчастыя вербы. Застрэшшы хат, адрын, прыгрэбнікаў закладзены гарбузамі. (*І. Навуменка.* Вецер у соснах)

Параўн.: *прыгрэбка* — пограб (*Жыдовіч,* II, 129); *пагрэбка, прыгрэбка* — надбудова з паветкай над пограбам (*Юрчанка,* 163); *прыгрэбнік* — пограб (*БРС-62,* 742), надбудова над склепам (*Сцяшковіч,* 395).

Прыгрэ́бнік гл. *Прыгрэ́бка.*

Прыгу́мень *наз., м.* гл. *Гумнішча, Гумно́, Загу́мень.*

Завёўшы каня на прыгумень, Зося барджэй забегла ў хату, каб перакусіць... (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) Адвёўшы [каня] за вароты на гарод, ён [Мэндрык] ускочыў верхам і рвануў з месца галопам на прыгумень. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *пругмень* — загуменне (*Жыдовіч,* II, 129), прыгуменне (*Сцяшковіч,* 393).

Прыджга́ць *дзеясл., зак.* Хутка вярнуцца назад; прымчацца. Гл. *Джгаць.*

А цяпер бач ты яго, сам [Мікалай Мікалаевіч] прыджгаў; мабыць, нешта прыспічыла. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка) Вунь і тая, што ўцякла, кажуць, прыджгала... (*Б. Сачанка.* Дзік-бадзяга)

Прыпытко́ўваць *дзеясл., незак.* Выведваць.

[Вінцэнты] усё прыпыткоўваў па людзях, дзе што чуваць на свеце, ці не гавораць дзе пра што добрае, ці не ідуць адкуль навіны. (*К. Чорны.* Лявон Бушмар)

Параўн.: *припытывать, припытаць* — вышукваць, выведваць у іншых (*Насовіч,* 508).

Пры сво́йцы *прысл.* Па-свойму, пры сабе.

— Ну то давай памяняемся.

— Нашто нам мяняцца. Няхай будзе пры свойцы. (*К. Чорны.* Хлеб)

Параўн.: *па-свойцы* — кожны сваім, не мяняючыся (біць яйкі) (*Сцяцко,* 118).

Прысябры́цца *дзеясл., зак.* Стаць вельмі блізкім, зблізіцца, прысуседзіцца.

«Ой, выбачай! — Таня яшчэ соннымі вачыма кінула на яго [Юзіка] сарамлівы позірк і, злёгку зачырванеўшыся, борздзенька папраўіла сваю прычоску.— Прысябрылася! І ты таксама. Нечага сказаць, абое роўныя

сышліся. Што скажуць людзі?» (*Г. Далідовіч.* Дамашанская каралева)

Параўн.: *прысебрыцца* — паддобрыцца і нешта атрымаць, узяць (*Янкоўскі,* III, 102).

Прыцелепак *наз., м.* Падлізнік, прыхвасцень.

Альбо якім прыцелепкам прыходзіцца князь Глеб сляпой Марысьцы, што нарыхтавала ўжо булку хлеба і кусок кужалю, якога хапіла б «велікамучаніку» на добрыя штаны? (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *целяпайла* — чалавек, які хапае рукамі што-небудзь раней іншых (*Насовіч,* 692).

Прыцюцькацца *дзеясл., зак. Зневаж.* гл. *Прысябрыцца.*

...Выходзь зараз жа з хаты! Чаго прыцюцькаўся? Плёткі пра Кузняцова распускаць? (*І. Пташнікаў.* Іллюк Чачык)

Прычапурыцца гл. *Паднядзеліцца.*

Пудэлак *наз., м.* Скрынка; увогуле якая-небудзь пасудзіна.

Гэта такая штучка, што як адну макавінку з пудэлачку за язык паложыш і — капут... (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі). Старая была пільна занята анучамі, бляшанымі пудэлкамі, папраўляла нешта долу. (*М. Лынькоў.* Векапомныя дні)

Параўн.: *пудэлак* — скрыначка (*Сцяшковіч,* 402), пенал (*Жыдовіч,* II, 133).

Путнейшы *прым.* Лепшы.

То прыбрала б ты, Зоська, крыху ў хаце. Прыкінула б ложак путнейшай посцілкай. Можа ж зойдзе. (*У. Кузьмянкоў.* Вяртанне)

Параўн.: *путный* — добры (*Бялькевіч,* 361).

Пуцалаваты *прым.* Мардаты.

Хлопец у карычневай суконнай куртцы з пуцалаватым тварам заварушыўся, зміргаў шэрымі вачыма... (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *пуцалаваты, пуцаты* — мардаты (*Сцяцко,* 131; *Лепешаў,* 48).

Пшанічнік *наз., м.* Пірог ці блінец з пшанічнай мукі.

... Як праз сон бачу: стаіць мая Аўдоля з патэльняй ля стала, частуе мяне асцюковымі аўсянымі праснакамі і суцяшае: «Не падай духам, Базыль! Еш на зда-

роўе. Вернуцца нашы, дык я цябе і пшанічнікамі парадую». (*А. Бажко.* Позняе ворыва)

Пяко́лак *наз., м.* Частка печы, якая найбольш награваецца.

Бацька нават не змаргнуў вокам. Саскочыўшы з палацяў ён стаяў ля пяколка і спакойна зашпільваў сарочку на сваіх валасатых шырокіх грудзях. (*А. Бажко.* Позняе ворыва) У хаце нікога не аказалася, адна гэта забытая бабуля сядзела на печы, звесіўшы на пяколак босыя ногі. (*В. Быкаў.* Сотнікаў)

Параўн.: *пяколак* — выступ рускай печы (*Каспяровіч,* 259; *Юрчанка,* 167; *Шаталава,* 146), пячурка (*Бялькевіч,* 377), комінак (*Сцяшковіч,* 406); *пяколка* — гзымс над печкаю (*Бялькевіч,* 377).

Пялёхкацца *дзеясл., незак.* Плюхацца ў вадзе.

Хлопчыкі зноў браліся «лавіць рыбу». Пялёхкаліся ў вадзе і настаўлялі кашулькі, як рыбалоўныя сеткі. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі)

Параўн.: *пялёхацца, пялёскацца* — плюхацца (*Каспяровіч,* 260; *БРС-62,* 770).

Пярэ́сцігі *наз., мн.* Дарога напрасткі.

Але, як на злосць, праходзілі яны вуліцы і перавулкі, зварочвалі ў глухія завулкі, рабілі пярэсцігі, хітравалі, а нічога не выходзіла. То сям, то там спатыкалі парачкі, якія ці ішлі, ці сядзелі; або Янка, або Васіль углядаліся ў твары, пазнавалі, давалі добры вечар, пытаць жа аб Зосі з Рыгорам не хацелі. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *напярэсціг(к)і* — наперарэз (*БРС-62,* 492; *Янкоўскі,* I, 125); *пярэсцікі* — больш простая дарога (*БРС-26,* 266).

Пясо́шнік *наз., м.* Гарышча.

Дзед нават хаваў вупраж, плуг, а на пясошніку, пад лежаком,— сталёвыя восі... (*Б. Сачанка.* Не, не ўсё роўна)

Параўн.: *пясотнік, пясочнік, запясошнік* — гара (*ДАБМ,* карта № 229, с. 777).

Пятнасто́ўка *наз., ж.* Пятнаццацігадовая дзяўчына.

Тады яна робіць «кніксэк» і ўсміхаецца, як пятнастоўка. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі) Дый шчасце й не любіць, каб пра яго ведалі многія, яно цнатлівае да па-

лахлівасці, як дзяўчынка-пятнастоўка... (*Б. Сачанка.* Варэйка золата)

Параўн.: *пятнастоўка* — вельмі маладая дзяўчына (гадоў пятнаццаці) (*Сцяцко,* 133; *Сцяшковіч,* 408); немаладая дзяўчына, якая вельмі маладзіцца (*Сцяцко,* 133).

Пяхо́там *прысл.* Пяшком.

— А куды ідзеш?

— У Мінск.

— У Мінск? Пяхотам?

— Ехаць не маю за што. (*Я. Колас.* На прасторах жыцця)

Параўн.: *пяхотам* — пешшу (*Жыдовіч,* II, 136).

Пяхце́р *наз., м. Пераң., груб.* Няўклюдны чалавек.

Гэй ты, пяхцер, разлёгся тут бабай разанскай, нельга і да арбы падысці... (*М. Лынькоў.* Над Бугам)

Параўн.: *пяхцер, пяхцель* — вяровачная сетка, у якую кладуць сена, калі едуць у дарогу (*Бялькевіч,* 379; *Шаталава,* 148).

Пячо́нікі *наз., мн.* Спечаная ў агні бульба.

Міцька, прынясі ламачча — выграбеш з прыску самы вялікі пячонік. (*Б. Сачанка.* Мама) [Міхась] з братам Алёшкам пяклі на паляне пячонікі... (*Б. Сачанка.* Адведкі)

Параўн.: *пэчонкі, печонікі, печонцы, печонка, печонкі, печункі, пячонікі* — печаная бульба (*Вештарт,* 395).

Пяя́ць *дзеясл., незак.* **1.** Спяваць.

Песню п'яных студэнтаў з «Фауста» Гётэ вывучыў мяне пяяць немец-салдацюга рыжы Рудольф. (*М. Гарэцкі.* Віленскія камунары)

— А якая ж песня цікавіць вас?

— Ды хоць якая, абы ты пяяла. (*П. Галавач.* Загубленае жыццё)

2. *Пераң.* Гаварыць, паведамляць.

Сёмка адчыніў акно і падазваў хлапчука. Той шустра і рухава падбег к акну і тоненькім, рэзвым галаском прапяяў: «А то Юзя з Гапай б'юцца!..» (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) [Васілю] прыйшла ўпартая злосць: «Прыставілі б табе абрэз да грудзей, паглядзеў бы я што б ты запяяў... (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *пяяць* — спяваць (*Насовіч,* 543; *Гарэцкі,* 196; *Каспяровіч,* 260; *Жыдовіч,* II, 136).

Рад *наз., м.* Пракос.

Праз некалькі хвілін Міця дабрыў да высахлай балаціны, якую ўчора кончыў касіць. Рады — вузенькія шнуркі ад купіны да купіны — няроўныя. (*І. Навуменка.* Вецер у соснах) Трава... клубамі скочвалася з-пад ляза ў тоўстыя, бухматыя рады. (*М. Капыловіч.* Сірата)

Параўн.: *рад* — пракос (*Шаталава,* 149).

Радоўка і **Ра́та** *наз., ж.* Чарга.

Тую ноч была радоўка пільнаваць хворую прафесару з Аўгеняю... (*М. Гарэцкі.* Стары прафесар) Сяляне гадавалі Сяргея радоўкай. (*А. Бажко.* Позняе ворыва) Па-трэцяе, у Захара Лемеша ёсць патайная думка адстаршыняваць адразу, без перапынку, тры раты. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *радоўка* — чарга пасвіць скаціну (*Бялькевіч,* 398; *Жыдовіч,* I, 114), чарговае ўтрыманне нанятага пастуха жыхарамі вёскі (*Сцяшковіч,* 413), чарга (*Шаталава,* 149); *рата* — падатак (*Жыдовіч,* I, 117), частка плацяжу, доўгу (*Янкоўскі,* III, 110), чарга (*Жыдовіч,* II, 141; *Шаталава,* 152).

Разбабе́лы *дзеепрым.* Зморшчаны, разлезлы.

...Ля самай лескі, што аддзяляла Зазыбаў гарод ад сядзібы Аўхіма Касперука, плакаў ад дажджу, як свінцовымі слязамі, разбабелы свойскі мак. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі).

Параўн.: *бабяць* — маршчыніцца (*Сцяцко,* 20).

Разбазы́ранасць *наз., ж.* Нядбаласць, распуста.

Тамаш абазваўся: «Гэта гультайства, разбазыранасць». (*К. Чорны.* Зямля)

Параўн.: *разба́зыраць* — распусціцца, разлайдачыцца (*Сцяцко,* 135; *Янкоўскі,* III, 106).

Разбайдава́ны і **Разгэпаны** *дзеепрым.* Разбіты, раз'езджаны.

З намі на старых разбайдаваных калёсах, звесіўшы з драбінак ногі і дугою выгнуўшы спіну, ехаў і далёкі наш родзіч, мой цёзка Змітро Жолуд. (*Б. Сачанка.* Баравое рэха) Там ужо дзірван, а тут старыя разбайдаваныя заднія колы шапацяць і аж трашчаць у густым жвіры... (*І. Пташнікаў.* Лонва) Вялізныя карыя вочы скіраваны на капот і як бы далей за скрыўленае крыло,

у разгэпаныя каляіны дарогі. (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае)

Разбро́хаць і **Разбэ́хаць** *дзеясл., зак.* Разбіць, зрабіць непраезджай ці гразкай дарогу.

Дарога разброхана, і ехаць было нельга. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах) [Восіп] плюнуў, у самую каляю патрапіў, што разбэхалі вуліцай, возячы гной. (*М. Лынькоў.* Світка)

Параўн.: *разбрухітаць* — раскідаць, парассоўваць (*Сцяцко,* 135); *разбахаць* — залішне разбавіць (*Сцяцко,* 135); *разбэхыць* — разбіць (*Бялькевіч,* 381).

Разбэ́хаць гл. *Разбро́хаць.*

Разво́ды *наз., мн.* гл. *Ка́ры.*

...За ім [Міронам] на сваіх доўгіх разводах соўгаўся Валодзя Панок... (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *развод* — воз, разведзены ў даўжыню (*Сцяшковіч,* 415); *разводы* — вялікі воз (*Шаталава,* 150).

Разга́ч *наз., м.* Дзяркач.

Па шкле шорхала, грэбала, як венікам-разгачом, бы там хто хацеў змесці снег. (*І. Пташнікаў.* Чакай у далёкіх Грынях)

Параўн.: *разгач* — галінка, адростак (*Жыдовіч,* II, 138), зношаны венік (*Янкоўскі,* I, 159).

Разгэ́паны гл. *Разбайдава́ны.*

Расаха́ты *прым.* Вілападобны.

Да экзаменаў рыхтаваліся дома і разам. Выбіралі зацішнае месца пад старою расахатаю бярозай... і пралежвалі там цэлымі днямі. (*Б. Сачанка.* Мальвіна)

Параўн.: *расахаты* — галінясты (*Сцяшковіч,* 420).

Раско́л, Ро́здур, Рышта́нт і **Рэ́спуст** *наз., м.* Распуснік, хуліган.

«Расколы, расколы! — трос галавою дзед Марцін.— Не хочаш ты богу маліцца, маліся чорту лысаму, але навошта гэты здзек над святынню?» (*Я. Колас.* На прасторах жыцця) «А ты вазьмі такога роздура ды трошкі на калені,— гаворыць маці пра Толіка, маленькага Шарэйку.— Або лінейкай пастраш». (*Я. Брыль.* У Забалоцці днее) ...Не дужа ты ў маленстве паслухмяны — рыштант. Перад вотчымам, перад мачыхай — ты і так рыштант. Шапкі перад старастам не скінуў... рыштант,

перадураднікам — рыштанцюга. (*М. Лынькоў.* Салавей-разбойнік) «Паганяй, рыштант! — закрычала Наста як толькі магла і папярхнулася.— Смерці захацеў!..» (*І. Пташнікаў.* Тартак) Хацела не пусціць, ды пабаялася, каб не зрабіў сабе чаго: так плакаў, рэспуст, і страшыў яшчэ, намякаў... (*Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды)

Параўн.: *расколіна* — нахабнік, хуліган (*Янкоўскі,* II, 152; III, 108; *Лепешаў,* 48); *роздур* — 1) раздуранасць, 2) раздураны (*Янкоўскі,* III, 111); *(а)рыштанец* — 1) рыштант, 2) хуліган (*Янкоўскі,* II, 113).

Рассыпу́шка *наз., ж.* Разварыстая, рассыпчатая бульба.

Вось глядзі: агуркі суравыя і маласольныя — колькі хочаш, бульба-спяшо́к-рассыпу́шка — колькі хочаш. (*А. Куляшоўскі.* Гартаванне)

Параўн.: *сыпкая* — сопкая (*Янкоўскі,* III, 130).

Растарэ́кваць *дзеясл., незак.* Весці гамонку; пляткарыць.

Пакуль дзядзькі гаварылі з Міканорам, а жанкі растарэквалі каля прыпека, матка з Вольгай і Насцяй, а потым і з бацькам узяліся клапаціцца каля стала. (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *прастарэкваць* — гаварыць многа і без ладу (*Янкоўскі,* II, 141; *Варава,* 117).

Расхандэ́саць *дзеясл., зак. Груб.* Разбіць, размалаціць.

«Што так позна? Давай хутчэй. Ігар, мігам па ваду. Ды не расхандэсай слоік»,— распарадзіўся Віталь. (*У. Кузьмянкоў.* Вяснушка)

Ра́та гл. *Радо́ўка.*

Ро́вар *наз., м.* Веласіпед.

І тут, як на ліха, з-за рога выплывае тая самая пані Ядзя. Убачыла ровар, мяне ля камля, ды так і аслупянела. (*В. Быкаў.* Абеліск)

Параўн.: *ровар* — веласіпед (*Сцяцко,* 138; *Сцяшковіч,* 425; *Шаталава,* 153).

Ро́здур гл. *Раско́л.*

Руба́шка *наз., ж.* Мужчынская сарочка.

Ён намерыўся схаваць сала пад рубашку. (*К. Чорны.* Ідзі, ідзі)

Параўн.: *рубашка* — верхняя кашуля (*Сцяцко,* 138),

кашуля (*Сцяшковіч,* 427), сарочка (*ДАБМ,* карта, № 328).

Рубе́ль *наз., м.* гл. *Па́рубень.*

Назаўтра сусед лаецца, не знайшоўшы на месцы жардзіны, а ў Наздрэйкі рубель новы — любата. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы) Карчы ладуюць воз. Яўхім чапляе перадок рубля за вяроўку... (*І. Мележ.* Людзі на балоце) Ад расчыненых на дзве палавіны варот з рублём і вяроўкай ад'язджала фурманка. (*М. Ракітны.* Селькоры) Сама Сахвея, дзябёлая, вастраносая, таксама завіхаецца ля запражкі. Яна прыцягнула аднекуль леташні бярозавы рубель, заматала на ручкі калёс тоўстыя вяроўкі, вынесла з сенцаў сякеру і жалезныя вілы. (*Б. Сачанка.* Стажок сена) Васіль, каб не адстаць ад людзей, на хаду прывязаў да воза рубель і сапхнуў яго на зямлю. (*В. Дайліда.* Радасць) Нарэшце беланогі тыцкаецца разгарачанай храпай у рубель пярэдняй павозкі... (*І. Хадановіч.* Раннія яблыкі)

Параўн.: *рубель* — тоўстая моцная жэрдка ўціскаць воз (*Шатэрнік,* 247; *Калоша,* 158; *Янкоўскі,* І, 162; *Сцяцко,* 138; *Жыдовіч,* ІІ, 141).

Ру́чка *наз., ж.* Прылада ў калёсах, да якой прымацоўваюцца драбіны.

[Чарнушка] устаў яшчэ да ўсходу позняга ў гэту пару сонца, запрог каня, вынес адну за другою дзве звязаныя авечкі, прывязаў у задку воза да ручак. (*І. Мележ.* Людзі на балоце) Адна драбіна з'ехала з ручкі на кола, і яно, павольна круцячыся, шоргаецца аб дрэва. Шорх-шорх, шорх-шорх... (*Б. Сачанка.* Не, не усё роўна)

Параўн.: *ручка* — частка калёс з драбінамі (*Масленікава,* 186); *ручкі* — драўляныя брускі, якія ўбіваюцца ў падушку калёс (*Шаталава,* 154).

Ры́хтык *прысл.* і *часц.* Якраз; якраз як.

Нешта я скажу табе, мая кумка... Нeяк была я ў полі, аж бачу — ідзе твой Кастусь з Алесяй. Гавораць штосьці, рыхтык галубкі. (*С. Александровіч* Ад роднае зямлі) Марыля жыла адна з дзесяцігадовым Тонікам, які быў рыхтык колішні кравец... (*В. Адамчык.* Салодкія яблыкі)

Параўн.: *рыхтык* — якраз, якраз як, быццам як, нібы (*Сцяцко,* 139), дакладна такі (так) (*Янкоўскі,* ІІ, 154); *рыхцік* — абсалютна аднолькавы (*Шаталава,* 155).

Рышта́нт гл. *Раско́л.*

Рэдзь *наз., ж.* Столка (*Янкоўскі,* I, 164).

Тут добрая дратва патрэбна, ды ў дзве ці тры рэдзі. (*М. Лынькоў.* Векапомныя дні) Параска зняла з кійка цупкае палотнішча, склала яго ў некалькі рэдзяў, схавала пад кажушок... і берагам Нератоўкі пабегла ў Карпілаўку. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *рэдзь* — знешнія сценкі сеткі, абарца з рэдкага палатна, дзякуючы якім рыба робіць мех і заблытваецца (*Баханькоў,* 224), столка (*Яўневіч,* 48).

Рэ́спуст гл. *Раско́л.*

С

Сага́н *наз., м.* Чыгун.

Хоць шляхціц цёмны, як саган, затое ж сам сабе ён пан. (*Я. Колас.* Новая зямля) А мама гаворыць: «Ты ўжо ўмееш упраўляцца. Толькі... як будзеш у печы паліць... не падымай на прыпек... вунь таго вялікага сагана — хай бацька сам падымае». (*Н. Тарас.* Асіны) ...Сухія дровы шугалі ў печы вясёлым агнём, дружна трашчалі і стралялі гарачымі сучкамі. Вада шумела ў саганах, лілася на спод, шыпела, падымалася парай. (*Г. Далідовіч.* Сямён)

Параўн.: *саган, цаган* — чыгунны гаршчок (*Каспяровіч,* 274; *Жыдовіч,* I, 119; *Сцяцко,* 140; *Сцяшковіч,* 433; *Шаталава,* 156).

Сальцісо́н наз., *м.* гл. *Каўбу́х.*

...Нават не дакрануўшыся ні да хлеба, ні да сальцісону,— закурыў пан доктар папяроску... (*М. Гарэцкі.* Віленскія камунары)

— Чым пачастуеш? — з усмешкай пытаўся Апанас.

— Чым? Вось каўбаска, сальцісончык, сальца харошае, паляндвічка, кумпячок, сырок, селядзец, нават рыбка смажаная. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *сельцісон* — від свіной каўбасы, прыгатаванай асобым спосабам (*Бекіш,* 105); *сельтесон, сольтисон, сальцісон, салцосон, салцісон, сэльцісон* — зельц, свіны страўнік ці тоўстая кішка, напоўненыя адваранымі ўнутранасцямі і спрасаваныя пад грузам (*Вештарт,* 403).

Самату́жкі *наз., мн.* Саначкі.

Я борзда... дастаў саматужкі, і мы паехалі. (*Б. Сачанка.* Не, не усё роўна) Дарога на вуліцы была добрая, цупкая, выкаўзаная, і саматужкі, павіскваючы палазамі, аж самі беглі, хоць на іх ляжала ладная вязка сена. (*М. Капыловіч.* Па хлеб)

Параўн.: *саматужкі, саматужэчки* — ручныя санї (*Масленікава,* 186); *саматужкі* — малыя саначкі (*Шаталава,* 157).

Самахо́ць *прысл.* Па добрай волі (*Сцяцко,* 141).

...Ты — пісаны, а я няпісаны, самахоць прывалокся. (*Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды)

Параўн.: *самохаць* — дабравольна (*БРС-62,* 838).

Саўсі́м *прысл.* Зусім.

Нягледзячы на тое, што Рыгор не спаў амаль усю ноч, а толькі прыдрэмліваў злёгку, ён чуў сябе бадзёра, і саўсім нясонна. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) Саўсім адтаялі вокны. (*М. Гарэцкі.* Зіма) ...Часам можа быць, што, ці то суджана гэта, ці што, але чалавеку саўсім іншае пачне здавацца, як раней здавалася... (*К. Чорны.* Зямля) Ну, пачаў так, што я саўсім нічога не разумею (*Я. Скрыган.* Скажы адно слова) А здаецца, саўсім нядаўна якраз тут, дзе цяпер стаіць Мішка, ляжалі ачэсаныя дзеравіны... (*В. Адамчык.* Дзікі голуб)

Параўн.: *саўсім* (*БРС-26,* 285; *Каспяровіч,* 277; *Шатэрнік,* 253; *Жыдовіч,* І, 121); *сусім* (*Яўневіч,* 48; *Бялькевіч,* 428); *сусём* (*Жыдовіч,* ІІ, 156).

Сашмыкну́цца *дзеясл., зак.* Зашмаргнуцца.

Наста паправіла пад мехам пугаўё, яно было сагнулася, і маглі сашмыкнуцца лейцы, і сашчапіла на каленях рукі. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Светлата́ *наз., ж.* Светлае месца; светлыня.

З моцным хваляваннем, разгублены, сунуўся па яе слядах у купэ, у светлату, якая спачатку прымусіла яго прыжмурыць вочы, пасля паказала, што тут яны будуць не адны. (*Г. Далідовіч.* Дамашанская каралева)

Се́дас *наз., м.* Сядзіба; заселенае месца разам з зямлёй.

...Маці жыла пры старэйшым сыне, які меў на гэтым жа седасе сваю хату... (*А. Кулакоўскі.* Расце мята пад акном)

Се́лішча *наз., н.* Заселенае месца або месца, дзе раней было якое-небудзь пасяленне (ТСБМ-72). Гл. *Се́дас.*

Вось і гумно, адна з мясцін на родным селішчы, якая заўсёды ўспамінаецца з прыемнасцю. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах) [Дзед] прыехаў раней і пасяліўся ў склепе на сваім старым селішчы. (*Б. Сачанка.* Не, не ўсё роўна) Селішча тваё, Максім, курадымам пайшло. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *селішча* — 1) сядзіба (двор, будынкі), 2) двор, сядзіба, 3) месца, дзе быў двор, сядзіба (*Янкоўскі,* II, 158; *Масленікава,* 183).

Семна́ццатка *наз., ж.* Семнаццацігадовая дзяўчына.

«Не чырванейся, зяць, як тая семнаццатка!..— смяецца Ячны... (*Я. Брыль.* У Забалоцці днее)

Параўн.: *семнастоўка* — 1) маладая дзяўчына (год 17), 2) немаладая дзяўчына, якая надта маладзіцца (*Сцяцко,* 143).

Се́чанка *наз., ж.* Здробленая салома; сечка.

Усцiння спярша запарыла сечанку карове, занесла ў хлеў, пасля пачала таўчы бульбу. (*І. Чыгрынаў.* Усціння)

Параўн.: *сечынка* — дробна пасечаная трава ці ўвесь капусны ліст для свіней (*Бялькевіч,* 404); *сечанка* — 1) падушка з сечанага пер'я, 2) сечаная бульба ці гароднiна (*Жыдовіч,* II, 146); *сечка* — дробна парэзаная салома (*Сцяшковіч,* 447).

Сённечы *прысл.* Сягоння.

Ды ведаю, чаму ж. Яна ўжо маме маёй гаварыла: «Вярнуўся твой Васіль, застаўся, богу міламу дзякаваць, жыў ды здароў — і няхай бы ціхенька сядзеў, пакуль сядзіцца. Свет, кажа, сённечы кручаны. Панкі вунь, людзі казалі, акапаліся пад Наваградкам, а яны пра калгас». (*Я. Брыль.* У Забалоцці днее)

Параўн.: *сёнечы* — сёння (*Бірыла,* 107).

Сіга́ста *прысл.* Вялікімі крокамі.

...Сігаста, вырабляючы па снягу самыя мудрагелістыя петлі... праскакаў заяц. (*Б. Сачанка.* Дзік-бадзяга)

Параўн.: *сіг, сігень* — крок (*Бялькевіч,* 404).

Скаба́ *наз., ж.* Рабрына (*ТСБМ-72,* 307).

Тут, на дзедавай ялавіне, я пасвіў сваю Чарнавуху; вушы ў яе папраўдзе былі чорныя, і дзве чорныя плямы, велічынёю з авечыя аўчыны, былі на скабах. (*В. Адамчык.* Два злоты)

Параўн.: *скаба* — рабрына (*Сцяшковіч,* 450).

Скара́ч *наз., м.* Трапкач; ручнік (*БРС-62,* 857).

«Змоўкні, кажу!» — уз'елася маці і, схапіўшы скарач, хвасянула драбкамі па плячах. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *скарач* — 1) трапкач, 2) ручнік (*Уладзімірская,* 262, 312).

Скачу́рыцца *дзеясл., зак.* Скурчыцца.

...Яна [цётка Люды] супакойвала і ўладкоўвала свайго трэцяга ці чацвёртага прымачка, які скачурыўся яшчэ ад першых тостаў за маладых. (*А. Кулакоўскі.* Расце мята пад акном)

Параўн.: *кочурицьца, окочурицьца* — курчыцца (*Насовіч,* 250); *скачурыцца* — здохнуць (*БРС-26,* 284); *акачурыцца* — памерці (*Бялькевіч,* 50).

Скры́ня *наз., ж.* Прыстасаванне на калёсах для перавозкі сыпкіх матэрыялаў.

Хлапчук-вазак пад'ехаў са скрыняй да Веньяміна. (*І. Навуменка.* Бульба)

Параўн.: *скрыня* — збіты з дошак кузаў, які ставяць у калёсы для перавозкі сыпкіх матэрыялаў (*Масленікава,* 187).

Слуха́ўкі *наз., мн.* Навушнікі.

...Там, у хаце, было радыё са слухаўкамі, пэўна, гэтакае самае, як у майго дзядзькі, і калі я, бывала, у нядзелю прыходзіў да яго, дзядзіна надзявала мне на галаў і вушы блішчастую дужку з чорнымі круглымі баначкамі: у слухаўках нешта трашчала, шкраблося, як хрушч у пустой каробцы ад запалак, а потым чуваць было — спявалі. (*В. Адамчык.* Два злоты)

Смажэ́нікі *наз., мн.* Смажаная бульба.

Днём бабка пасадзіла іх [настаўніцу і Сашу] і накарміла капустай і смажэнікамі з новай бульбы. (*А. Васілевіч.* Шляхі-дарогі)

Параўн.: *смажонікі* — смажаная бульба (*Янкоўскі,* I, 169; *Бялькевіч,* 412); *смажок* — бульба з прыгаркаю (*Шаталава,* 163).

Смоўж *наз., м. Перан.* Чалавек, які нізкапаклоннічае, падхалімнічае; чалавек-слізняк.

Вера... расказвала... аб Вейсе, аб людзях-смаўжах, людзях без сэрца, што падаліся на сабачую службу да фашыстаў... (*М. Лынькоў.* Векапомныя дні) «Законы! Даўно ты пазнаў іх, пракляты смоўж? — міжвольна па-

думаў Сотнікаў.— Нядаўна яшчэ, мабыць, зубрыў зусім другія законы, а цяпер вось перакваліфікаваўся, спрытнюга!» (*В. Быкаў.* Сотнікаў)

Смыкну́цца *дзеясл. зак.* гл. *Перасмыкну́цца.*

Ён [Васіль] заўважыў, як у маці жалліва смыкнуліся куточкі губ, і падумаў, што яна вось-вось заплача. (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *смыкаць, смыкнуць* — тузаць, тузануць (*БРС-62,* 870), прасці (*Шаталава,* 163).

Со́пуха *наз., ж.* Сажа.

...А пры боку трубы высачэзныя-высачэзныя — цягнуцца к самаму небу і бессціхання сапуць чорнаю сопухаю... (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *сопух, сопуха* — сажа ў коміне (*Бялькевіч,* 414; *Сцяшковіч,* 463; *Сцяцко,* 149).

Со́пушны *прым.* Чорны.

А праз хвіліну перад Рыгорам мільганула сопушная цем калідора, і ён павярнуўся да выйсця. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *сопуха* — сажа (*Гарэцкі,* 215; *БРС-26,* 295).

Со́шка *наз., ж.* **1.** Прыстасаванне для гатавання ежы на кастры.

Варыва забулькала, і рыбак зняў казанок з сошкі і паставіў на траву. (*Б. Сачанка.* У жыцці)

2. Прылада, з дапамогай якой абганяюць бульбу; акучнік.

Кастусь не зважаў на матчыны ўгаворы: з ахвотаю завіхаўся на дрывотні, абганяў сошкаю бульбу, ездзіў на начлег... (*С. Александровіч.* Ад роднае зямлі) Каля запрудаў, за грэбляю, даўгінаўскія падзёншчыкі, нягледзячы на хлюпату, абганялі сошкамі бульбу. (*А. Бажко.* Перад вераснем)

Параўн.: *сошкі* — вілаватыя палкі, якія становяцца па баках калёс (воза), калі кладуць сена (*Бялькевіч,* 414); *сошка* — акучнік (*Сцяшковіч,* 465).

Спазры́цца *дзеясл., зак.* Спадабацца на погляд (*БРС-26,* 216). Гл. *Паза́рыцца.*

Таццяна аж расплылася ад задавальнення: «А можа, дасць бог, ніхто і не спазрыцца на нас, на старых...» (*М. Зарэцкі.* Вязьмо)

Параўн.: *спазрыцца* — пакваліцца (*Сцяшковіч,* 465); *спазрыць* — угледзець (*Жыдовіч,* I, 126).

Спамі́ж *прыназ.* Між, паміж (*БРС-62,* 875).

Адно мяне ўзрадавала: па прапанове камфракцыі Савет прыняў пастанову — абвясціць другую забастоўку; калі немцы заўтра, да дзесятай гадзіны вечара, не выпусцяць усіх палітычных зняволеных, а ў першую чаргу — арыштаваных чыгуначнікаў, спаміж якіх шмат членаў Савета. (*М. Гарэцкі.* Віленскія камунары)

Параўн.: *спаміш* — прыназоўнік, мае значэнне месца і напрамку дзеяння (*Сцяцко,* 150).

Спаражава́ць *дзеясл., зак.* Спаралізаваць.

Але апошнія два гады жыцця ў Рызе не маглі спаражаваць яго [Рыгора] любові да сілцоўскае мяшчанкі — дзедзічкі. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *спарыжаваць* — разбіць палярушам (*Шатэрнік,* 262; *Янкоўскі,* I, 170; *Жыдовіч,* II, 151); *спарыжаваны* — паралізаваны (*Сцяшковіч,* 465).

Спа́саўка *наз., ж.* Канец лета, сярэдзіна жніўня.

Блізілася спасаўка. У садах спелі і глуха падалі летнікі. На градах спорна цвіў позні мак-самасейка. Гаркавата пахла агурочнікам і кропам. (*У. Кузьмянкоў.* Вяртанне)

Параўн.: *спасоўка* — гатунак груш (*Аляксейчык,* 72).

Спо́паразку *прысл.* З ходу, адразу.

Тады Завішнюк спалохаўся, саскочыў з калёс, падбег да яго [каня], спопаразку паправіў мокры хамут і доўга гладзіў каня па шыі, па мордзе. (*І. Пташнікаў.* Лонва) Некаторыя з іх [карнікаў] так і падалі не разагнуўшыся, а другія спыняліся, нібы ўзбіліся на пратарчаку, спопаразку ўзмахвалі рукамі, а потым грузна асоўваліся набок ці ападалі дагары. (*У. Кузьмянкоў.* Іх аставалася трое)

Спра́га *наз., ж.* гл. *За́саўкі.*

...Пётра падняў вышэй жэрдкі ў спразе і пакіраваўся на другое кукурузнае поле. (*І. Пташнікаў.* Іллюк Чачык)

Спрос *наз., м.* Той, хто робіць допыт, пытае і перапытвае.

— Ты што, адказаць не можаш па-чалавечы?

— А ты спрос?

— Спрос.

— Дык ведаеш што... (*У. Кузьмянкоў.* Іх аставалася трое)

Параўн.: *спрос* — запытанне (*Бялькевіч,* 426).

Спрэзентава́ць *дзеясл., зак.* Падараваць.

Але ў галаве яго [дзеда Талаша] на скорую руку з'явілася новая думка: садраць з воўка скуру, покі ён не акачанеў,— гэта будзе дзедаў трафей, а кабана спрэзентаваць чырвоным байцам. (*Я. Колас.* Дрыгва)

Параўн.: *справентаваць* — падараваць (*Жыдовіч,* II, 152).

Спрунéць *дзеясл., зак.* Разбіцца громам; спрахнуць.

Назаўтра Юліку Барановічу было дрэнна з нагою.

— Вільгаць гэтая, адліга, дык яно і горш... Каб яна спрунела, гэтая жытка... (*К. Чорны.* Зямля)

Спяшóк *наз., м.* гл. *Паспéшка.*

Вось глядзі... бульба-спяшок-рассыпушка — колькі хочаш. (*А. Кулакоўскі.* Гартаванне)

Параўн.: *сьпешка* — гатунак ранняй бульбы, якая скора расце, спее (*Яўневіч,* 51).

Стажары́шча *наз., н.* і **Сцяжáрня** *наз., ж.* Адонак у стозе.

Прытаіўся дзед у хмызняку і асцярожна ўзіраецца перад сабою. Стажка не было. Адно толькі стажарышча, прысыпанае снегам, чарнелася засохлымі дубовымі галінамі. (*Я. Колас.* Дрыгва) ...На далёкіх паплавах тырчаць пустыя сцяжарні... (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі) Людзі завінуліся навокал, шукаючы жардзіны ці якой хварасціны са сцяжарні, каб змайстраваць насілкі і вынесці нябожчыка ў больш зручнае месца на пахаванне. (*М. Лынькоў.* Астап)

Параўн.: *стогавішча* — месца, дзе стаяў стог (*Сцяцко,* 154); *стажарышча* — стажар'е (*Сцяшковіч,* 469); *стажарынне* — стажар'е (*Шаталава,* 166); *сціжар'е, сцяжар'е, сцяжара, сцяжар'я* — стажар'е (*Жыдовіч,* II, 132; *Сцяшковіч,* 584).

Стальніца *наз., ж.* Дошка ў стале; верхняя частка стала (*Жыдовіч,* I, 128).

Валенты забарабаніў кіпцем па стальніцы, каб не так заўважылі, што рукі яго тыхаюць. (*М. Гарэцкі.* Зіма)

Параўн.: *стальніца* — верхняя частка стала (*Сцяшковіч,* 470).

Старажóўка *наз., ж.* Будынак для вартаўніка.

Чмаруцька быў так заняты сваёй працай, што і не заўважыў, як да яго ў старажоўку зайшлі. (*М. Лынькоў.* Векапомныя дні)

Параўн.: *старажоўства* — варта (*Жыдовіч,* I, 128).

Старана́ *наз., ж.* і **Сто́уп** *наз., м.* гл. *Запе́ра, Застаро́нак.*

[Віктар] праціснуўся ў гумно, абмацаў старану з жытам і ўзлез. (*М. Лобан.* На парозе будучыні)

Не варушачыся, каб не спалохаць іх [вераб'ёў], Юзік сказаў:

— А памерзлі... Хадзем, Юрка, дамо ім аўса.

— Знойдуць і самі. У нас у гумно паналазяць заўсёды пападстрэшшу і адно стаўпы гнюсяць (*К. Чорны.* Зямля)

«Дзе іх [клункі] схаваць»,— меркаваў ён [Патапчык], аглядаючы пустыя заперы і стаўпы са збожжам і канюшынаю... (*А. Чарнышэвіч.* Світанне)

— А дзе, ты кажаш, заварушылася?

— Во на гэтым стаўпе. (*М. Лобан.* На парозе будучыні)

Параўн.: *старана* — пазуха ў гумне, дзе складваецца хлеб у снапах (*Насовіч,* 616), бок гумна (*Юрчанка,* 190; *Сцяцко,* 153), месца для сена, саломы (*Корань,* 154; *Шаталава,* 167); *стоўб, стоўп* — слуп (*Насовіч,* 615; *Гарэцкі,* 221; *Янкоўскі,* III, 125); *стоўпіць* — змясціць (*Гарэцкі,* 321); *стоўп* — 1) саха калодзежнага жураўля, 2) кветканоснае сцябло (цыбулі, шчаўя) (*Шаталава,* 168).

Стаўбу́р *наз., м.* Кавалак дрэва.

Чорны, як вугаль, тоўсты, роўны, гладкі дубовы стаўбур ляжаў упоперак ракі. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *стаўбур* — сцябло (без лісця) (*Сцяцко,* 152).

Стаўпе́ц *наз., м.* Частка грабель, да якой прымацоўваюцца зубы (*Янкоўскі,* II, 168).

Братка, дай свярдзёлка. Граблі раблю, дык няма чым дзіркі папракручваць у стаўпцы. (*К. Крапіва.* Мядзведзічы) Але раптам грабільна ў маіх руках пакручваецца, і я ўдараю канцом стаўпца па камені, абросшым пажоўклаю травою. Стаўпец адлятае, а я здзіўлена гляджу на грабільна, пакручваючы ў руках. Потым пачынаю прымяраць стаўпец да развілак. «Не такая вялікая бяда,— думаю сабе, трэба толькі схадзіць у хату, выбіць з стаўпца адламаныя канцы і зрабіць у грабільне новыя зарэзы, так як іх робіць тата». (*А. Пальчэўскі.* Калі ападала лісце) Ля сажалкі, абапёршыся на стаўпец грабель, як бы нечым устрывожаная, стаяла Зоня. (*В. Адамчык.* Зоня)

Параўн.: *стаўпец* — прылада, пры дапамозе якой вя-

жуць ніцяныя петлі (*Жыдовіч,* I, 128—129), падстаўка для ручнога трапання льну (*Сцяцко,* 153—154), папярочная палка грабель (*Сцяшковіч,* 472; *Шаталава,* 167).

Сто́пка *наз., ж.* Будынак для захавання бульбы, гароднiны.

Высокі мажны Максім Ус прыціснуўся да сцяны стопкі і без промаху біў з вінтоўкі па жаўнерах. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка) Бацька... вышмыгнуў у стопку і неўзабаве вярнуўся ў хату з бутэлькай. (*В. Адамчык.* На крыжавых дарогах) Чамусьці незвычайна доўгімі здаліся сцены хлява, стопачка, прабежка да першай яліны. (*А. Кудравец.* Барвовыя сумёты)

Параўн.: *істопка, стопка, сьцёпка* — памяшканне для захавання гароднiны і карняплодаў (*Каспяровіч,* 293); *стобка, сцёбка* — варыўня (*Хрэстаматыя,* 335); *сцёпка* — кладоўка, варыўня (*Клімчук,* 70; *Ніканчук,* 90; *Сцяцко,* 157).

Сто́пкі, *наз., мн.* гл. *Недато́пкі.*

І заўважыла [Анна Сцяпанаўна], што ні ў кога не было такіх стопкаў, як у яе, людзі абуваліся нармальна... (*А. Кулакоўскі.* Расстаёмся ненадоўга)

Параўн.: *стопак* — стаптаны лапаць (*БРС-26,* 301); *стэпцы* — сходы (*Сцяцко,* 155).

Стоўп гл. *Стара́на.*

Страла́ *наз., ж.* гл. *Асве́р, Ко́варат.*

Вось тут ля стралы прывяжам да рання, а потым — у воласць. (*П. Галавач.* Суседзі) Пасадзілі на пясок ля стралы калодзежнай, залажылі пад пахі пастронак і, моцна завязаўшы вузлом на плячах, абкруцілі пастронак кругом стралы. (Там жа)

Параўн.: *страла* — вага (*Янкоўскі,* II, 168), канец жураўля ў калодзежы (*Жыдовіч,* II, 154), журавель (у калодзежы) (*Шаталава,* 168).

Стру́шанка, *наз., ж.* Трасянка.

[Гвардыян] абарочваецца напаўзвароту ад дзвярэй і дае апошні загад жонцы: «Як прыйдзе Панас — хай ідзе струшанку трэсці». (*М. Зарэцкі.* Вязьмо) Струшанка ляжала ля сцяны ў каровы пад нагамі — шапацела, калі ступала па гнаі Наста. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *(с)трушанка* — трасянка (*Насовіч,* 619; *Янкоўскі,* I, 183; *Юрчанка,* 191; *Бялькевіч,* 422), сена і салома, змешаныя (стрэсеныя) разам (*Яўневіч,* 50).

Стрымбу́к і **Стрымбу́ль** *наз., м.* Сцябло без лісця.

Мішка глядзеў на... стрымбукі сухога быльніку, што тырчаў па белым снезе на адкосе... (*В. Адамчык.* Хата) Там, на няўскопаных градах, звінелі сухімі галоўкамі стрымбулі высокіх кветак, што сяяліся самі па сабе і цвілі да позняе восені... (Там жа)

Параўн.: *стрымбуль* — стрэлка, кветканоснае сцябло цыбулі (*Лепешаў,* 49).

Стрымбу́ль гл. *Стрымбу́к.*

Стугане́ць *дзеясл., незак.* Стукаць, бразгаць.

Сляпы ад злосці ехаў Глушак мястэчкам, стуганеў жалезнымі абадамі па бруку. (*І. Мележ.* Подых навальніцы)

Ступа́к *наз., м.* Падэшва нагі, ступня.

Памятаю, як тата панура сігаў па вуліцы вёскі, а ўслед за яго вялікімі босымі ступакамі я трухаў подбегам. (*Я. Брыль.* У Забалоцці днее) «Ступак у мяне нічога не разбірае,— апраўдваўся ён [Нічыпар] перад людзьмі.— Па шышках буду хадзіць, па шыпульках — не чуе». (*А. Кулакоўскі.* Тры зоркі) Члап, члап, члап — хлюпаў каля хаты босымі ступакамі пан Антось. (*А. Бажко.* Перад вераснем) Пасля першага дня балела ўсё цела, як пабітае, кожны мускул адзываўся болем, пачынаючы ад шыі і канчаючы ступакамі. (*У. Дамашэвіч.* Горад прыйдзе сам...) Санітары ўнеслі Лявона ў калідор, хацелі сцягнуць чобаты, але яны папрымярзалі да ступакоў. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *ступак* — ступня (*Сцяцко,* 155; *Сцяшковіч,* 477; *Шаталава,* 170).

Ступі́ца *наз., ж.* Калодка ў коле.

Летам тут таксама дарога несамавітая — жоўты сыпучы пясок па самую ступіцу. (*Б. Сачанка.* Пакуль не развіднела)

Параўн.: *ступніца, ступіца* — калодка ў калясе, у якую забіты спіцы (*Бялькевіч,* 424).

Стыда́цца *дзеясл., незак.* Саромецца.

«...Выходзячы з гэтага, мы адварочваемся ад свайго роднага, не шануем яго, мы стыдаемся яго!» — слова «стыдаемся» Лабановіч прамовіў з націскам, пры гэтым выраз яго твару змяніўся, а ў вачах загарэўся агеньчык нейкай злосці. (*Я. Колас.* На ростанях) Тады За-

зыба ў сваёй неспадзяванай, але недаверлівай радасці паглядзеў на Маштакова і адразу панікнуў: сакратар райкома, нібы стыдаючыся чаго, плюскаў вачамі, спяшаючыся адвесці іх убок. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *стыдацца* — саромецца (*Сцяшковіч*, 478); *стыдзіць* — саромець (*Сцяцко*, 155).

Сты́днік *наз., м.* Сараматнік.

«Паважаў бы чалавека, стыднік ты»,— накінулася на Чачыка Кася. (*І. Пташнікаў.* Іллюк Чачык)

Параўн.: *стыдзька* — сарамлівы (*Насовіч*, 620); *стыднік(-ніца)* — сараматнік(-ніца) (*Жыдовіч,* I, 130).

Стыка́цца *дзеясл., незак.* Бываць, знаходзіцца (*Юрчанка*, 192).

У той год з вясны вельмі дажджыла і ўсюды панарастала шмат травы. І ён не стыкаўся дома — усё бегаў то з касою, то з граблямі і рабіў сена... (*Б. Сачанка.* Дзік-бадзяга)

Параўн.: *(не)стыкацца* — быць дзе-небудзь вельмі мала (*Янкоўскі,* III, 126); *стыкацца* — бываць, знаходзіцца (*Сцяшковіч*, 478).

Су́днік *наз., м.* Шафка для захавання посуду, малака, хлеба і інш.

Стракаценькая кучарка скокнула з лаўкі на край паліцы, і адтуль пасыпаліся на суднік Пархвенавы соннікі і аракулы. (*М. Гарэцкі.* Зіма) І на мяне тата крычыць. Пазаўчора мне вельмі захацелася было сала, дык я сам палез у суднік ды адрэзаў сабе кавалачак, дык тата... калі дасць мне нечым па руках, дык я аж заплакаў. (*К. Чорны.* Зямля) А ён, Ратушняк, сядзеў на рагу стала, глядзеў пад суднік на сляпы магазын, на сляпы агонь... (*І. Пташнікаў.* Агні)

Параўн.: *суднік* — скрынка для пасуды, буфет (*Каспяровіч,* 295), шафа для кухоннай пасуды (*Бялькевіч,* 425), кубелец (*Сцяшковіч,* 479).

Су́парат і **Супо́рат** *наз., м.* Сапернік; праціўнік.

— Ну? — справіўся Рыгор.

— Твой супарат выйшаў ад Прыдатных.

— Бераг? — праверыў Пятрусь.

— А які ж чорт... (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны).

У вялікай злосці яны [Хомкі] могуць забіць свайго супарата. (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь) Мартынава сэрца

забіла трывогу. Васіль — супорат небяспечны. Мартын — бабыль. (*Я. Колас.* Дрыгва)

Параўн.: *супар* — супернік, канкурэнт (*Насовіч,* 623; *БРС-26,* 304); *супарат* — праціўнік (*Гарэцкі,* 223); *супурат, супырат* — упарты чалавек (*Юрчанка,* 192; *Бялькевіч,* 427).

Супо́рат гл. *Су́парат.*

Суто́нець *дзеясл., незак.* Змяркацца (*БРС-62,* 902). На двары сутонела. (*М. Лобан.* Гарадок Устронь)

Суто́нне *наз., н.* Змярканне, прыцемак.

Ішоў дзед Талаш з такім меркаваннем, каб на сядзібу папасці ў сутонне, каб лепш быць прыхаваным ад людскога вока. (*Я. Колас.* Дрыгва) Сіні ў перадранішнім сутонні, ён [снег] аж сляпіў вочы сваёй чыстай, некранутай белізною. (*Б. Сачанка.* Дзік-бадзяга) Але ў тым месцы, дзе паабапал сцежкі стаялі — як падняць чалавеку руку — маладыя елкі, дарогу перагарадзіла вялікая, бы нацягнутая з суравых нітак павуціна, якая ў лясным сутонні, здавалася, блішчэла. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *сутонак, сутонне* — змярканне (*Сцяшковіч,* 481).

Суто́ньвацца *дзеясл., незак.* Змяркацца.

За акном ужо сутоньвалася: у кутках у нумары гусла цемната. (*В. Адамчык.* Калі ападае лісце)

Параўн.: *сутаняцца, сутуняцца* — змяркацца, сутонець (*Жыдовіч,* І, 131; *Сцяшковіч,* 481).

Суха́рыкі *наз., мн.* Пячэнне.

Негаваркія яшчэ жанчыны каштавалі катлеты, булкі, сухарыкі, ківалі сваім мужчынам на яду, шапталі на вуха: «Закусвай, закусвай, каб не давялося цябе валачы дадому!» (*Г. Далідовіч.* Ліст да Олі)

Параўн.: *сухарка* — булачка з салодкага цеста (*Сцяшковіч*, 481).

Сцё́жар *наз., м.* Уваткнутая ў зямлю жэрдка, вакол якой кладзецца стог (*Янкоўскі,* І, 178).

...Над пацямнелымі стагамі крычалі вароны і садзіліся на стромкія сцежары. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *сцежар* — падсцілка пад стог (*Сцяцко,* 167; *Выгонная,* 125; *Сцяшковіч,* 483); *стэжор, стэжар* —

жэрдка, вакол якой кладуць стог, падсцілка для стога (*Шаталава*, 172).

Сцiба́ць і **Сцiга́ць** *дзеясл., незак.* Ісці вялікімі крокамі.

Рыгор застаўся адзін. Ён хацеў гукнуць сваіх небажат — Зоську і Гуляша,— але ўспомніў, што, мусіць, паехалі ўжо. Тады засцібаў дарогаю. (*К. Чорны.* Нянавісць) ...Я бачыў, як вы сцігалі вуліцаю... (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Сцiга́ць гл. *Сцiба́ць*.

Сцяга́ч *наз., м.* Чалавек, які не мае пастаяннага месца жыхарства; бадзяга.

Ты думаеш, мне гэты перамер цацка вялікая? Хто асеў на гаспадарцы, нават гэтыя сцягачы, якім зямлю гэтымі гадамі падавалі, няхай от яны скажуць! (*К. Чорны.* Зямля)

Сцяжа́рня гл. *Стажарышча.*

Сыска́цца *дзеясл., зак.* Знайсціся, адшукацца.

А тут яшчэ круціцца — сыскаўся са свету — гэты зладзюга Шыбянок. (*М. Зарэцкі.* Вязьмо) Каля Пракопавай хаты спыніўся запылены «Масквіч». І пакацілася па вёсцы пагалоска: Пракопаў пляменнік сыскаўся. (*С. Грахоўскі.* Калі астаюцца свае)

Параўн.: *сыскацца* — вярнуцца (*Жыдовіч,* II, 157).

Сыча́ць *дзеясл., незак.* Сыцець.

Мяса ідзе на птушкаферму, а куры ад гэтага, знаеш, як сычаюць. (*А. Кулакоўскі.* Тры зоркі)

Ся́нні *прысл.* Сягоння.

«А я ўжо думала, вы сянні не прыйдзеце»,— прапела яна грудным голасам. (*І. Чыгрынаў.* Сонца на косах) А Іван Падзерын выйшаў на колькі хвілін у двор, вярнуўся адтуль і сказаў, пацепваючы плячамі: «Але ж і вечар сянні!» (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *сёні, сягання, сяньні* (*Жыдовіч,* II, 133; *Бялькевіч,* 439).

Т

Тава́р *наз., м.* Буйная рагатая жывёла.

...Калі будуць з пашы гнаць тавар, я паеду дадому... (*Б. Сачанка.* Баравое рэха)

Параўн.: *тавар* (*Янкоўскі,* I, 180; *Хрэстаматыя,* 335; *Прач,* 169; *Сцяшковіч,* 492; *Шаталава,* 173).

Та́ма(-ка, -цька) *прысл.* Там.

А мы ўжо сянні збіраліся з бабамі ісці ў ямніцу глядзець сваіх мужыкоў. Тама ж цяпера лагер ваеннапалонных. Дак, можа, і наш чый тама. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі) «А я з Вуглоў. Смалякоў, Ігнат, а бацьку майго Іванам звалі. Значыць землякі мы. А ты чый будзеш тамацька?» — спытаў ён. (*І. Чыгрынаў.* Па дарозе дамоў)

Параўн.: *тама, тамацька* — там (*Бялькевіч,* 440); *тамака* — там (*БРС-62,* 915; *Жыдовіч,* I, 134); *тамыцька* — там (*Бялькевіч,* 441); *тамайка, тамачы* —там (*Сцяшковіч,* 493).

Тарава́ты *прым.* Добразычлівы, шчодры.

Ратавала адно — чалавек Харытоня быў тараваты, і калі сам чаго не меў, то зычыў па горла дабра суседзям. (*І. Чыгрынаў.* Залатая рука)

Параўн.: *тырыватый* — добры, шчодры (*Бялькевіч,* 449).

Тарара́хкаць *дзеясл., незак.* Тарахцець; працаваць з шумам.

У гумне тарарахкала арфа. (*М. Лобан.* На парозе будучыні)

Параўн.: *тарарахъ* — выклічнік, які абазначае бой у што-небудзь (*Насовіч,* 620); *тарахаць* — тарахцець (*Каспяровіч,* 304).

Тнуць *дзеясл., зак.* Джыгануць; укусіць.

Пчала ледзь не тнула мне ў пяту... (*А. Бажко.* Перад вераснем)

Параўн.: *тнуць* — 1) ссякаць, 2) кусаць, джаліць, 3) заўзята праць (*Сцяшковіч,* 497).

Трайні́к *наз., м.* Вілы з трыма рагамі (зубамі).

Тады жанчына падскочыла да верамейкаўскага старшыні і цаўём трайніка піхнула ў спіну. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Трапа́шка *наз., ж.* Трапло.

Па хлявах ды павецях Некрашоўкі адна перад другою ляскалі церніцы, стукалі трапашкамі... (*М. Лобан.* На парозе будучыні)

Параўн.: *трапашка* — прылада для трапання ільну (*Гуліцкі,* 129); *тряпышка* — прылада для трапання

льновалакна, трапло (*Юрчанка,* 197; *Бялькевіч,* 446); *трапачка, трапашка, трапушка* — трапло (*Сцяшковіч,* 500).

Тру́бка *наз., ж.* гл. *Ступіца.*

У калёсах левае пярэдняе кола без шыны. У другім паміж спіц устаўлена кароценькае пацясанае паленца, каб не ўгіналася шына. Патрэскаліся трубкі і вось-вось, здаецца, выпадуць спіцы, распадзецца кола. (*П. Галавач.* Вінаваты)

Параўн.: *трубка* — ступіца ў коле (*Насовіч,* 641); *трупка* — калодка ў коле (*Шаталава,* 178).

Трупе́хнуць *дзеясл., незак.* Гнісці, выветрывацца (*Гарэцкі,* 232).

Ды і сцены ў катуху ў гэтым ужо патрупехлі даўно, ледзьве ліпяць... (*М. Зарэцкі.* Вязьмо)

Параўн.: *трупехнуць* — гнісці, *трупехлы* — гнілы (*Насовіч,* 642; *Каспяровіч,* 312; *Юрчанка,* 198; *Бялькевіч,* 444); *трупехліна* — парахня (*Шаталава,* 178).

Тру́пнуць *дзеясл., зак.* Стукнуць, ударыць.

Град пабольшаў. Ён моцна сек мне па костачках, па пятах, і раптам па галаве востра трупнуў, і было чуваць, як адскочыла вялікая, з курынае яйцо, градзіна — я аж спатыкнуўся і адчуў, як на галаве пякучай гарачынёю наліваецца гуз. (*В. Адамчык.* Дзікі голуб)

Параўн.: *тропнуць* — ударыць (*Шаталава,* 177).

Трупце́ць *дзеясл., незак.* Трымцець, як пабіты гаршчок ці збан.

...Кірэй падышоў да брата, страсянуў яго руку, прытуліў да сябе і моцна пастукаў яго па плячах, нібы прабуючы на слых, які гук выдае яго цела — ці здаровае, ці не трупціць. (*У. Дамашэвіч.* Заклінаю ад кулі)

Параўн.: *трупцець, трумцець* — дрыжаць, калаціцца (*Шатэрнік,* 279; *Сцяцко,* 162; *Янкоўскі,* III, 133).

Трэ́ска *наз., ж.* Матэрыял, якім крыюць дах; дранiца, шчапа.

На двары мітусіліся людзі. Рабілі «трэску» на пакрыццё свірну і току. Конь быў запрэжаны, як пры малацьбе. Падганяў Рыгор, а яго маладуха падхоплівала з-пад нажа адлупленую ад асінавых калодак белую, як сыр, «трэску»... (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі)

Турба́цыя *наз., ж.* гл. *Ператрубацыя.*

«Ай, не, не трэба, не трэба: лішняя турбацыя», —

спыніў Рыгор. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) «Калі пан ужо верне нам затокі, мы прынясём самай лепшай рыбы нашаму настаўніку за турбацыю»,— гаворыць дзядзька Есып. (*Я. Колас.* На ростанях) А то, бачыце, сёння я чакаў; вам самім турбацыя вялікая і мне. (*К. Чорны.* Люба Лук'янская)

Параўн.: *турбацыя* — клопат, неспакой (*Насовіч,* 644; *Каспяровіч,* 314; *Сцяцко,* 163).

Туркатáць *дзеясл., незак.* Спяваць.

Дзядзечка, глянь, глянь! Вунь на каліне птушачка туркоча... Хто гэта? (*С. Александровіч.* Ад роднае зямлі)

Параўн.: *туркацець* — грымець калёсамі (*БРС-26,* 317).

Турчáць і **Турчэ́ць** *дзеясл., незак.* Крычаць, шумець.

Пад лесам і воддаль ад дарогі вісеў туман, падняўшыся ад зямлі. Турчэлі недзе далёка жабы, гудзеў дзікі голуб, ззаду, на Брадку, у тым баку, дзе нядаўна стралялі. (*І. Пташнікаў.* Тартак) На балотцы за голым і сіняватым алешнікам цвіла слепата, і недзе там турчаў, як хто ў вуха, туркач — на цяпло. (*В. Адамчык.* Хата)

Параўн.: *(рас-, за-)туркаць* — будзіць, трашчаць, крычаць (*Насовіч,* 644); *туркнуць* — затрубіць на вуха «тур» (*Каспяровіч,* 314), праляцець з шумам (*Бялькевіч,* 446); *турлычыць* — 1) неразборліва гаварыць, 2) спяваць (пра жаваранкаў) (*Юрчанка,* 199); *турчаць* — квакаць, бурчаць (*Сцяшковіч,* 506), цвыркаць (*Шаталава,* 179).

Турчэ́ць гл. *Турчáць.*

Тхлáніць *дзеясл., незак. Іран., груб.* Забяспечваць.

Значыцца, колькі цябе ні тхлань, усеадно табе нічога не паможа. Як у бочку без дна. А чаму? (*К. Чорны.* Ідзі, ідзі)

Параўн.: *тхло* — аддушына (*БРС-62,* 931).

Тылíкаць і **Тылілíкаць** *дзеясл., незак.* Фальшыва іграць; пілікаць.

За сцяной, у кватэры Гайка, тылікаў фальшывую польку гармонік, ды цяжка, нібы салдацкімі ботамі, гопалі добра падпітыя госці. (*І. Шальманаў.* Пачынаўся дзень) Высіліся ўгару жураўлі студняў. Тылілікаў гармонік. (*З. Бядуля.* Салавей)

Параўн.: *тылілікаць* — 1) спяваць песню без слоў, 2) дакучаць спевамі (*Янкоўскі,* II, 178).

Тылілі́каць гл. *Тылі́каць.*

У

Уга́ *выкл., часц.* Ух, ого.

— Хіба ж мяне не ведаеце?

— Уга, хто цябе не ведае... (*М. Лынькоў.* Салавей-разбойнік)

Дзед паказаў рукой на салому: «Скармілі ж ужо багата, дый на подсціл багата пайшло. Саломы ў нас, уга, колькі». (*П. Галавач.* Спалох на загонах)

— О... дык ты сёння, брат, малайцом... Глядзі, мацi, чым не зяць!

— Уга! — з усмешкай развяла старая.— Не пазнаць... (*В. Дайліда.* Вясна, хлопцы, вясна)

Угру́нь *прысл.* Шпарка, бягом.

Угрунь пабег ён [кухар] да свае кухні... (*М. Гарэцкі.* Смачны заяц) [Карызна] угрунь дабег да школы, але на ганак узышоў спакваля, нібы раздумляючы. (*М. Зарэцкі.* Вязьмо) ...Думкі беглі угрунь адна за другой. (*П. Броўка.* Калі зліваюцца рэкі)

Параўн.: *угрунем, наўгрунь, угрунь* — хутка, шыбка, бягом (*Каспяровіч,* 317; *Яўневіч,* 37); *угрунь* — бягом (*Насовіч,* 651; *Бялькевіч,* 453; *Жыдовіч,* I, 140).

Удо́дні *прысл.* гл. *До́дніцай.*

Ён [Гушка] уставаў яшчэ ўдодні, клаўся апоўначы. (*К. Чорны.* Бацькаўшчына)

Параўн.: *удосвіцце* — досвіткам (*Юрчанка,* 203).

Узбэ́нчыць *дзеясл., зак.* Уздуць (пра жывот).

Колькі ж я піць буду? Каб узбэнчыло? Я ж толькі што напілася. (*Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды)

Параўн.: *узбэнчыць* — уздуць (*Сцяшковіч,* 511).

Уко́цаць *дзеясл., зак.* Забіць.

Навокал лес, тут за ноч можна не толькі Лейбу ўкоцаць, а ўвесь млын разам з паравіком перавезці. (*А. Чарнышэвіч.* Світанне)

Параўн.: *укоцыць, укакошыць* — забіць (*Бялькевіч,* 457; *Жыдовіч,* II, 164).

Ула́дзіны *наз., мн.* Змова, змовіны (*БРС-26,* 324).

«Што ж, уладзіны глядзець пойдзем?» — абярнулася Стэпа да Сёмкі. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Улóнне *наз., н.* Калені.

Але Чубар адразу не стаў гукаць — проста спачатку сеў, паклаўшы на ўлонне вінтоўку... (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *улоння, улонне* — калені (*Бялькевіч,* 458; *Сцяшковіч,* 514).

Улялю́шчыць *дзеясл., зак.* Даць бізуноў, плётак і інш.

Пасля нас адпусцілі, а яму «двадзесце пенць»... І ўсе яму ўлялюшчылі, тыя ж паліцаі... (*І. Пташнікаў.* Лонва)

Умалёгаць *дзеясл., зак.* Упрасіць, гаварыць (*Жыдовіч,* II, 165).

Паволі, паволі ўмалёгалі яе. (*М. Лобан.* На парозе будучыні) Ледзьве ўмалёгаў яго [Цярэшку] Казік Ермаліцкі і такі прыехаў да бацькавага дому. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *малёгаць* — угаворваць, прасіць (*Бекіш,* 101).

Умясцёх *прысл.* Разам, гуртам.

І дзетвара галузавала умясцёх, заводзіла розныя гульні. (*М. Лынькоў.* Гой)

Параўн.: *умясьцёх* — супольна, разам (*Бялькевіч,* 460).

Унё *выкл., часц.* Вунь як!

Унё! Дак пашукаў бы! Можа і знайшоў бы, калі не вельмі пераборлівы. (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *унё, унь* — вунь (*Янкоўскі,* I, 186; *Шаталава,* 182).

Уну́рысты *прым.* Пануры, негаманкі.

А што вочы такія ў цябе — дак мне ето, папраўдзе, да спадобы! Такіх ні ў кога няма болей! І сам ты — харошы, толькі што маўклівы, унурысты. (*І. Мележ.* Людзі на балоце)

Параўн.: *унурына* — плакса (*Каспяровіч,* 321); *унурыцца* — задумацца (*Сцяшковіч,* 515).

Уны́ць *дзеясл., зак.* Спалохацца; пасці духам.

Акаловіч уныў і варухнуў губамі. (*К. Чорны.* Пошукі будучыні)

Параўн.: *унываць* — падаць духам (*Бялькевіч,* 460).

Урэ́пiцца *дзеясл., зак.* Учапiцца (*БРС-62,* 963).

Другiя i зубамi, i рукамi ўрэпiлiся ў тое, што назва вёскi сваiм карэннем уваходзiць у слова «гайда». (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскi)

Параўн.: *урэпiцца* — ухапiцца (*Бекiш,* 107).

Усе́нечкi *займ.* Увесь.

Марыля стала дый паглядзела — усенечкiя людзi жнуць, толькi жменi калосся ды белыя хусткi мiльгаюць. (*Я. Брыль.* Птушкi i гнёзды)

Параўн.: *усенька, усенькае* — усе (*Гарэцкi,* 242); *усенькi* — увесь (*Сцяшковiч,* 516).

Усердава́ць *дзеясл., зак.* Раззлаваць, увесцi ў злосць.

Ну, вы мяне, панна Ядвiся, хочаце ўсердаваць, але вам гэта не ўдасца. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *сердавацъ* — злавацца (*БРС-62,* 851); *усердавацца* на каго — раззлавацца (*БРС-26,* 328); *усердзiць* — раззлаваць (*Насовiч,* 665).

Усклы́чыцца *дзеясл., зак.* Усхадзiцца, раз'юшыцца.

Але Лясніцкі раптам схапянуўся, усклычыўся, быццам яго ўкалола тое, што яна падышла суцяшаць. (*М. Зарэцкi.* Сцежкi-дарожкi)

Параўн.: *усклычыць, усклычваць* (*БРС-62,* 965; *БРС-26,* 328).

Усту́пкi *наз., мн.* Хатнi абутак, пантофлi.

Хоць боты абую, а то я на ногi ўступкi ўссунуць забылася. (*К. Чорны.* Трэцяе пакаленне)

Параўн.: *уступкi* — тапачкi (*Сцяцко,* 166; *Сцяшковiч,* 517).

Уся́кся *прысл.* Усяк, усяляк, па-рознаму.

— А настрой якавы, не чулi?

— Усякся. Большаю часткаю — добры, бадзёры. (*Ц. Гартны.* Сокi цалiны)

Параўн.: *усякава, усялякся* — усяк (*Бялькевiч,* 466; *Жыдовiч,* II, 167).

Утну́ць *дзеясл., зак.* Зайграць.

Падышлi вясковыя музыкi, Нямiравы прыяцелi, дзве скрыпкi i цымбалы. Музыкi ўтнулi танцы. (*К. Чорны.* Бацькаўшчына)

Параўн.: *утнуць* — зайграць гучна (*Сцяшковiч,* 518).

Утхла́нiць *дзеясл., зак. Iран., груб.* Забяспечыць. Гл. *Тхла́нiць.*

Хамскага горла ніколі не ўтхланіш. (*К. Чорны.* Лявон Бушмар)

Ухадóкаць *дзеясл., зак.* Закалоць.

Учора напрамілуй прасіўся, каб адпусціла памагчы Галаску кабана ўхадокаць. (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае)

Параўн.: *ухайдошыць* — забіць, знішчыць (*Юрчанка,* 208); *уходаць* — забіць (*Жыдовіч,* II, 168); *уходарыць* — прывесці ў парадак, прыбраць заколанага кабана (*Сцяцко,* 167).

Уця́ць *дзеясл., зак.* Уціснуць.

...Калі [мядзведзь] учуў пранозлівы свіст і рэў... уцяў голаў у плечы і прыспешным крокам пайшоў, азіраючыся... (*М. Лынькоў.* Баян)

Параўн.: *сцяцца, сцяць* — сціснуцца, сціснуць (*БРС-62,* 907).

Учгýр *наз., м.* Пояс.

Рукі звяжам. На мой учгур. (*А. Чарнышэвіч.* Світанне)

Параўн.: *гачкур, учкур, вичкур, очкур* — 1) шнурок, якім падцягваюць штаны, 2) мотуз, завязка для каўняра, сарочкі (*Сакалоўская,* 301).

Ушалóпацца *дзеясл., зак. Пагардл.* Закахацца (*Жыдовіч,* II, 169).

...Я ўжо і лейцамі гразіўся, і замуж хацеў за Невяроўшчыка аддаць, дык і ні блізка. Ушалопалася ў нашага парабка... (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *ушалопаць* — 1) раскумекаць, 2) убіць сабе ў галаву (*БРС-62,* 976).

Уя́да *наз., аг.* Надаедлівы чалавек.

Ну і ўяда ехала з намі. Век такое не бачыў. (*П. Пестрак.* Уяда)

Параўн.: *уядлы* — спрактыкаваны і нядобрасумленны працаўнік, які можа абманваць, абкрадаць, прысвойваць чужое дабро, але раскрыць яго цяжка ці не ўдаецца (*Янкоўскі,* I, 188).

Ф

Фáйны *прым.* Прыгожы, добры.

«Файная баба!» — захапляўся Рысь, праводзячы Алеся з мястэчка. (*Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды)

Параўн.: *файна* — добра, прыгожа, *файный* — добры, прыгожы (*Бялькевіч,* 468; *Сцяшковіч,* 521; *Шаталава,* 184); *файны* — харошы (*Сцяцко,* 168).

Фарбо́ты *наз., мн.* Карункі.

Любіць [дзед] любавацца на фарботы залаценькай павуціны, што бліскаюць на сонцы, цягнуцца, быццам плывуць і быццам сцелюцца ад поля... (*М. Гарэцкі.* Ціхая плынь)

Параўн.: *фарботы* — простыя, ручныя карункі з сумессю чырвоных нітак (*Насовіч,* 673), вязаныя ручным спосабам карункі (*Бялькевіч,* 478).

Фаты́га *наз., ж.* гл. *Пературба́цыя, Турба́цыя.*

— ...Сурвіла бярэцца пасля задатку нашу частку заплаціць, а мы яму будзем выплачваць, а за фатыгу яму адробім пакрысе.

— За фатыгу адробіце? А ці не прагадаў бацька? (*К. Чорны.* Бацькаўшчына)

Параўн.: *фатыга* — старанне (*Бекіш,* 108; *Сцяшковіч,* 523), турбота, клопат (*БРС-62,* 982).

Фатыгава́цца *дзеясл., незак.* Турбавацца, клапаціцца.

— Дзе ж пракурор?!

— Не захацеў фатыгавацца з-за нас... (*А. Бажко.* Позняе ворыва)

Не пашкадуй, як той казаў, кавалачка паперы і хвіліны часу ды вазьмі напішы ад мяне пару слоў брату... Зыдору, у Чарніцу. Пафатыгуйся... (*К. Чорны.* Ідзі, ідзі)

Параўн.: *фатыгавацца* — клапаціцца (*Каспяровіч,* 326); *пафатыгавацца* — патурбавацца, паклапаціцца (*Шаталава,* 129).

Фацэ́тна *прысл.* Смешна.

Юлік Барановіч паглядзеў на курыцу і сказаў: «Ці не курч гэта на яе напала, вельмі ж яна ступае неяк фацэтна, прысядаючы». (*К. Чорны.* Зямля)

Параўн.: *фацэтна* — смешна, камічна, забаўна (*Жыдовіч,* I, 144).

Фацэ́тны *прым.* Смешны, камічны, пацешны.

На гэты раз дзверы расчыніліся болей урачыста, павольна і стала, і парог пераступіла даволі фацэтная і маляўнічая постаць штацкага чалавека са стрэльбаю. (*Я. Колас.* Дрыгва) А то яшчэ фацэтны Сабастыян надумае, што яна не верыць, што Ганне тут лепш, як у

родных бацькоў. (*К. Чорны.* Скіп'ёўскі лес) Так, выгляд мой быў даволі фацэтны... (*І. Навуменка.* Семнаццатай вясной)

Параўн.: *фацэтны* — камічны, смешны (*БРС-26,* 333; *БРС-62,* 982).

Фо́рскаць *дзеясл., незак.* Пырхаць; фыркаць.

За... возам, паклаўшы галаву аж на мяхі, і тупаў Буланчык. Адвесіў губу, форскаў, здавалася — хоча пераргрызці на калёсах мех: дастаць зярняты. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *порскаць* — фыркаць (*Насовіч,* 475; *БРС-26,* 242).

Фуз *наз., м. Перан.* Асадак; смецце.

«Э, глупства! — перапыніў настаўнік свае думкі.— Трэба абавязкова паехаць да сябра і крыху праветрыцца і скінуць той фуз, які патрошку пачынае ўжо набірацца». (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *фус* — адходы пры трапанні льну (*Жыдовіч,* І, 145); *фуз* — смецце на паверхні вады (*Сцяшковіч,* 524), адстой, асадак, ніжэйшы гатунак (*Жыдовіч,* II, 169).

Х

Хадні́к *наз., м.* Палавік, дарожка (*Жыдовіч,* І, 145).

Бывала, цалюткі дзень, ад рання і да позняга, шаркае апоркамі на босую нагу па хадніках ці па каменю. (*М. Гарэцкі.* Дурны настаўнік)

Хату́ль і **Хаты́ль** *наз., м.* Заплечная ношка, мяшок.

Нейкая кабета, з белым палатняным хатулём на спіне, памалу дыбала па каляіне. (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае) Сыркін уздыхнуў, але словам не азваўся. Пасядзеў, пакуль Чубар не зняў свае рукі з ягоных плячэй, тады падхапіў за самы вузельчык той хатыль, які браў апошні з воза, і пачаў прыспешваць сыноў. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *хатуль* — вузел, звязка (*Каспяровіч,* 328); *хатыль* — 1) плецены з бяросты кошык для хлеба, 2) кайстра, заплечны мяшок, торба (*Бялькевіч,* 470; *Юрчанка,* 210).

Хаты́ль гл. *Хату́ль.*

Ха́ўкаць *дзеясл., незак.* Цяжка дыхаць.

Ішоў [Панок] ззаду за ўсімі, дыхаючы, як рыба на пяску, ажно хаўкаў. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *хакаць* — цяжка, часта, перарывіста дыхаць (*Яўневіч,* 55; *Юрчанка,* 209); *хаўкаць, хоўкаць* — пазяхаць (*Жыдовіч,* II, 170).

Хáцішча *наз., н.* Месца, дзе стаяла хата.

Антон Ягоравіч пастаяў на сваім хацішчы, агледзеўся. (*І. Чыгрынаў.* На пыльнай дарозе)

Параўн.: *хатище, хатнищэ, хатышчэ, хатысько* — месца, дзе стаіць ці стаяла хата (*Корань,* 157).

Хлабасцíна *наз., ж.* Дубец, галінка, ламачына.

А ты, Варка, хлабасцінаю не махай: пятух акно высадзіць... (*М. Гарэцкі.* Зіма)

Параўн.: *хлыбазіна, хлыбасціна* — хварасціна, дубец (*Бялькевіч,* 474); *хлабыстацца* — шлёпацца (*Шаталава,* 186).

Хля́ба *наз., ж.* Паха.

Худая, з вострым крыжам і пустымі хлябамі карова... ішла па-старэчаму павольна і безуважна. (*В. Адамчык.* Срэбра на павуціне)

Параўн.: *хляба* — 1) дыхавіца, 2) паха (*Сцяцко,* 169), бакавая ўпадзіна паміж апошнім рабром і клубам (*Шаталава,* 187); *перахлябіцца* — рэзка патанець ад голаду, знясілення (пра жывёлу) (*Яўневіч,* 44).

Хóднік *наз., м.* Палавік.

І я стану жыць у хаце з белымі фіранкамі, з цёплай пафарбаванай падлогай, з мяккімі ходнікамі... (*В. Адамчык.* Урок арыфметыкі)

Параўн.: *ходнык, ходнік* — палавік (*Сакалоўская,* 316; *Жыдовіч,* 171).

Хрáпа *наз., ж.* Мёрзлая гразь.

На буланым стаенніку выехаў змрочны камендант, верхам праехалі афіцэры, следам па мёрзлай тугой храпе пратупалі падкаваныя боты салдат. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *храпа* — камякі мёрзлай гразі (*Нікапчук,* 92; *Сцяцко,* 170; *Сцяшковіч,* 583; *Шаталава,* 187).

Хтóкала *наз., аг.* Той, хто пры гутарцы часта перапытвае «хто?»

— У Лядах выцяг?

— Хто?

— Хтокала. (*П. Галавач.* Кнак)

Параўн.: *хтоцкі, хтокала* — той, хто пытае пра штонебудзь, хоць да гэтага і сам мае непасрэднае дачыненне (*Яўневіч,* 56).

Ц

Цаці́ўе і **Цурбы́лле** *наз., н. Зборн.* гл. *Каліўё(е).*

Пад ёю [яблыняй] — лысы, дурны нямецкі гарбуз, ад якога пабэрсалася ў бакі яшчэ зялёнае цаціўе з рэдкімі шурпатымі лістамі. (*Я. Брыль.* Птушкі і гнёзды) Паміж голых яблыняў яшчэ прыкметны грады... і на іх стаіць пахілае кукурузнае цурбылле. (*І. Чыгрынаў.* Ці бываюць у выраі ластаўкі?)

Параўн.: *цецяўе* — сцяблінка травяной расліны без лісцяў (*Бекіш,* 108); *цяціўё* — націнне (*Сцяшковіч,* 544); *цырубальле* — сцяблы (*Каспяровіч,* 338); *цурбалле* — жорсткія сцябліны (*Янкоўскі,* III, 143).

Цві́каць *дзеясл., незак.* Ціўкаць.

Злева цягнецца заліўны луг, а справа, за ракой, каласіцца жыта. Там і цвікае начная песенніца — перапёлка... (*У. Кузьмянкоў.* Бацька)

Параўн.: *цвіркаць, цвыркаць* — ціўкаць (*Янкоўскі,* III, 142).

Це́леш *наз., м.* гл. *Стаўбу́р.*

Ужо канчаецца другі год, як Мікіта абрабляе зямлю Петруся. І за гэты час згінула з хляўца кадушачка і бярозавы целеш. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *цялеш* — 1) кавалак калоды, бервяна, 2) тоўсты чалавек (*Янкоўскі,* І, 193); *целеш, цялеш* — калода (*Юрчанка,* 216), тоўстае палена (*Шаталава,* 189).

Це́перся *прысл.* Даўно.

[Сымон Карызна] не ведаў таго, што яна [жонка] цеперся стаіць за дзвярыма. (*М. Зарэцкі.* Вязьмо) Ці цеперся носіцца Юзік са сваім намерам? (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *циперсь, цеперся* — даўно ўжо, вельмі даўно, калісьці, вунь калі, даўно (*Насовіч,* 687; *Каспяровіч,* 334; *Юрчанка,* 216; *Бялькевіч,* 480; *Сцяшковіч,* 537).

Цёмначы *прысл.* У вялікай цемнаце.

«Добры вечар,— прыветна адказаў ён [Хрыстафор Ігнатавіч].— Адкуль жа гэта цёмначы?» (*А. Кулакоўскі.* Тры зоркі)

Параўн.: *цямнатэча, цемнач* — цемра, цемната (*Сцяцко,* 171).

Цілімкаць і **Цiлiўкаць** *дзеясл., незак.* гл. *Цвікаць.*

У маці маёй нават ёсць моцнае падазрэнне, што ён [жаўранак] нікуды і не ляціць, а проста вылезе вясной з-пад мяжы і цілімкае... (*Я. Брыль.* У Забалоцці днее) Птушаняты наперабой цiлiўкалi і жоўтымі кволымі дзюбкамі хапалі прынесены корм. (*Б. Сачанка.* Сляды)

Параўн.: *цілікаць* — чырыкаць (*Насовіч,* 689; *БРС-26,* 338).

Цiлiўкаць гл. *Цілімкаць.*

Цóпаць *дзеясл., незак.* Стукаць, тупаць.

Увіхаецца ля хат Мікіта, цопаючы кіем па зямлі... (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *цоп* — 1) нечакана схапіць, хоп, 2) нечакана стукнуць, выцяць (*Янкоўскі,* I, 192); *цопаць* — паціху стукаць, малаціць (*Янкоўскі,* III, 143).

Цýпаць *дзеясл., незак.* **1.** Стукаць цэпам пры малацьбе.

...А то мы з табою і ўдвух патроху цупалі б — мне кулі патрэбны, дык трэба жыта перамалочваць... (*К. Чорны.* Зямля) ...Што адзін чалавек, а што грамада! Вось табе прыклад. Ты адзін цупаеш цэпам і рукі дранцвеюць, падымацца не хочуць... (*Я. Колас.* Адшчапенец) Цапы ў калгасных гумнах, як і ў іншых, цупалі з рання да позняга вечара. (*І. Мележ.* Подых навальніцы)

2. Падаць.

Нідзе ні гуку. Толькі росы буйныя павіслі на лісцях дрэў і цупне на зямлю дзе-каторая расінка. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *цуп* — 1) туп, 2) пок, хлоп (*Бялькевіч,* 482); *цупаць* — спрабаваць ступаючы (*Каспяровіч,* 337); *цюпаць* — павольна, па-старыкоўску ісці (*Янкоўскі,* II, 192), парыць (у лазні) (*Юрчанка,* 217); *цюпыць* — падаць (*Бялькевіч,* 482).

Цýпкі *прым.* Цвёрды.

Якуб упяў у Зеленюка цупкі погляд сваіх хваравіта-бліскучых вачэй і зрабіў патугу ўсміхнуцца.

(*М. Зарэцкі.* Вязьмо) ...Стаялі групкамі салдаты. Курылі і паціху гаманілі, жавалі глёўкі хлеб, хтосьці прышываў гузік да цупкага мокрага шыняля. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *цубкі* — неэластычны; менш гнуткі, як звычайна (*Янкоўскі,* II, 191).

Цурбы́лле гл. *Цаці́ўе.*

Цырбу́н *наз., м.* Сцябло без лісця.

Конь падышоў да жолабу. Абмацаўшы ў жолабе, Юрка заўважыў: «Адны цырбуны». (*К. Чорны.* Зямля) «Трэба выйсці даведацца, у чым справа»,— адрываючыся ад сякеры, якою ён сек тытунёвыя цырбуны на махорку, падняўся з лавы Лявон. (*А. Васілевіч.* Шляхі-дарогі)

Параўн.: *цурбан* — кавалак дрэва (*Янкоўскі,* II, 191); *цурбаліна, цурбалка* — жорсткая і цвёрдая сцябліна (*Янкоўскі,* III, 143).

Ця́мця *наз., аг.* Няўдаліца.

Злосны і на ўвесь свет, і на самога сябе — «Пёрся, цямця, а тут і заняло!» — ён сеў і паехаў памалу. (*Я. Брыль.* Апошняя сустрэча) «Што вы, цётачка? — апраўдвалася тая, што ў кажуху.— Мой жа Парфіль такі цямця-лямця. Ён ніколі так не скажа на вас». (*С. Александровіч.* Ад роднае зямлі)

Цярэ́спале *прысл.* Напрасткі полем.

Сёння, яшчэ цёмненька было, ад настаўнічышынай Домны выйшаў Віктар і цярэспале пайшоў на Лапачоў Брод. (*М. Лобан.* На парозе будучыні)

Параўн.: *цярэспаля* — напрасткі цераз поле (*Сцяцко,* 174).

Ч

Чабу́х *гукаперайм., часц.* гл. *Бурдэ́нц.*

Зробяць, што трэба, а потым труп — чабух у балота. (*З. Бядуля.* Язэп Крушынскі)

Параўн.: *чабохаць* — біць па вадзе (*Каспяровіч,* 341); *чабухнуць* — кінуцца з разгону ў ваду (*Бялькевіч,* 487).

Чалаве́к *наз., м.* Муж.

Вярнуўшыся к калёсам, Глушак убачыў на двары насупраць Элю — Годлінага чалавека. (*І. Мележ.* Подых навальніцы)

Параўн.: *чылавек* — 1) чалавек, 2) муж (*Бялькевіч,* 492).

Ча́паць *дзеясл., незак.* Ісці, рухацца з малой хуткасцю.

Конь чапаў, цюпаў. (*І. Пташнікаў.* Лонва)

Параўн.: *чэпаць* — хадзіць, дыбаць (*Сцяцко,* 177); *чапацца* — 1) бразгаць, пастукваць, 2) пакрысе варушыцца, рухацца (*Янкоўскі,* III, 144); *чапыцца* — цягацца, хадзіць (*Бялькевіч,* 488).

Чарано́ *наз., н.* і **Чарэ́н, Чэ́ран** *наз. м.* Верхняя гарызантальная частка печы, чарэнь.

У кухні і была тая печ, у якой завалілася чарано. (*Я. Колас.* Адшчапенец) Дак жа, чарэн, мабуць, е? Ці заняты можа бацькам? (*І. Мележ.* Людзі на балоце) Ад разбуранай паліцыянтамі печы засталіся толькі чэран з прыпекам. (*П. Пестрак* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *чарана* — верх рускай печы (*Янкоўскі,* I, 194); *чарано* — чарэнь (*Сцяшковіч,* 546); *чарон, чарэн, чарынь, чэрон, чэрэн* — 1) под, дно печы, 2) верх печы, дзе можна ляжаць (*Корань,* 158); *чэрань* — чарэнь (*Сцяшковіч,* 553).

Чарано́к *наз., м.* Дзяржанне, ручка.

Тата ўсадзіў чаранок касы ў зямлю. (*А. Карпюк.* Дзве сасны) На асаблівую, э-э, раскошу не разлічвай... А хлеб, э-э, будзеш чаранком апалоніка рэзаць... (*А. Бажко.* Няпрошаныя госці)

Параўн.: *чаранок* у нажы (*Бялькевіч,* 493); *чэран* — тронак (*Сцяцко,* 177).

Чарэ́н гл. *Чарано́.*

Чацвярту́шка *наз., ж.* Бутэлька ёмістасцю 0,25 л.

Калі ён [Стась] вярнуўся ў хату, то на стале стаяла талерка з нарэзанай вяндлінай і чацвяртушка свойскай чырвонай гарэлкі. (*П. Пестрак.* Муж і жонка)

Параўн.: *чацьвяртушка* — чвэртка, чацвярцінка (*Юрчанка,* 219).

Чвара́к *наз., м.* Будынак, памяшканне.

...Бацька Абрама знайшоў часовы прытулак у графа Ельскага, бацькі цяперашняга графа Браніслава. Жыў у адным з чваракоў разам з парабкамі... (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *чварак* — чатырохвугольнае памяшканне без прыбудовы, барак (*Сцяшковіч,* 550).

Чвáкаць *дзеясл., незак.* Чаўкаць пры ядзе.

...Касперыч залажыў у рот апошні кавалак хлеба і сала, не спяшаючыся пачвакаў, глынуў з выглядам пераможцы і нават засмяяўся. (*Я. Колас.* На ростанях)

Параўн.: *чвякыць* — жаваць з цмоканнем (*Бялькевіч,* 490).

Чвя́кнуць *дзеясл., зак.* Шпурнýць.

...Глушак штосілы чвякнуў пастол пад лаўку. (*І. Мележ* Подых навальніцы)

Параўн.: *чвякнуць* — кінуць з сілай (*Жыдовіч,* І, 150), ударыць кулаком (*Шаталава,* 195).

Чóбаты *наз., мн.* Боты, чаравікі.

Санітары ўнеслі Лявона ў калідор, хацелі сцягнуць чобаты, але яны папрымярзалі да ступакоў. (*С. Грахоўскі.* Рудабельская рэспубліка)

Параўн.: *чобат* — бот, чаравік (*Бялькевіч,* 490); *чобаты* — мужчынскія чаравікі (*Сцяшковіч,* 550); *чаботы* — боты (*Жыдовіч,* ІІ, 175).

Чóсанкі *наз., мн.* Бітыя валёнкі.

Учора на дзялянкі прыехаў Сімацкі. У кароткім чорным кажушку, у чорных чосанках з галёшамі. (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае)

Параўн.: *чосанкі, катанкі* — цвёрдыя валёнкі (*Жыдовіч,* І, 150); *чоска* — металічная шчотка для абдзірання лёну (*Шаталава,* 195).

Чóўгаць *дзеясл., незак.* Ісці з шумам.

Неўзабаве Яўхім і Сцяпан з косамі цераз плячо чоўгалі лапцямі к ражку, ад якога меліся пачынаць касіць. (*І. Мележ.* Подых навальніцы)

Параўн.: *човхирь* — імгненнае выліванне вады (*Насовіч,* 700).

Чýйна *прысл.* Вельмі пільна.

Востра і чуйна глядзеў Макар у спіну Вадалея. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах) На паляне Анісім доўга таптаўся на месцы, чуйна ўслухоўваўся, з якога боку дзьме вецер... (*Б. Сачанка.* Дзік-бадзяга) А Юзік... палез у кішэню па самасад, чуйна ловячы насцярожаныя і цікаўныя позіркі. (*І. Хадановіч.* Юзік)

Параўн.: *чуйна* — чутна (*БРС-62,* 1015).

Чу́ні *наз., мн.* Самаробны абутак.

Дзед Талаш быў у кароткім кажушку, у суконных з раменнымі латамі майтках, абуты ў чуні. (*Я. Колас.* Дрыгва) Каля варот стаяла паласатая будка, і там хадзіў немец у доўгім белым кажусе, у плеценых саламяных чунях на ботах. (*В. Адамчык.* Раяль з адламаным вечкам) Ну, мусіць, пагаварылі там, у раёне, успомнілі Барадзіча і вырашылі ўзяць. Ноччу прыкацілі пад яго хату. А той, дурань, якраз абувае чуні. (*В. Быкаў.* Абеліск) ...Бліжэй да варот, расклаўшы на снезе чуні, стаялі і звалі да сябе ахвочых дзяды... (*М. Капыловіч.* Па хлеб)

Параўн.: *чухні* — вязаныя туфлі (*Каспяровіч,* 346); *чуні* — лапці, сплеценыя з аборак (*Бялькевіч,* 491), абутак, склееныя з гумы (*Жыдовіч,* I, 150; *Сцяшковіч,* 551), лапці з нітак (*Жыдовіч,* I, 150).

Чысто́к *наз., м.* Невялікая булка хлеба з апошняга цеста, паскрэбак.

Жонка мая дык і зусім вясёлая. Учора злётала да Станіславічыхі — у іх ёсць жорны. Змалола — на працадні нам у аванс далі два пуды — і сёння ранкам пякла. Потым пакрапала бοханы вадою і ўкрыла ручніком. Вялікія круглыя боханы. Тры боханы. І яшчэ маленькі — чысток. (*А. Савіцкі.* Палын — зелле горкае)

Чэ́ран гл. *Чарано́.*

Ш

Шабурша́ць *дзеясл., незак.* Шамацець, шоргаць.

Ад цемені яшчэ цішэй. Чутна, як вожык лістом шабуршыць — на начную працу збіраецца. (*М. Лынькоў.* Радо) [Кульгавы] моцна патрос чамадан, узяўшы яго ў дзве рукі, паслухаў: «Гы, шабуршыць нешта!» (*І. Чыгрынаў.* Па дарозе дамоў)

Шалабо́ніць *дзеясл., незак.* Гаварыць абы-што; пустазвоніць.

«Ды будзе ўжо шалабоніць — хадзем, а то і гадзіннік таго не варт, каб аб ём столькі гаварыць»,— пазваў Сёмка таварыша. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *шалы-балы* — пустыя расказы (*Насовіч,* 705).

Шалінóўка *наз., ж.* Прыгожая квяцістая хустка.

У сенях яна [Зося] скінула з сябе старую пашарпаную світку, парудзелыя шкарбаны і зблеклую шаліноўку... (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *шалінка* — шарсцяная хустка (*Касяровіч,* 348); *шаліноўка* — невялікая шарсцяная квяцістая хустка (*Сакалоўская,* 318; *Сцяшковіч,* 555), шарсцяная хустка без узораў (*Шаталава,* 197).

Шалпатáнне *наз., н.* Шамаценне.

Грамчэй і весялей трубіць ён [Пракоп] носам, больш лагодна прыслухоўваецца да шалпатання прусакоў у шчылінах, да шлёпання кропель з акна і ставіць гэта ў сувязь з адлігаю, што таксама яму на руку. (*Я. Колас.* Адшчапенец)

Параўн.: *шалпатаць* — варушыцца (*Янкоўскі,* II, 197).

Шафáрня *наз., ж.* Самаробная шафа (скрыня) з вялікімі шуфлядамі і перагародкамі.

Яны [чаравікі] стаяць на шафарні ў сенечках. (*І. Пташнікаў.* Лонва)

Параўн.: *шафарь* — расходчик (*Насовіч,* 707); *шафарня* — скрынка для збожжа (*Жыдовіч,* II, 179).

Швóрыцца *дзеясл., незак.* Шнырыць; мітусіцца; праціскацца.

[Дзядзька Есып] штосьці мармыча сам сабе, шворыцца рукою каля шапкі, намацвае брыль і верне шапку брылем на патыліцу... (*Я. Колас.* На ростанях) Кожнаму хацелася стуліцца, схавацца, знікнуць з вачэй, і таму інстынктыўна шворыўся кожны туды, адкуль менш відаць яго, дзе не звернуць на яго ўвагі. (*М. Зарэцкі.* Сцежкі-дарожкі)

Параўн.: *шворыцца* — мітусіцца, праціскацца кудынебудзь (*Сцяшковіч,* 558).

Шканды́бáць *дзеясл., незак. Іран.* Цягнуцца; шкробаць (нагамі).

Кабыла няхай пастаіць, а ты шкандыбай, брат, дахаты і нясі сюды новы хамут... (*Я. Брыль.* У Забалоцці днее) Фурманка павярнула ў двор, а мы, памалу ступаючы пасля нязручнага сядзення, пашкандыбалі сабе па вясковай вуліцы. (*В. Быкаў.* Абеліск)

Шкарбаны́ і **Шлапакí** *наз., мн.* Вялікі разношаны абутак.

...Яна скінула з сябе старую пашарпаную світку, парудзелыя шкарбаны... (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) Акуліна ўнесла пакунак, напусціла з двара холаду, навалакла шлапакамі снегу. (*Я. Брыль.* Сірочы хлеб)

Параўн.: *скрабакі* — падраныя, прычым вялікія боты, чаравікі (*Янкоўскі,* II, 198); *шкрэбуны* — старыя боты з адрэзанымі халявамі (*Шаталава* 200); *шлэпкі* — туфлі, зробленыя з тоўстых нітак (*Каспяровіч,* 352); *шлапакі* — пантофлі (*БРС-62,* 1024).

Шлапакі́ гл. *Шкарбаны́.*

Шлёгаць *дзеясл., незак.* Біць, сцябаць.

Сёмка сядзеў побач таварыша, пашлёгваў пужкаю каня і не перашкаджаў яго думкам. (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны) «Но, зараза!» — крыкнуў ён [Кірыла] яшчэ мацней, шлёгнуў ляйчынаю і пагнаў воз цераз двор на прыгуменне. (*Я. Скрыган.* На Кірылавым хутары) Людміла шлеганула ляйчынай кудлатага з вялікім жыватом коніка... (*В. Дайліда.* Пасаг) Ну і гучна ж шлёгаў ёю [пугаю] Юзік! (*І. Хадановіч.* Юзік) Аканом кінуўся шляганууць нагайкаю па парабкоўскіх плячах, але парабак хістануўся ўбок... (*К. Чорны.* Бацькаўшчына) Максім пагойдваўся на шырока расстаўленых нагах, шлёгаў лазовым дубчыкам па адпрасаваных калошах штаноў і ўсміхаўся... (*А. Кудравец.* На балоце скрыпелі драчы) Лёнька сядзеў у куране і галінкаю клёну шлёгаў сябе па шыі — адганяў камароў. (*М. Капыловіч.* У ружовым тумане)

Параўн.: *шлёбаць* — секчы дубцом, плёткай ці кнутом (*Насовіч,* 712); *шлёг* — рэзкі нечаканы ўдар пугай, дубцом (*Янкоўскі,* I, 197); *шлёгаць* — сцёбаць (*Сцяцко,* 179); *шлёпаць* (*Жыдовіч,* II, 180); *шлёгнуць* — ударыць (*Шаталава,* 200).

Штанда́ры *наз., мн.* Дубовыя ці смалістыя хваёвыя круглякі, на якіх стаіць будыніна (*Янкоўскі,* I, 198).

Хата была ўехала ў зямлю, выгнулася сцяной, але дзядзька паклаў новыя падваліны, штандары, зрабіў прыбудоўку, перакрыў дах гонтамі... (*І. Навуменка.* Вецер у соснах)

Параўн.: *штандар, штандара* — невысокі драўляны слуп у фундаменце (*Юрчанка,* 225); *штандар, штандара, штандары* — 1) драўляны фундамент, 2) адзін з драўляных слупоў фундамента (*Корань,* 159).

Што́кала *наз., аг.* Той, хто пры гутарцы часта перапытвае «што?»

— Халера б на цябе, пішаш? У свята можна сказаць?

— Пішу. А што?

— Іш ты яго, што... штокала... (*М. Лынькоў.* Світка)

Параўн.: *штокало* — хто часта пытае «што» (*Насовіч,* 717).

Што́ўхацца *дзеясл., незак.* Штурхацца.

У кухні тупалі, штоўхаліся, грукалі збаны, глякі і бутэлькі, а ўвесь гэты шум пакрываўся і заглушаўся шумам вады. (*Я. Колас.* На ростанях)

Шчабо́ўкнуць *дзеясл., зак. Перан.* Шчоўкнуць.

— А на сходзе, глядзі ты! — гаворыць нехта.

— Каб каторы слоўца шчабоўкнуў супроць!.. (*Я. Брыль.* У Забалоцці днее)

Параўн.: *шчабоўкнуць* — упасці з шумам у ваду, утварыць гук «шчабоўк» (*Гарэцкі,* 257).

Шчарбялі́ *наз., мн. Груб.* Зубы.

«А ну, падыдзі сюды! — абярнулася Аўдоля з дручком.— Вось пацягну па шчарбялях па тваіх, дык і хопіць з цябе». (*К. Крапіва.* Мядзведзічы)

Параўн.: *шчарбель* — шчарбаты (*Сцяцко,* 181).

Шчо́пці *наз., мн.* Кончыкі пальцаў; тры пальцы рукі, зведзеныя канцамі ў адно месца, каб штосьці ўзяць, памацаць.

«Здравія жалаем!» — важна сказаў ён [дзед Саёнак], вітаючыся са мной і дакрануўшыся шчопцямі пальцаў да маленькага, лакіраванага брыля сваёй вялікай, як рэшата, шапкі. (*Я. Брыль.* У Забалоцці днее) Язэп бярэ поўныя шчопці, асцярожна трусіць у газету і круціць ёмкую папяросу. (*В. Адамчык.* Свой чалавек) Тады Чубар успомніў, што вайскоўцы звычайна хаваюць самае «найпершае» на выпадак смерці ў патаемную кішэньку, што на поясе штаноў. Ён адкінуў край закарэлай гімнасцёркі і далікатна, быццам то быў не мёртвы, а жывы чалавек, стаў мацаць пальцамі, складзенымі ў шчопаць, абапал брызентавага пасака. (*І. Чыгрынаў.* Плач перапёлкі)

Параўн.: *шчыпці* — 1) шчыпцы, 2) ногці (*Юрчанка,* 226); *шчопці* — 1) драбок чаго-небудзь, як узяць у тры пальцы, 2) надта мала (*Сцяцко,* 181).

Шчубо́ўкнуць *дзеясл., зак.* Ударыць па вадзе (*Насовіч,* 722); плюхнуць, боўтнуць.

А там, пад той бок Дняпра, нешта раптам шчубоўкнула. (*М. Зарэцкі.* Сцежкі-дарожкі)

Параўн.: *шубоўтнуць* — нечакана ўляцець у глыбокую ваду з галавою (*Янкоўскі,* II, 200); *шчабоўкнуць* — упасці з шумам, боўтнуцца ў ваду (*БРС-26,* 352), неспадзявана кінуцца ці кінуць у ваду (*Жыдовіч,* II, 183).

Шчыгу́льна *прысл.* Вельмі цесна, у абцяжку.

З самага ранку Зыдор Пніцкі быў на пабудове. Святочная вопратка была на ім шчыгульна зашпілена. (*К. Чорны.* Ідзі, ідзі)

Шчыгу́льны *прым.* Цесна, шчыльна абцягнуты, падагнаны (*БРС-62,* 1032).

Ён [каморнік] доўга прыладжваў на нагах шчыгульныя гетры, дасціпна абцягваў іх рамянямі. (*К. Чорны.* Зямля)

Параўн.: *чыгульны* — цесны, недастатковы (*Каспяровіч,* 357), па назе (*Жыдовіч,* I, 155).

Шчыт *наз., м.* Верх страхі.

Той, хто будаваў яе [карчму], не лічыўся з ніякімі густамі. Каробка з цэглы, а на ёй дах з гонту — што можа быць больш простым? Ніякіх слупоў ля ганку. Суцэльная сцяна франтона, пабудаваная з цэглы, разам з шчытом упіраецца ў тонкі гонтавы дах. (*П. Пестрак.* Сустрэнемся на барыкадах)

Параўн.: *шчыт* — вяршыня дрэва (*Янкоўскі,* I, 200), франтон страхі (*Сцяшковіч,* 568), стык двухсхільнай страхі (*Каспяровіч,* 358).

Шчэлепы *наз., мн.* гл. *Па́шчакі.*

...Таня ўбачыла, як немец махнуў рукой у белай пальчатцы аднекуль знізу і ўдарыў Боганчыку пад шчэлепы. (*І. Пташнікаў.* Тартак)

Параўн.: *шчэляпы* — сківіцы ў жывёлы (*Жыдовіч,* II, 183; *Шаталава,* 204).

Шэро́нг *наз., м.* Шэраг, рад, шарэнга.

Двор у Маскалёвых меў мізэрны выгляд: маленькая хата, пры ёй сені, а да сяней — у адзін шэронг, як кажуць старыя,— прылеплены хлеў. (*У. Дамашэвіч.* Дзявочая клятва)

Ы

Ыгы́ *часц.* Так, але, ага (*Бялькевіч,* 506).

— На сонцы? — пытаўся ён [салдат].

— Ыгы.— Санька быў трохі старэйшы за Мішку і за мяне, але вельмі сарамлівы і нясмелы... (*І. Чыгрынаў.* Бульба)

— Гэта з Моладава, ці што?

— Ыгы. (*В. Адамчык.* Дзень ранняе восені)

«Ыгы»,— поўным ротам адказаў Кастусь. (*А. Кудравец.* Цітаўкі)

Параўн.: *ыгыкаць* — казаць «ыгы», *ыгыкала* — неразгаворлівы чалавек (*Бялькевіч,* 506).

Э

Э′кала *наз., аг.* Заіка.

— Ты каго, даўганосы экала, клікаў?

— Я, э-э, секвестратара тут чакаў... (*А. Бажко.* Перад вераснем).

Параўн.: *хтокала, штокала ыгыкала* (*Бялькевіч,* 506).

Я

Якавы́ *займ.* Які.

А настрой якавы, не чулі? (*Ц. Гартны.* Сокі цаліны)

Параўн.: *якаво* — як (*Бялькевіч,* 508).

Я′ма *наз., ж.* Пограб; склеп пад хатаю ці асобна са зрубам і страхой.

Яна [маці] адвяла трохгадовую Вальку і закрыла яму цяжкім векам. (*С. Грахоўскі.* Жывое вогнішча) Каля парога сохла высыпаная з ямы картопля, стаяў кошык парэзанае ўжо на насенне. (*В. Адамчык.* Хата)

Параўн.: *яма* — склеп (*Сцяцко,* 183; *Сцяшковіч,* 574).

Я′мка *наз., ж.* Пячурка.

Значную частку хаты займала шырокая прысадзістая печ з ямкамі, пячуркамі, выступамі, карнізікамі і цэлымі катушкамі па баках, дзе хаваліся розныя рэчы хатняга ўжытку. (*Я. Колас.* Дрыгва) Рамонак

напараны ў ямцы стаіць. (*М. Лобан.* На парозе будучыні)

Параўн.; *ямка* — пячурка пры печы, куды выграбаюць жар (*Насовіч,* 727; *Сцяцко,* 183; *Шаталава,* 207; *Янкоўскі,* II, 203).

Я'сік *наз., м.* Падушачка.

На сярэдзіне палка ляжалі высока ўзбітыя падушкі, на самым версе якіх пакоіўся ясік. (*П. Галавач.* Праз гады)

Параўн.: *ясік* — маленькая падушачка (*Ралавец,* 82; *Янкоўскі,* I, 201; *Сакалоўская,* 319); *ясек, ясік, ясечка* — невялічкая падушачка (*Сцяцко,* 183; *Шаталава,* 207).

Я'трыць *дзеясл., незак.* Злаваць, узбуджаць.

Міканор быццам хваліўся, што не баіцца. Гэта задзірлівая ўсмешка, было прыкметна, ятрыла Яўхіма. (*І. Мележ.* Подых навальніцы)

Параўн.: *ятрыць, ятрыцца* — свярбець, балець, вельмі непакоіць (*Янкоўскі,* I, 202), хваляваць, нерваваць (*Сцяшковіч,* 576).

Я'хкаць *дзеясл., незак.* Брахаць гучна, скавытаць.

Там недзе ад злосці зайшліся і кінуліся сюды сабакі — і раптам сціхлі, пэўна, абнюхалі Дзікуця, і толькі чуваць было, як мякка скакалі і дыхалі, мусіць, высалапіўшы языкі. Потым замільгаў адзін, белы, і, яхкаючы, кінуўся Марціну на грудзі, закруціўся каля мяне, б'ючы хвастом па калошыне. (*В. Адамчык.* Дзікі голуб) Ганчак ужо ўзяў след, хутка знік і заяхкаў у ціхім заснежаным лесе. (*Г. Далідовіч.* Ласяня)

Параўн.: *яхыць* — брахаць (*Бялькевіч,* 509); *яха* — рэха (*Жыдовіч,* II, 184).

УМОЎНЫЯ СКАРАЧЭННІ І АБАЗНАЧЭННІ

Граматыка-стылістычныя паметы

аг.— агульны род
адз.— адз. лік
асудж.— асуджальна
безасаб.— безасабовы
выкл.— выклічнік
гарэзл.— гарэзліва
груб.— грубавата
гукаперайм.— гукаперайманне, гукапераймальнае слова
дзеепрым.— дзеепрыметнік
дзеепрысл.— дзеепрыслоўе
дзеясл.— дзеяслоў
ж.— жаночы род
жарт.— жартаўліва
займ.— займеннік
зак.— закончанае трыванне
зборн.— зборны
злучн.— злучнік
зневаж.— зневажальна
іран.— іранічна
лаянк.— лаянкава
м.— мужчынскі род
мн.— множны лік
н.— ніякі род
наз.— назоўнік
неадабр.— неадабральна
незак.— незакончанае трыванне
перан.— пераноснае значэнне слова
прым.— прыметнік
прыназ.— прыназоўнік
прысл.— прыслоўе
устар.— устарэлае
часц.— часціца

Спасылачныя працы беларускай лексікаграфіі і лінгвагеаграфіі [8]

Аляксейчык — *Аляксейчык Г. М.* З дыялектнай лексікі Навагрудчыны.— У зб.: З народнага слоўніка. Пад рэд. А. А. Крывіцкага, Ю. Ф. Мацкевіч. Мінск, «Навука і тэхніка», 1975. (У далейшым падаецца толькі назва зборніка.)
Баханькоў — *Баханькоў А. Я.* З рыбалоўнай лексікі Палаччыны.— У зб.: З народнага слоўніка.

[8] У слоўніку за ўмоўным абазначэннем працы рымскай лічбай абазначаецца том (выпуск), арабскай — старонка.

Бекіш — *Бекіш В.* З лексікі вёскі Кліманты.— У зб.: Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы. Пад рэд. Ф. Янкоўскага. Мінск, Выд-ва Беларус. ун-та, 1960. (У далейшым падаецца толькі назва зборніка.)

Бірыла — *Бірыла М. В.* З лексікі Чырвонаслабодчыны.— У зб.: З народнага слоўніка.

БРС-26 — *Байкоў М., Некрашэвіч С.* Беларуска-рускі слоўнік. Менск, Дзяржвыд БССР, 1925—1926.

БРС-62 — Беларуска-рускі слоўнік. Пад рэд. К. К. Крапівы. М., Дзярж. выд-ва замежных і нацыянальных слоўнікаў, 1962.

Бялькевіч — *Бялькевіч І. К.* Краёвы слоўнік Усходняй Магілёўшчыны. Мінск, «Навука і тэхніка», 1970.

Варава — *Варава Г.* З лексікі вёсак Бабровічы, Замасточча, Катка, Слабодка.— У зб.: Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы.

Вештарт — *Вешторт Г. Ф.* Названия пищи в говорах Полесья.— В сб.: Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря. М., «Наука», 1968. (У далейшым падаецца толькі назва зборніка.)

Выгонная — *Выгонная Л. Т.* Полесская земледельческая терминология.— В сб.: Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря.

Гарэцкі — *Гарэцкі М.* Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнік. Выд. 2-е. Вільня, Беларус. выдавецк. т-ва, 1921.

Гуліцкі — *Гуліцкі М.* З лексікі вёскі Зарытава.— У зб.: Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы.

ДАБМ — Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Мінск, Выд-ва АН БССР, 1963. (Карты і каментарыі да іх.)

Дуброўская — *Дуброўская Е. Ф.* Прыслоўе ў гаворцы вёскі Вялікія Аўцюхі.— У зб.: З народнага слоўніка.

Жыдовіч I, II, III — Матэрыялы для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак. Пад рэд. М. А. Жыдовіч. Вып. 1. Мінск, Выд-ва Беларус. ун-та, 1971. Вып. 2, 1974. Вып. 3, 1977.

Зубрыцкі — *Зубрыцкі С.* З лексікі вёскі Шклянцы.— У зб.: Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы.

Калоша — *Калоша Н.* З лексікі вёскі Лукі.— У зб.: Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы.

Каспяровіч — *Каспяровіч М. І.* Віцебскі краёвы слоўнік.

Віцебск, Выд. Віцебскага акруговага т-ва краязнаўства, 1927.

Клімчук — *Климчук Ф. Д.* Специфическая лексика дрогичинского Полесья.— В сб.: Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря.

Корань — *Корень Н. Д., Шушкевич М. С.* Полесская строительная терминология.— В сб.: Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря.

Крамко — *Крамко І. І.* Мясцовыя словы адной прынёманскай гаворкі.— У зб.: З народнага слоўніка.

Крывіцкі — *Крывіцкі А. А.* У слоўнік Мсціслаўшчыны.— У зб.: З народнага слоўніка.

Лепешаў — *Лепешаў І. Я.* З лексікі вёскі Бершты Шчучынскага раёна.— У зб.: З народнага слоўніка.

ЛГБГ — Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак. Мінск, Выд-ва АН БССР, 1968—1969.

Масленікава — *Масленикова Л. И.* Из полесской терминологии транспорта.— В сб.: Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря.

Мацкевіч — *Мацкевіч Ю. Ф.* Лексіка пчалярства.— У зб.: З народнага слоўніка.

Насовіч — *Носович И. И.* Словарь белорусского наречия. Спб., 1870.

Ніканчук — *Никончук Н. В.* Из лексики полесского села Листвин.— В сб.: Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря.

Панюціч — *Панюціч К. М.* Лексіка народных гаворак. Мінск, «Вышэйш. школа», 1976.

Прач — *Прач С.* З лексікі вёсак Парыцкага раёна.— У зб.: Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы.

Прышчэпчык — *Прышчэпчык А. М.* Лексіка Свержанскай гаворкі.— У зб.: З народнага слоўніка.

Ралавец — *Ралавец М.* З лексікі вёскі Пустаселле.— У зб.: З народнага слоўніка.

Сакалоўская — *Соколовская А. С.* Полесские названия одежды и обуви.— В сб.: Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря.

Сержпутоўскі — *Сержпутовский А. К.* Грамматический очерк белорусского наречия села Чудино. Спб., 1911.

Сцяцко — *Сцяцко П. У.* Дыялектны слоўнік. Мінск, Выд-ва Беларус. ун-та, 1970.

Сцяшковіч — *Сцяшковіч Т. Ф.* Матэрыялы для слоўніка

Гродзенскай вобласці. Мінск, «Навука і тэхніка», 1972.

ТСБМ-72 — *Баханькоў А. Я., Гайдукевіч І. М., Шуба П. П.* Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Мінск, «Нар. асвета», 1972.

Уладзімірская — *Владимирская Н. Г.* Полесская терминология ткачества.— В сб.: Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря.

Усціновіч — *Усціновіч А. К.* Асаблівая лексіка гаворкі аколіц Любчы.— У зб.: З народнага слоўніка.

Хрэстаматыя — Хрэстаматыя па беларускай дыялекталогіі. Мінск, «Навука і тэхніка», 1962.

Цыхун — *Цыхун Г. А.* Палескія назвы посуду, бочак, кошыкаў і іншых ёмістасцей.— У зб.: З народнага слоўніка.

Шаталава — *Шаталава Л. Ф.* Беларускае дыялектнае слова. Мінск, «Навука і тэхніка», 1975.

Шатэрнік — *Шатэрнік М. В.* Краёвы слоўнік Чэрвеньшчыны. Мінск, 1929.

Шур — *Шур В. В.* Матэрыялы для слоўніка жывёлагадоўчай лексікі Мазыршчыны.— У зб.: З народнага слоўніка.

Юрчанка — *Юрчанка Г.* Дыялектны слоўнік. Мінск, «Навука і тэхніка», 1966.

Янкоўскі I, II, III — *Янкоўскі Ф.* Дыялектны слоўнік. Вып. 1. Мінск, Выд-ва АН БССР, 1959. Вып. 2. Мінск, Выд-ва АН БССР, 1960. Вып. 3. Мінск, «Навука і тэхніка», 1971.

Яўневіч — *Яўневіч М.* З лексікі вёскі Кліны.— У зб.: Матэрыялы для слоўніка народна-дыялектнай мовы.

Яшкін — *Яшкін І. Я.* З лексікі вёсак Дудзічы і Азярычына Пухавіцкага раёна.— У зб.: З народнага слоўніка.

БІБЛІЯГРАФІЯ

Абабурка М. В. Лексічныя дыялектызмы ў празаічных творах беларускіх савецкіх пісьменнікаў.— У зб.: Праблемы беларускай філалогіі. Мінск, Выд-ва Беларус. ун-та, 1968.

Абабурка М. В. Ужыванне лексічных дыялектызмаў.— «Весн. Беларус. ун-та. Сер. 4», 1969, № 2.

Абабурка М. В. Адносна тэрміна дыялектызм.— У зб.: Вывучэнне беларускай мовы ў ВНУ БССР. Мінск, 1973. (Мінск, дзярж. пед. ін-т імя А. М. Горкага.)

Абабурка М. В. Дыялектнае слова ў мастацкім творы.— «Полымя», 1976, № 8.

Аванесов Р. И. Общенародный язык и местные диалекты на разных этапах развития общества. М., Изд-во Моск. ун-та, 1954.

Адамовіч А. Культура творчасці. Мінск, Дзяржвыд БССР, 1959.

Анічэнка У. В. Беларуская мова і дыялекты.— «Нар. асвета», 1960, № 1.

Артеменко Е. П., Соколова Н. К. О некоторых приемах изучения языка художественных произведений. Воронеж, Изд-во Воронеж. ун-та, 1969.

Балахонова Л. И. Диалектные по происхождению слова в современном литературном языке.— В сб.: Слово в русских народных говорах. Л., «Наука», 1968.

Барсток М. Якуб Колас и праблемы беларускай літаратурнай мовы.— «Полымя», 1954, № 3.

Бельчиков Ю. А. О нормах литературной речи.— В сб.: Вопросы культуры речи, вып. 6. М., «Наука», 1965.

Будагов Р. А. Индивидуальное в языке и стиле художественного произведения как историческая катего-

рия.— В сб.: Тезисы докладов межвузовской конференции по стилистике художественной литературы. М., Изд-во Моск. ун-та, 1961.

Вайтовіч Н. Т. Да пытання аб фарміраванні нацыянальнай літаратурнай мовы. (Аб суадносінах літаратурнай мовы і дыялектаў.) Мінск, Выд-ва АН БССР, 1958.

Ветвицкий В. Г. Диалектизмы как средство создания местного колорита в романе М. А. Шолохова «Тихий Дон».— В сб.: Михаил Шолохов. Л., Изд-во Ленингр. ун-та, 1956.

Виноградов В. В. О языке художественной литературы. М., Гослитиздат, 1959.

Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. М., Изд-во АН СССР, 1963.

Винокур Т. Г. Стилистическое развитие современной разговорной речи.— В сб.: Развитие функциональных стилей современного русского языка. М., «Наука», 1968.

Гавриленко М. Л. Роль диалектизмов в произведениях А. М. Горького при стилизации крестьянского диалога.— «Учен. зап. Горьк. ун-та», 1957, вып. 44.

Германовіч І. К. Лексічныя дыялектызмы і наватворы ў беларускай літаратурнай мове 20—30-х гадоў XX стагоддзя.— «Весці АН БССР. Сер. грамад. навук», 1963, № 1.

Гілевіч Н. І. Дыялектызмы ў прозе беларускіх пісьменнікаў сярэдняга пакалення.— У зб.: Беларуская мова і моваэнаўства, вып. 3. Мінск, Выд-ва Беларус. ун-та, 1975.

Глебка П. Нататкі пра беларускую літаратурную мову.— «ЛіМ», 1950, 1 красавіка.

Глушакова М. В. Эстетика слова и эстетический идеал писателя.— В сб.: Язык и общество. Саратов, Изд-во Саратов. ун-та, 1967.

Горбачевич К. С. Изменение норм русского литературного языка. Л., «Просвещение», 1971.

Грабчыкаў С. М. З назіранняў над дыялектнымі варыянтамі ў лексіцы В. Дуніна-Марцінкевіча.— У зб.: З жыцця роднага слова. Мінск, «Навука і тэхніка», 1968.

Дубоўка У. Пра нашу літаратурную мову.— «Узвышша», 1927, № 2.

Ефимов А. И. Стилистика художественной речи. М., Изд-во Моск. ун-та, 1961.

Жирмунский В. М. Национальный язык и социальные диалекты. Л., Гослитиздат, 1936.

Звегинцев В. А. Экспрессивно-эмоциональные элементы и значение слова.— «Вестн. Моск. ун-та», 1955, № 1.

Казлова Р. М. Дыялектная лексіка ў палескіх раманах І. Мележа.— У зб.: Беларуская мова і мовазнаўства, вып. 1. Мінск, Выд-ва Беларус. ун-та, 1973.

Казлова Р. М. Праславянскія лексічныя дыялектызмы беларускай мовы.— У зб.: Беларуская мова і мовазнаўства, вып. 4. Мінск, Выд-ва Беларус. ун-та, 1976.

Калинин А. В. Лексика русского языка. М., Изд-во Моск. ун-та, 1971.

Ковтун Л. С. О специфике словаря писателя.— В сб.: Словоупотребление и стиль М. Горького. Л., Изд-во Ленингр. ун-та, 1962.

Козырев И. С. Развитие и соотношение областной и литературной лексики со значением «внезапно» в русском и белорусском языках.— В сб.: Слово в русских народных говорах. Л., «Наука», 1968.

Крамко І. І., Юрэвіч А. К., Яновіч А. І. Эвалюцыя мовы беларускіх друкаваных выданняў новага перыяду.— «Весці АН БССР. Сер. грамад. навук», 1967, № 3.

Крапіва К. Аб некаторых пытаннях беларускай мовы.— Збор твораў у 4-х тамах, т. 2. Мінск, 1956.

Крывіцкі А. А. Сучасная беларуская літаратурная мова і народныя гаворкі. Мінск, «Нар. асвета», 1961.

Крывіцкі А. А. Наша родная мова. Мінск, «Нар. асвета», 1974.

Курилович Е. Поэтический язык с лингвистической точки зрения.— В кн.: Очерки по лингвистике. М., Изд-во иностр. лит., 1962.

Ларин Б. А. Эстетика слова и язык писателя. Л., «Худож. лит.», 1974.

Лобан М. Некаторыя заўвагі аб мове.— «Полымя», 1951, № 3.

Лужанін М. Вачыма часу. Мінск, «Беларусь», 1964.

Мележ І. Крыніца творчасці.— «Звязда», 1961, 21 снежня.

Олешкевич В. К. О точности словоупотребления.— В сб.: Лексікалогія і граматыка. Минск, Изд-во Белорус. ун-та, 1969.

Оссовецкий И. А. Диалектная лексика в произведениях советской художественной литературы 50—60 годов.— В сб.: Вопросы языка современной русской литературы. М., «Наука», 1971.

Петрищева Е. Ф. Употребление стилистически окрашенных слов.— «Русский язык в школе», 1967, № 5.

Пісьменнік і мова. Выд. 2-е. Мінск, Выд-ва М-ва вышэйш., сярэдн. спец. і праф. адукацыі БССР, 1962.

Прохорова В. Н. Диалектизмы в языке художественной литературы. М., Учпедгиз, 1957.

Рогожникова Р. П. Варианты слов в русском языке. М., «Просвещение», 1966.

Скрыган Я. Ранішнія росы. Мінск, «Беларусь», 1965.

Сцяшковіч Т. Ф. З назіранняў над мовай К. Крапівы. Мінск, Выд-ва Беларус. ун-та, 1961.

Филин Ф. П. Несколько замечаний о характере лексических диалектизмов.— В сб.: Вопросы славянского языкознания, вып. 1. Львов, 1948.

Царанкоў Л. Мясцовая лексіка ў літаратурным творы.— «ЛіМ», 1957, 23 лістапада.

Цікоцкі М. Я. Практычная стылістыка беларускай мовы. Ч. 1. Мінск, «Нар. асвета», 1962. Ч. 2. Мінск, «Нар. асвета», 1964.

Цікоцкі М. Я. Стылістыка публіцыстычных жанраў. Мінск, «Вышэйш. школа», 1971.

Цікоцкі М. Я. Стылістыка беларускай мовы. Мінск, «Вышэйш. школа», 1976.

Чорны К. Небеларуская мова ў беларускай літаратуры.— «Узвышша», 1928, № 5(11).

Шакун Л. М. Да вывучэння дыялектнай лексікі ў літаратурных крыніцах.— У зб.: Актуальные проблемы лексикологии. Мінск, Выд-ва Беларус. ун-та, 1970.

Шведова Н. К. К вопросу об общенародном и индивидуальном в языке писателя.— «Вопр. языкознания», 1952, № 2.

Шкраба Р. Літаратура і мова. Мінск, «Беларусь», 1968.

Шмелев Д. Литературный язык и язык художест-

веннной литературы.— «Рус. яз. в нац. школе», 1960, № 4.

Юрэвіч У. Слова і вобраз. Мінск, Дзяржвыд БССР, 1961.

Янкоўскі Ф. М. Аб працы Я. Коласа над мовай рамана «На ростанях».— «Весці АН БССР. Сер. грамад. навук», 1961, № 1.

Янкоўскі Ф. М. Пытанні культуры мовы. Мінск, Выд-ва М-ва вышэйш., сярэдн. спец. і праф. адукацыі БССР, 1961.

Янкоўскі Ф. М. Роднае слова. Выд. 1-е. Мінск, «Вышэйш. школа», 1967. Выд. 2-е, 1973. Выд. 3-е, 1978.

ПАКАЗАЛЬНІК ПІСЬМЕННІКАЎ — АЎТАРАЎ ФАКТЫЧНАГА МАТЭРЫЯЛУ

НИКОЛАЙ ВАСИЛЬЕВИЧ АБАБУРКО

ДИАЛЕКТИЗМЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ БЕЛОРУССКИХ СОВЕТСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ

КРАТКИЙ СЛОВАРЬ-СПРАВОЧНИК

На белорусском языке
Издательство «Вышэйшая школа»

Рэдактар *В. І. Аверкіна*
Вокладка *У. Я. Цэслер*
Маст. рэдактар *Л. М. Палякова*
Тэхн. рэдактар *М. М. Кіслякова*
Карэктар *Т. М. Руткоўская*

ІБ № 477
Здадзена ў набор 11.07.78. Падпісана да друку 20.04.79. АТ 03580. Фармат 70×90¹/₃₂. Папера друк. № 1. Гарнітура літаратурная. Высокі друк. Ум.-друк. арк. 5,265. Ул.-выд. арк. 7,39. Выд. № 76-194. Тыраж 1000 экз. Зак. 1415. Цана 75 кап.

Выдавецтва «Вышэйшая школа» Дзяржаўнага камітэта Беларускай ССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю. 220048. Мінск, Паркавая магістраль, 11.

Паліграфічны камбінат імя Я. Коласа Дзяржаўнага камітэта Беларускай ССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю. 220005, Мінск, вул. Красная, 23.

Памылкі друку

Старонка	Радок	Надрукавана	Трэба чытаць
42	11 зверху	Тады засаўкі	Тады цераз засаўкі
»	14 »	парсоўваюць	прасоўваюць

Заказ 1415

Абабурка М. В.

А 13 Дыялектызмы ў творах беларускіх савецкіх пісьменнікаў: Кароткі слоўнік-даведнік.— Мн.: Выш школа, 1979.— 144 с.

Кніга з'яўляецца першай спробай выяўлення і сістэматызацыі дыялектных слоў, якія праніклі ў творы беларускіх савецкіх пісьменнікаў.

Прызначаецца для студэнтаў філалагічных факультэтаў, выкладчыкаў і навучэнцаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў, настаўнікаў і вучняў сярэдніх школ.

А $\frac{70103-089}{М\ 304(05)-79}$ —79 4С (Бе